

Kazalo

Uvodnik

Boštjan KERBLER.....	2
Revija <i>Urbani izziv</i> , posebna izdaja 2013	

Strokovni članki

Andrej POMPE.....	3
Stične točke kriterijev urbanizma in znamčenja – nova priložnost upravljanja mest	
Darja MARINČEK PROSENC.....	13
Konservatorski načrt za prenovo v kontekstu modelov s področja ohranjanja kulturne dediščine v prostorskem načrtovanju	
Jon GROBOVŠEK.....	23
Arhitekturna dediščina in ustvarjalna svoboda projektantov	
Karin ROŽMAN.....	29
Barve v prostoru in prostorski zakonodaji	
Vesna MILIČIČ, Andrej UDOVČ.....	36
Oblikovanje scenarijev in simulacija prihodnjih sprememb v rabi zemljišč s pomočjo agentnega modeliranja na primeru mestne občine Koper	
Martina TOMŠIČ.....	45
Koper: urbani in krajinski potenciali	
Alternativna zasnova dolgoročnega prostorskega razvoja mesta Koper	
Janez VUK.....	53
Neprofitna ali nizkoprofitna najemna stanovanja?	

Intervju

Maja NAROT.....	61
Mag. Dominic Weiss o Dunaju kot pametnem mestu: »Naša skrivnost je učinkovita uprava ...«	
Matej NIKŠIČ.....	68
Kolesarski Dunaj: Intervju z Wolfgangom Dvorakom, <i>Velo city-Vienna</i> (Mesto Dunaj)	

Razmišljanja

Tatjana CAPUDER VIDMAR.....	72
Esej o prostoru	

Predstavitve in informacije

Špela KRYŽANOWSKI.....	75
Feng šuj in projekt vitalne hiše	
Damjana ZAVIRŠEK HUDNIK, Špela NARDONI KOVAČ, Miha KAJZELJ, Marjeta MOHORIČ PETERNELJ.....	77
Urejanje odprtih javnih površin na Jezerskem – vidna podoba kraja kot osnova za razvoj	
Matej NIKŠIČ.....	81
<i>V troje</i> – spodbujanje vsakdanjega urbanega kolesarjenja	
Matej NIKŠIČ.....	82
Smernice za prenovo karakterističnih območij mesta Ljubljane – Litostrojsko in Savsko naselje	
Nina GORŠIČ, Biba TOMINC, Boštjan KERBLER.....	83
Okrogla miza in »Sprehod za vse« na temo dostopnosti za vse v Kranju	
Mednarodni projekt EASA 013 »Reaction«: Žužemberk, 4. 8.–17. 8. 2013.....	84
Predstavitve knjige <i>Orodja za usmerjanje in nadzor urbanih oblik</i>	85
Predstavitve knjige <i>Prostorsko načrtovalska kompozicija</i>	86
Podelitev Nagrade Maksa Fabianija 2012.....	87

Oglasi

Priprava oglasov za posebno izdajo revije <i>Urbani izziv</i>	88
---	----

Revija *Urbani izziv*, posebna izdaja 2013

Posebna izdaja revije *Urbani izziv* se je s tretjim letom izhajanja že popolnoma uveljavila v strokovni urbanistični in prostorskoarhitekturni literaturi. Tudi v tej številki so objavljeni kakovostni in po vsebini raznovrstni prispevki o načrtovanju prostora v Sloveniji, ki bodo služili kot strokovna pomoč vsem akterjem, ki sodelujejo v različnih procesih oziroma aktivnostih prostorskega načrtovanja na vseh ravneh odločanja (lokalni, občinski, regionalni in državni). Pri Urbanističnem inštitutu RS se bomo še naprej trudili, da bo Slovenija tudi v prihodnje deležna *posebnih urbanih izzivov*. Vsem soustvarjalcem (in bralcem) se v svojem imenu in imenu uredniškega odbora najlepše zahvaljujem za izkazano zaupanje.

Boštjan Kerbler

Andrej POMPE

Stične točke kriterijev urbanizma in znamčenja – nova priložnost upravljanja mest

Interaktivnost, multidisciplinarnost, sinergija in soodvisnost so pojmi, ki se nedvoumno vpletajo v upravljanje vsakega odgovornega mesta in njegovih voditeljev. Znotraj disciplin, ki pomembno vplivajo na edinstvenost in konkurenčnost nekega mesta, ima urbanizem zelo pomembno vlogo. Nobeno od mest, ki so uspešna v konkurenčnem prostoru, ne bi bilo pomembna in močna mestna znamka, če ne bi bilo prepoznavnih, edinstvenih in značilnih elementov urbanizma, ki

delajo mesta unikatna. V pričujočem članku želim pokazati (hipoteza), da urbanizem s kvalitativnimi rešitvami sooblikuje znamko mesta in da se ti kriteriji skladajo s kvalitativnimi kriteriji tržne znamke.

Ključne besede: znamka, znamka mesta, urbanizem, kvalitativni kriteriji urbanizma, kvalitativni kriteriji znamke, položaj znamke

1 Uvod

»Uspešnost ekonomije in vitalnost postindustrijskega mesta sta odvisna predvsem od kvalitete okolja, dostopnosti, varnosti, podobe mesta in kulturne ponudbe« (Roger in Fischer, 1992; Tibbalds, 1992; Gotlieb, 2007, navedeno v: Dimitrovska Andrews, 2011: 7). Urejenost urbanega okolja ima izjemen vpliv na gospodarsko rast in razcvet mest ter posledično na njihov status. Tega se vse bolj zavedajo uspešna mesta v Evropi in tudi na drugih celinah (Dimitrovska Andrews, 2011). »Mesta vse bolj tekmujejo med seboj, in to tako pri privabljanju turistov, investitorjev, podjetij in novih prebivalcev kot pri pridobivanju kvalificiranih kadrov ter tako imenovanih talentov.« (Zenker idr, 2010: 4). Področja tekmovanja so zelo različna in izhajajo iz dejstva, da so mesta heterogene tvorbe z velikim številom različnih dejavnosti, znotraj katerih in med katerimi se prepletajo najrazličnejše oblike in narave dela, vrste komunikacij, uporabe tehnologij in socialnih odnosov. Mesta kot produkti se med seboj razlikujejo, stopnji razlikovanja in edinstvenosti pa vplivata na njihovo konkurenčen položaj in prednost. Bolj ko je mesto sposobno izstopati v več kot eni disciplini, močnejše je med tekmeci. Bolj ko je mesto prepoznavno po konkurenčnih prednostih, močnejša je njegova znamka. Zaradi tega uživa večji ugled in ustvarja boljše podobo v očeh najrazličnejših uporabnikov in déležnikov. Prav zaradi tekmovanja med mesti so ta začela v svoj sistem upravljanja vključevati tudi trženje, s pomočjo katerega želijo povečati zaznavnost pri ciljnih javnostih. Ustvarjanje zelene zaznavnosti in mentalne slike mesta je mogoče s pomočjo znamke mesta. Znamka mesta je psihološko-marketinška kategorija, ki ima značilnosti tržne in družbene znamke. Metaforično znamka poseblja mesto,

izraža njegov značaj in prek celovite identitete ter ambientalnih kakovosti komunicira z déležniki. Povezava med ambientalnimi kakovostmi mesta (zgradbe, prometnice, četrti, nepozidane površine), identiteto mesta (znak ali grb mesta, profil mesta, vsebina komunikacij mesta, tipične vedenjske poteze upravljalcev in prebivalcev mesta) in mestno znamko (predstava mesta v glavah njegovih déležnikov) hipotetično obstaja. V nadaljevanju se osredotočam na povezavo med urbanizmom in strateškim znamčenjem, elementoma, ki pomembno vplivata na znamko mesta. Oba imata vsak svoj fokus, rezultati prizadevanj obeh pa se izražajo pri percepciji mesta. Na videz nista povezana, vendar če ju primerjamo med seboj, lahko opazimo veliko podobnosti. Primerjamo kvalitativne elemente urbanizma s kvalitativnimi elementi znamke.

2 Kvalitativni kriteriji urbanizma

Cilj urbanizma je umiriti obstoječa prostorska navzkrižja, poiškati skladne prostorske rešitve in jih uresničiti kot kakovostne urbane ambiente. Kakovostno urejeno in oblikovano urbano okolje spodbuja večjo ustvarjalnost ljudi, zato je pomembna družbena in ekonomska kategorija (internet 1). Urbano okolje soustvarja identiteto mesta, s pomočjo katere se to umešča v konkurenčno okolje mest. Načrtovanje prostora v mestih ima dva glavna vidika. Prvi se nanaša na izrabo prostora ter razmerja med zazidanimi in odprtimi prostori. Uspešnost tega dela urbanizma se ocenjuje s pomočjo kvantitativnih kriterijev urbanizma. Konkretno se ti nanašajo na razsežnosti

stavb in prostora ter na njihovo izkoriščenost na enoto prostora. Gre za popolnoma tehnični kriterij smotrne uporabe in upravljanja urbanega prostora ter je eden od temeljev urbanističnega načrtovanja in prostorsko-arhitekturnih rešitev. Drugi vidik se navezuje vseh tistih prvin urbanega prostora, ki vplivajo na življenje v mestu, na njegovo kakovost, zaznavno vrednost, zgodovinsko kontinuiteto, ohranjanje dediščine in možnost prihodnjega razvoja. Osnova za celovit pristop k temu dela urbanizma so kvalitativni kriteriji, ki so jih na osnovi Lyncheve klasifikacije (1961) dopolnili Shirvani (1985) ter Bentley idr. (1985). Ti so: kontekst, dostopnost, različnost, berljivost, prilagodljivost, vidna primernost in pestrost (Dimitrovska Andrews, 2011).

2.1 Kontekst

K. Dimitrovska Andrews (2011: 43) navaja, da »kontekst prostora vključuje: zgodovinski razvoj, obstoječo podobo in njen vpliv na zaznavanje prostora, planski status, socialno in ekonomsko vlogo lokacije (dejansko in potencialno)«. Urbanizem obravnava mestni tloris, ki ga sestavljajo različni prostorski vzorci z različnimi zgodovinskimi predznaki (kultura, ekonomija, socialne razmere, tehnologija). Gre za povezovanje tipov zazidav, oblik, arhitekture, lokalnih interpretacij in funkcioniranja v enoten mestni organizem. To so fizične strukture, ki jih delimo na tematske (ponavljajoči se urbani vzorci) in netematske (povezovanje različnih vzorcev v celoto mesta (Dimitrovska Andrews, 2011). Kontekst je torej vodilo oblikovalske strategije, ki naj bi pomagala ustvariti in izpeljati celovito in skladno dolgoročno vizijo mesta, katere smoter je ustvariti fizične strukture, ki bodo imele orientacijski in berljivostni pomen, ter ki bo pomagala varovati in ustvarjati veduto in silhueto mesta. To ustvarja značilen zaznavni karakter.

2.2 Dostopnost

Eden od ključnih elementov kakovosti urbanega okolja za prebivalce in druge uporabnike je dostopnost. Govorimo o prizadevanjih za čim večjo dostopnost do objektov in storitev v njih ter do odprtih prostorov in dejavnosti v njih. Z optimizacijo dostopnosti se dosega večja odzivnost okolja, poveča pa se tudi nabor dostopnih poti, ki so na voljo prebivalcem (Dimitrovska Andrews, 2011). Glede na obstoječe povezave obstajata dve stališči dostopnosti: (a) prehodnost lokacije z vidika mesta kot celote – povezava in prehodnost neke lokacije – in (b) prehodnost lokacije glede na druge soseske ali četrti.

2.3 Različnost

Ta se nanaša na različnost oblik, rab in pomenov prostora. Različnost rabe prostora spodbuja tudi druge različnosti: (a) raz-

lično tipologija objektov in njihovih oblik, (b) privlačnost za različne skupine ljudi v različnih časih in z različnimi razlogi, (c) ustvarja se percepcijska mešanica – različni ljudje različno zaznavajo isti objekt. Kot navaja Cullen (1961: 9), je »namen urbanizma rokovanje z njegovimi elementi na način, s katerim se doseže učinkovanje na človekova čustva«. Pojem različnosti lahko povezujemo tudi z ustvarjanjem značilnega zaznavanja ambienta, ki ima za posledico vzbujanje določenih občutkov in počutja, skratka doživljanja lokacije. »Ljudje na svoj način prepoznavamo, da so določene lokacije privlačne in da povzročajo nedoločljive občutke dobrega počutja, zaradi česar se želimo vračati na te lokacije.« (Jackson, 1994: 158). Zaznavanje ambienta je posledica skladnosti med stavbami, drevesi, naravo, vodo, prometom in oglaševanjem. Tako se ustvari dramaturgija prostora, ki pretvarja mesto ali določen predel tega v svojstveno dramaturško okolje, v katerem se razvija paleta najrazličnejših odnosov. »Mesto je dramski dogodek v našem okolju.« (Cullen, 1961: 7).

2.4 Berljivost

Berljivost prostora (Dimitrovska Andrews, 2011) definira stopnja njegove prepoznavnosti s strani uporabnikov. Gre za možnost ljudi, da se orientirajo v prostoru s pomočjo tako imenovanih opornih točk, ki jih predstavljajo rešitve prostorskega oblikovanja. Berljivost vpliva na hitrost obvladovanja prostora in na miselno predstavo mesta. Urbani prostor je berljiv, če ga je mogoče zaznati s pomočjo vseh petih človeških čutil, ali kot navaja Kevin Lynch (1960: 10): »Sistem prostorskega načrtovanja mora biti berljiv s pomočjo jasno razločljivih čutnih namigov.«

2.5 Prilagodljivost

Prilagodljivost je stopnja, do katere oblike in dimenzije prostorov okoli stavb in zunanost stavb zadovoljujejo potrebe prebivalcev in drugih uporabnikov prostora, opredeljenih z njihovimi načini delovanja in pogostnostjo delovanja (Dimitrovska Andrews, 2011). Prilagodljivost kot kriterij se nanaša na tri področja: (a) dostopnost iz odprtih prostorov do zgradb – čim dostopnejši in opaznejši vhodi in izložbe, (b) osvetlitev prostorov, tj. zadostna količina svetlobe, ki jo omogoča javni prostor sebi in okoliškim zgradbam in (c) pretočno gibanje po javnem prostoru.

2.6 Vidna primernost

Vidna primernost pomeni stopnjo, do katere podrobni videz objektov omogoča, da se uporabniki zavedajo vseh mogočih izbir v tem prostoru. Pogojena je z berljivostjo – ki jo podpira kontekstualnost prostora –, raznolikostjo in s primerno-

stjo (Dimitrovska Andrews, 2011). Slednji izhajata iz načina uporabe objekta. Vidna primernost se nanaša na več kontekstualnih elementov fizičnih struktur: vertikalni in horizontalni ritem, zaključek strehe, detajli stene (barva, tekstura, material), vrata, okna in detajli pritličja.

2.7 Pestrost/bogastvo/vidni interes

Kriterij pestrosti in bogastva se nanaša na arhitekturni izraz stavb in oblikovne rešitve detajlov. Gre za kontraste, ki funkcionalnost objektov in prostora nadgradijo z značajskimi posebnostmi. Arhitekturno oblikovanje, katerega okvir so oblikovalska merila, se nanaša na arhitekturni stil, pročelja, detajle in izbiro materialov (Dimitrovska Andrews, 2011). S stališča mesta kot znamke, ki s svojo pojavnostjo vpliva na zaznavanje mesta, je treba pestrost, bogastvo in vidni interes obravnavati posamično in tudi v povezavi z drugimi elementi. Enako je smiselno tudi z urbanističnega stališča. Zakaj? Ker pestrost ni nujno tudi bogastvo (na primer Metelkova mesto v Ljubljani) ter vidni interes ni nujno pester in bogat (na primer poslovna stavba Rotonda v Ljubljani). Prav tako lahko bogastvo ostane na ravni skoraj absolutnega minimalizma (koncertna dvorana Walta Disneyja v Los Angelesu) in vidni interes lahko z reduciramo na samo en element (na primer Eifflov stolp v Parizu). S pojmom bogastva in pestrosti kot kvalitativnega kriterija urbanizma se povezuje tudi avtentičnost. Poleg jasnega pomena, da gre za nekaj, kar je zaradi svoje izvirnosti edinstveno in vredno, je treba poudariti, da se prava avtentičnost ne povezuje vedno tudi z vrednostjo. Avtentičnost ni vrednost *per se*. Pravo vrednost daje nečemu šele človek oziroma skupnost – družba, ki jo tvorijo posamezniki. Ti do odločenega objekta in prostora skozi čas vzpostavijo svoj odnos, ki je posledica izkušenj s prostorom in z njegovo perceptivno dimenzijo. Vidni interes je posledica vidnih impresij, ki temeljijo na štirih metodoloških stopnjah, ki so: podoba, prostor, karakter in *genius loci*^[1].

3 Premoženje znamke

Znamka je strateški instrument, s pomočjo katerega se podjetje, produkt, dejavnost, gibanje, oseba ali kakršna koli druga podobna oblika pozicionira na trgu ter ponuja koristi, ki se razlikujejo od konkurenčnih in so zaželeni s strani uporabnikov. Z njeno pomočjo se doseže konkurenčna prednost (Wood, 2001). Znamka pomeni dodano vrednost produktu v obliki asociacij in zaznav, ki jih sproža ime znamke (Winters, 1991). Lisa Wood (2000: 667) definira znamko kot »/.../ mehанизem razlikovanja, s pomočjo katerega podjetja in ustanove dosegajo konkurenčno prednost /.../« Znamke so uspešne, ker pomenijo več kot samo uporabne vrednosti. Fizikalne lastnosti produktov so nadgrajene s koristmi, ki zadovoljujejo socialne in psihološke potrebe (de Chernatony, 2001). Mnogi avtorji se

v svojih študijah in analizah ukvarjajo s pojavi in aktivnostmi, ki vplivajo na mentalno zaznavanje znamk. Govorimo o doživljanju znamke, ki je posledica njenega vplivanja na človeška čutila, s čimer vpliva na mentalno sliko znamke in produktov, oznamčenih z njo. Vplivnejša ko je znamka, večje je njeno premoženje. Premoženje znamke^[2] ima več dimenzij (Feldwick, 1996, in Wood, 2000) in različni avtorji ga opredeljujejo na različne načine. Ena od mogočih interpretacij ga opisuje kot skupek vseh zbranih vedenj in vedénjskih vzorcev uporabnikov, distribucijskih kanalov in vplivnih posameznikov, ki bodo okrepili prihodnje profite in dolgoročen tok denarja (Srivastava in Shocker, 1991). Druga razlaga pravi, da gre za skupek asociacij in uporabnikovih vedénjskih vzorcev, delovanja distribucijskih kanalov in primerjave s konkurenčnimi produkti, ki omogočajo večji obseg prodaje ali ustvarjanje večje razlike v ceni, kot bi to bilo mogoče brez znamke (Leuthesser, 1988). Premoženje znamke je za njene upravljalce strateški instrument, ki ga je mogoče, če je dobičkonosen, vložiti v razvoj in utrditev znamke, da bo ta dolgoročno ustvarjala dobiček, ali pa ga v obliki realiziranega profita preprosto porabiti v druge poslovne namene (Ambler in Styles, 1996). V strnjeni opredelitvi lahko premoženje znamke razberemo iz teh pojavnih oblik: (a) identiteta znamke, (b) mentalna moč znamke in (c) finančna vrednost znamke. Med njimi obstaja povezava, ki se imenuje veriga premoženja znamke. V tej verigi je finančna vrednost znamke odvisna od mentalne moči znamke, ta pa od identitete znamke (Wood, 2000). Osredotočamo se na prvo in drugo od naštetih dimenzij, ki sta kvalitativni. Tretje, ki se nanaša na finančno vrednost znamke in jo uvrščamo med intelektualni podjetniški kapital ter se pojmuje kot kvantitativna kategorija, ne obravnavamo, ker za navedeno tematiko ni relevantna. Mentalna moč znamke in identiteta nista samo medsebojno odvisni, temveč sta povezani tudi z vsemi tistimi uporabniki, ki znamki pripisujejo pomen. Podobe, ki obkrožajo znamke, omogočajo uporabnikom, da si oblikujejo mentalno vizijo o tem, za kar se znamke zavzemajo in koga predstavljajo (de Chernatony, 2001). S tem dajejo znamke produktom (tudi mestom) psihološko vrednost, ki ni otipljiva. Tako mentalna moč znamke in njena identiteta vplivata na možnost njene nove, razširjene ali drugačne uporabe tudi na področjih, na katerih doslej ni bila uporabljena. Psihološka vrednost, ki je nastala na osnovi percepcije znamke, gradi odnos do znamke. Boljši ko je odnos, ki je vzpostavljen, večja je mentalna moč znamke (psihološka vrednost) in boljši je njen imidž. Uporabnik stopa v odnose z znamko, takrat ko je izpostavljen njenemu pojavljanju in njenim aktivnostim. Pojavljanje je povezano z uporabo oznamčenih produktov, njenim pojavljanjem v medijih in njeno neposredno ali posredno prisotnostjo tam, kjer se uporabnik giblje oziroma živi. Tako se ustvarjajo neposredne in posredne izkušnje. Odnos z znamko je mogoče graditi na več ravneh in osnovah, procesiranje odnosov pa lahko poteka zaporedno ali vzporedno. Odnosi temeljijo na asociacijah, ki

jih znamka sproži v uporabnikovih mislih. Vrednost znamke, ki se na ta način ustvarja, je vezana na:

- stvari, ki niso neposredno vezane na koristi, ki jih prinaša produkt;
- predvsem in večinoma neotipljive koristi, ki presegajo zadovoljevanje potreb z oznamčenim produktom in s pričakovanji, povezanimi z njim;
- kreativnost na vseh področjih komunikacij, formuliranje obljub, oblikovanje identitete, kodiranje, vedênja in stila, izraženega s pomočjo znamke.

Psihološka vrednost znamke organizacije (tudi mesta) je razširjena vrednost, ki vključuje identiteto znamke, sloves organizacije in odnose, ki vplivajo na njeno delovanje (na primer socialni kapital in naklonjenost) (McPhee in Wheeler, 2006: 40).

Vse omenjene lastnosti znamke se nanašajo tudi znamko mesta, ki prek svoje identitete vpliva na mentalno moč in posledično na njeno finančno vrednost. Vse, kar sestavlja mesto, je narajeno v mestu in zanj. Komunikacije in aktivnosti mesta so sporočila, ki ustvarjajo imidž mesta. Vse intervencije ali nove aktivnosti v okviru mesta imajo v kontekstu znamčenja mesta funkcionalen in simboličen pomen (Kavaratzis, 2004). Imidž mesta se ustvarja s pomočjo primarnega, sekundarnega in terciarnega komuniciranja. Primarno komuniciranje obsega pokrajino in strukturo mesta, njegovo infrastrukturo in odnose v mestu. Sekundarno komuniciranje predstavljajo sporočila prek marketinških medijev in terciarno komuniciranje ustno izročilo (Kavaratzis, 2004). Ustvarjanje identitete znamke mesta je kompleksno delovanje njenih sestavnih delov, med katerimi ima urbanizem posebno pomembno vlogo, saj ustvarja življenjsko okolje. Zaradi rešitev prostorskega načrtovanja mesta zgradijo prebivalci in drugi njegovi uporabniki do mesta odnos, s tem pa se gradi tudi odnos do znamke mesta.

4 Kvalitativni kriteriji močne znamke

Zaradi velike korelacije med močjo znamke in percepcijo znamke (pri tržnih znamkah to vpliva tudi na boljši finančni rezultat), ki je bila dokazana v mnogih raziskavah, si upravljalci znamk vse bolj prizadevajo, da znamko krepijo na področjih, ki vplivajo na mentalno predstavo o znamki. Ta se ustvarja v mislih dejanskih in potencialnih uporabnikov. S tem se krepí njen vpliv, ki se v obliki dodane vrednosti produktu, izraža v moči znamke. Način, na katerega uporabniki zaznavajo znamko, je ključen za ustvarjanje dolgoročnega odnosa med poslom in njegovimi odjemalci (Fournier, 1998). Močno znamko oziroma stopnjo njene moči opredeljujejo kvalitativni dejavniki, ki temeljijo na zaznavnosti in razumevanju znamke. Ti so (Pompe, 2013):

- število asociacij z znamko,
- število in kakovost točk dotika,
- hitrosti priklica in prepoznavanja,
- hitrost zapomnitve in
- število pomenov za deležnika.

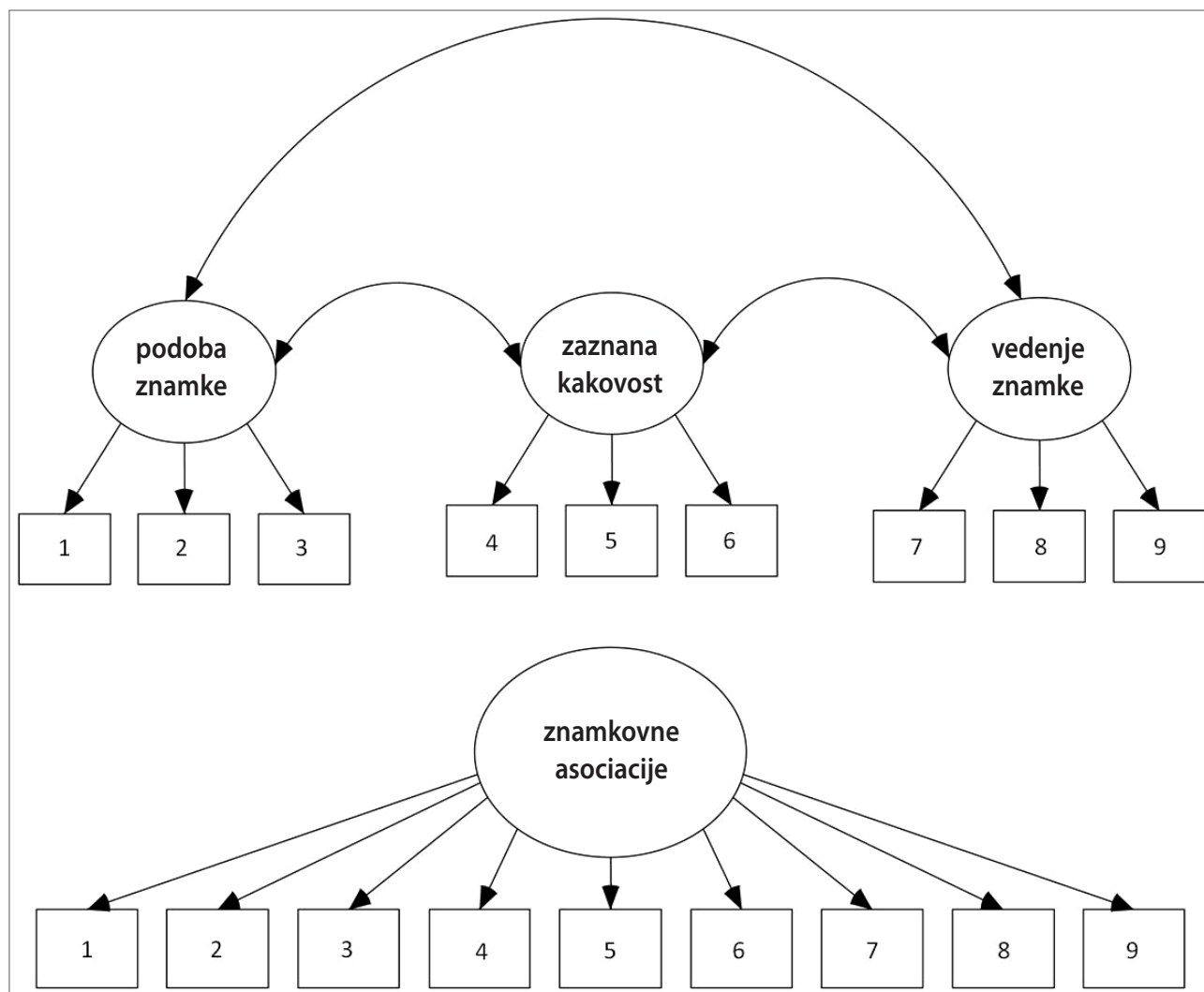
Vsi našeti dejavniki omogočajo, da ljudje znamko zaznavajo in da si posledično ustvarijo mentalne podobe o njej. Dejanski ali potencialni uporabnik na ta način tudi primerja določeno znamko s konkurenčnimi tudi na ravni lastnosti, ki ne izhajajo iz samega produkta.

4.1 Število asociacij z znamko

Asociacije, povezane z znamko, pomenijo vse tiste elemente, ki so kakor koli povezani z znamko, in vse, kar je globoko zasidrano v možganih uporabnika znamke (internet 2). To so podobe in simboli, geste, dogodki, zgodbe, živa bitja, skratka vse, kar je mogoče povezati z znamko ali njeno koristjo. Pozitivne asociacije se razvijajo, če je oznamčeni produkt obstojen, če se trži in zaželen. Asociacije se ustvarjajo na treh ključnih področjih, to so (a) imidž znamke, (b) percipirana kakovost produkta in (c) odnos do znamke (Low in Lamb, 2000: 3). Z načrtnim in vsebinsko pravilno naravnanim komuniciranjem in vedênjem znamke se ustvarja večdimenzionalna asociativnost, ki ustvarja v očeh uporabniških javnosti močno znamko (slika 1). Trg je pripravljen posvetiti več pozornosti in porabiti več energije za znane znamke kot za tiste, ki jih ne pozna oziroma mu niso blizu. Več ko je asociacij z znamko, večja je njena moč.

4.2 Število in kakovost točk dotika

Točka dotika je vmesnik med oznamčenim produktom (tudi mestom) ter kupci, obiskovalci, zaposlenimi, partnerji in drugimi deležniki – pred in med nakupom ter po njem, po uporabi ali doživljanju. Točke dotika so sredstvo, prek katerega opozorimo na znamko in koristi, ki jih ta prinaša. Pojem »dotik« v kontekstu znamke delimo na zaznavi (senzorni) ter mentalni (razumski in čustveni). Oba sta pomembna za uspeh znamke in uspešno znamčenje. Dotik se lahko zgodi na zavedni ali nezavedni ravni. Vsaka znamka ima neomejeno možnost ustvarjanja značilnih točk dotika, najpomembneje pri njihovi izbiri pa je, da so izbrane tiste točke, v katerih je znamka za človeka pomembna, natančneje, da mu njena pojavnost prinaša korist: (a) v obliki zadovoljitve neke od osnovnih potreb ali (b) take, ki spada v višje sfere človekovih potreb (estetika, samopodoba, priznanje družbe ...).

Slika 1: Asociativnost znamke (vir: Low in Lamb, 2000)

4.3 Hitrost priklica in prepoznavanja

Priklic znamke je kvalitativna mera, ki pove, kako dobro je ime znamke povezano s produktom ali vrsto produkta s strani uporabnikov. Merimo ga s pomočjo raziskav ali intervjujev, pri čemer ugotavljamo dve stopnji priklica: spontani priklic in podprti priklic (Zorko, 2011).

4.4 Hitrost zapomnitve

Zapomnitev znamke je povezana s stopnjo zanimanja za to znamko. Na hitrost zapomnitve vpliva več učinkov. Osnova je pojavnost znamke ter z njo povezane podobe in simboli. Drugi najpomembnejši učinek je produkt, ki nosi znamko ter njegov pomen in korist za uporabnika. Tretji učinek, ki vpliva na zapomnitev, je pogostnost pojavljanja znamke in četrti izbira najprimernejših točk dotika z znamko. Peti učinek so

vse izkušnje z znamko: izkušnje pred nakupom, uporabniške izkušnje in izkušnje po nakupu, šesti učinek pa je stopnja vpletanja znamke v uporabnikovo življenje.

4.5 Število pomenov za déležnika

Pomene za déležnike delimo na (a) lastnosti, pripisane znamki, ki prispevajo h kakovosti življenja uporabnika, in (b) pripisane vrednote znamke, s katerimi se déležniki lahko poistovetijo. V pomenih znamke déležnik prepozna sorodnost s svojimi vrednotami in nazori ter ugotavlja stopnjo koristnosti za svoje delovanje. Močne znamke ustvarjajo vrednost za svoje déležnike s tem, da se čustveno navezujejo na kupce in uporabnike (Court idr., 2001: 1). Graditev pomena se začne pri definiranju temeljne obljube znamke. To morajo podkrepiti ključne koristi znamke, ki predstavljajo tako imenovane znamkovne spodbujevalnike asociacij na znamko.

5 Primerjava kvalitativnih kriterijev urbanizma in znamke

V bližnji in daljni preteklosti med arhitekturo in urbanizmom ni bilo meje. Mnogi svetovno znani arhitekti (na primer Gaudi v Barceloni) in ugledni slovenski arhitekti (Fabiani, Plečnik, Vurnik, Ravnikar in Mihevc) so bili hkrati načrtovalci mestnega prostora. Dolgo časa je veljalo, da je lahko uspešen urbanist le tisti arhitekt, ki uspe preseči okvir arhitekture in mu doda širše razumevanje mestnega prostora. Potem je nastopilo obdobje, v katerem arhitektura ni bila sposobna slediti problemom hitrega razvoja mest. Pojavil se je tehnični urbanizem. Ločitev je povzročila identitetno zmedo, zato se danes obe disciplini ponovno povezuje (internet 1). Urbanizem v navezi z arhitekturnimi rešitvami ustvarja točke dotika in veliko asociacij, ki pomembno vplivajo na moč in pomen znamke mesta. Soustvarja njeno identiteto na ravni:

1. fizičnih dokazov, ki jih predstavlja vidna podoba mesta, in komunikacij mesta v medijih;
2. obljub, ki jih mesto izpolnjuje s svojo identiteto, vedanjem, delovanjem, ponudbo, organizacijo, funkcionalnostjo, vzdušjem in drugimi vrednotami;
3. lastnosti, ki jih mestu lahko pripisejo déležniki.

Urbanizem in znamčenje imata skupen sociološki vidik – stik s človekom in trženjski vidik – gospodarjenje z mestom. Oba vplivata na kakovost življenja v mestu in na njegovo privlačnost. Urbanizem je po funkciji strateški dejavnik, ki s svojimi rešitvami dolgoročno vpliva na podobo in funkcionalnost mesta. Tako funkcijo znotraj upravljanja znamke opravlja strateško načrtovanje in skrbstvo nad znamko, da se ta razvija v skladu s pričakovanji tistih, ki jim je namenjena. Vsi naštetih elementi (fizični dokazi, obljube in pripisane lastnosti) so identični s tistimi, ki jih obravnavamo pri strateškem upravljanju drugih tipov znamk (blagovne, organizacijske, ideološke). V nadaljevanju si pogledjmo primerjavo kvalitativnih kriterijev urbanizma in kvalitativnih kriterijev znamke.

5.1 Kontekst v vlogi kvalitativnega kriterija znamke

Kontekst v urbanizmu pomeni vpliv na razvoj podobe mesta in je vodilo oblikovalske strategije, ki naj bi skladno z dolgoročno vizijo mesta snoval fizične strukture, ki bodo imele orientacijski pomen, bodo berljive ter bodo pomagale varovati in ustvarjati videz in podobo mesta. To je primerljivo z načrtovanjem znamke, njeno dolgoročno vlogo in vplivom na oblikovanje identitete. Kontekst je kompleksen pojem, ki združuje tudi druge kvalitativne kriterije urbanizma ter usodno vpliva na zaznavanje mesta in njegove znamke. S stališča znamke si ga je najlažje predstavljati kot stopnjo, s katero se vklaplja v pri-

čakovanja déležnikov mesta in ujemanja z dolgoročnimi pričakovanji razvoja in uresničevanja vizije mesta. Z ohranjanjem, nadaljevanjem in razvijanjem urbane in arhitekturne dediščine, z možnostjo orientacije in s stopnjo berljivosti ter ustvarjanja značilnih vedut ustvarjata urbanizem in njegov kontekst asociacije z mestom in mestno znamko. S tem se ustvarjajo potencialni spominski zapisi v mislih déležnika, ki jih imenujemo tudi *memi*^[3].

5.2 Dostopnost v vlogi kvalitativnega kriterija znamke

Dostopnost pomeni fizični dostop do objektov, prostorov, komunikacij ter storitev za njegove prebivalce in druge uporabnike. S povečevanjem dostopnosti se poveča odzivnost okolja in število dostopnih poti, kar med drugim dviguje tudi raven pestrosti. Primerjava za razumevanje znamke na tej ravni pomeni, da mora biti znamka tistim, ki jim je potrebna in pomembna za življenje, čim bolj in čim večkrat dosegljiva. Bolj ko so označeni izdelki ali storitve (tudi mesto) pomembni za déležnike, bolj jim morajo biti ti dostopni. Dostopnost razumemo s stališča časovne razpoložljivosti, finančne vrednosti in teritorialne bližine. Med urbanistično dostopnost spadata dve pomembni aktivnosti:

- Oblikovanje uličnih blokov, ki pomenijo zaključeno celoto znotraj nekega mesta (primer »blok« Ledina v Ljubljani, ki združuje več namembnosti). To po analogiji s svetom potrošniških in medorganizacijskih produktov, v katerem je pod eno znamko mogoče uvrstiti več izdelkov oziroma storitev, lahko pomeni, da je ulični blok pod-znamka znamke mesta, pod katero se znajde več različnih, toda dopolnjujočih se ponudb (storitev, produktov).
- Tipologija ulic in oblikovanje križišč neposredno vlivata na dostopnost do storitev, objektov, prostorov in komunikacij mesta, in tu ob primerjavi z organiziranostjo nakupovalnih centrov ugotavljamo zelo visoko skladnost. Kakovost mestne znamke ali znamke nakupovalnega centra je v obeh primerih močno odvisna od obremenjenosti prometnih tokov, vidne dostopnosti in fizične prehodnosti. Kakovost tipologije dviguje tudi unikatne rešitve, ki postanejo ena od perceptivnih gradnikov edinstvene mestne znamke (Barcelona s »posekanimi« križišči osmerokotne oblike).

5.3 Različnost v vlogi kvalitativnega kriterija znamke

Urbanistična različnost se nanaša na različnost oblik, rab in pomenov pozidanega in odprtega prostora. Njena vloga v primerjavi z znamko se kaže na dveh ravneh: (a) znamka v eni od osnovnih funkcij pomeni razlikovanje in distanco od konku-

renčnih znamk, posledično manjšo tržno ranljivost ter večjo in dolgoročnojšo vzdržljivost – mesto torej s svojimi posebnostmi (pogoj je, da jih ima) ustvarja unikatno okolje, sestavljeno teritorialno ločenih ali povezanih unikatov, skratka dimenzijo, ki soopredeljuje znamko mesta; (b) znamka združuje več različnih produktov, podjetje lahko proizvaja pod svojo organizacijsko znamko (npr. Siemens ali Gorenje) različne produkte, ki jih združuje filozofija poslovanja ali le lastništvo. Ko taka znamka doseže moč in težo, se ta moč prenaša na vse produkte, označene z njo. Znamka produktu dodaja vrednost. Zaželenost in kakovost produkta pa dodajata vrednost znamki. Gre za vzajemnost znamke in produkta, ki skupaj ustvarjata moč znamke in moč produkta. Če tako razmišljanje prenesemo v mesto, ugotovimo, da je večina mest zgradila svojo znamko na osnovi enega ali več najboljših produktov. Največ mest gradi svojo znamko na zgodovinskih (na primer Atene ali Rim) ali vsebinsko konceptualnih elementih (na primer univerzitetni mesti Oxford in Heidelberg). »Neprepoznava« mesta pa svojo znamko gradijo z močnim in unikatnim produktom (s trajnim ali z začasnim). Tak pristop graditve znamke mesta se imenuje »projekt flag-ship« (na primer Bilbao z muzejem Guggenheim ali Maribor kot mesto kulture). Prepoznavnost mesta je mogoče krepiti tudi s pomočjo odmevnih dogodkov (na primer Barcelona – olimpijada 1992, Maribor – festival Lent in podobno).

Kljub večnamenskosti in pestrosti mesta kot produkta mora to, če želi izstopiti iz sivega povprečja ali cone splošne neprepoznavnosti, sprejeti odločitev o tem, kaj bo tisto, kar ga bo pozicioniralo kot edinstveno in privlačno za določene deležnike. Ena od ključnih komponent različnosti je tudi kompatibilnost. Kompatibilnost različnosti, lahko bi ji rekli tudi pomenska ali drugačna združljivost, prihaja močno do izraza pri umeščanju izbranih produktov pod neko znamko. Različnost urbanističnih rešitev se ustvarja tudi z ambientalno zaznavo, kar do neke mere vzdrži tudi primerjavo s pakiranjem označenega izdelka in z njegovo umestitvijo na trg (katere trgovine ga prodajajo, kako je v trgovini plasiran, kako predstavljen v izložbah, kako je promoviran v klasičnih medijih in e-medijih). Če je ambientalna zaznava posledica harmonije med stavbami, drevesi, naravo, vodo, prometom in oglaševanjem, potem govorimo, da se sklada z umestitvijo znamke mesta v neko okolje, v njeno komuniciranje in njeno skladnost s pričakovanji deležnikov, njihovimi vrednotami in pogledi na svet in družbo, odnos do okolja in soljudi. Različnost, s pomočjo katere se ustvarjajo zapomnljive in prepoznavne točke dotika, je eden od najpomembnejših kvalitativnih kriterijev znamke, saj dviguje produkte nad raven konkurentov in jih pomaga, da se pozicionirajo na unikatno tržno mesto. Različnost v urbanizmu pomaga ustvarjati edinstvene točke dotika mestne znamke, njen takojšnji priklic in hipno prepoznavnost ter možnost zapomnitve.

5.4 Berljivost v vlogi kvalitativnega kriterija znamke

Berljivost prostora omogoča uporabnikom, da se s pomočjo »opornih točk« orientirajo v prostoru. Definira jo stopnja prepoznavnosti s strani uporabnikov in to, kako hitro so jo sposobni obvladati. Berljivost prostora lahko enačimo s stopnjo prepoznavnosti določene znamke (a) med konkurenčnimi produkti, (b) v smislu prepoznavanja pričakovanih koristi, ki jih želi kupec pridobiti z nakupom in uporabo, ter (c) logičnim pojavljanjem znamke tam, kjer ta s svojo prisotnostjo potencialnim uporabnikom podaja odgovore na določene potrebe, želje (na primer pojav znamke protibolečinskih zdravil na tekaškem maratonu ali mestna znamka sponzorira prenovno vrtca).

Berljivost predstavljata dva vidika: (a) fizične oblike pozidanega in praznega mestnega prostora in (b) aktivnosti v/na teh prostorih. To je primerljivo (a) z značilno fizično obliko znamke, njenim apliciranjem v produktih in na točkah dotika ter (b) s komuniciranjem znamke tako, da se ta vpleta v uporabnikovo okolje in življenje. In ne samo to. Fizična oblika znamke je njena identiteta, na katero pa ne vpliva samo njen grafični izraz, temveč tudi vse, kar asociira na znamko in zbujajo znamkovne zapise v možganih. Fizične oblike delujejo kot sprožilci in aktivirajo misel na znamko. V tej točki je povezanost urbanistične berljivosti močno podobna fizičnim oblikam produkta, saj se med mestne produkte uvrščajo vse urbanistične ureditve. Med njimi izstopajo tiste, ki so zasnovane na principih različnosti, dostopnosti in konteksta. Ti elementi so, gledano s stališča znamčenja,^[4] primerljivi z umeščanjem znamke^[5], omenjenimi točkami dotika in vsemi oblikami, ki so uporabljene v komunikacijah s pomočjo znamke. Berljivost se neposredno nanaša in tvorno vpliva na dva znamkovna kriterija: (a) možnost zapomnitve ter (b) možnost priklica in prepoznavanja.

5.5 Prilagodljivost v vlogi kvalitativnega kriterija znamke

Potrebe uporabnikov mestnega prostora se sčasoma spreminjajo iz različnih vzrokov – od tistih, ki se nanašajo na razvoj tehnologije in logistike, do tistih, ki jih prinašajo trendi in nove oblike socializacije. Prilagodljivost je stopnja, do katere odprte urbane strukture (oblike in dimenzije prostorov okoli stavb ter zunanost stavb) zadovoljujejo potrebe prebivalcev in drugih uporabnikov mestnega prostora. S stališča časovne dimenzije je prilagodljivost najbolj dinamična kategorija kvalitativnih urbanističnih kriterijev. Prilagodljivost je tudi vrhuna vsake znamke, saj morajo upravljalci znamk (a) ves čas spremljati dogajanja na trgu in prepoznavati nove priložnosti za znamko – tudi če gre za povezovanje z drugimi znamkami ali če pod okrilje znamke v njen portfelj uvaja nove produkte; (b) če se prilagaja

trendom in novim načinom uporabe produktov ter (c) spremenjenim življenjskim stilom. Prilagodljivost v urbanizmu se sklada tudi s principi prilagodljivosti pri znamkah trgovskih centrov, saj se ti pri ustvarjanju dobrih pogojev prodaje prav tako ukvarjajo z dostopnostjo, s svetlobo in pretočnostjo gibanja. Prilagodljivost je po funkciji najbližje kvalitativnemu kriteriju znamk, ki se nanaša na sposobnost znamke, da ima ta za različne deležnike različne pomeni. Ključno je spoznanje, da se z razvojem pomeni za deležnike ves čas spreminjajo, zato se jim je treba prilagajati.

5.6 Vidna primernost v vlogi kvalitativnega kriterija znamke

Vidna primernost pomeni stopnjo, do katere videz mesta omogoča, da se uporabniki zavedajo, kaj vse jim je v okviru mestnega prostora na voljo in kakšna je njihova izbira. Kriterij vidna primernosti postavlja v odnos urbanizem in arhitekturo, v katerem je urbanistična strategija vsebinski napotek in okvir arhitektom, ko se lotevajo konkretnih arhitekturnih rešitev v mestu. Enako velja za razmerje med strategiji znamk in snovalci znamk, v katerem prvi določijo strateške okvire, na osnovi katerih oblikovalci skupaj s strokovnjaki za zvok, vonj, okus in otip ustvarijo značilno in prepoznavno znamkovno identiteto. Vidna primernost blagovnim in organizacijskim (tudi mestnim) znamkam s svojim pojavljanjem uporabnikom omogoča, da jo zaznavajo in jo pri odločanju o končni izbiri med konkurenti umestijo v ožji izbor. Če pri urbanizmu govorimo o vidni primernosti fizičnih struktur, potem pri produktih znamkah govorimo o vidni primernosti prodajne in transportne embalaže ter primernosti uporabe znamke za življenje uporabnikov in komuniciranje teh prek medijev, dogodkov, sponzorstev, donatorstva in drugih umestitev. Vidna primernost v urbanizmu se sooča s problematiko sožitja novega in starega, z usklajevanjem interesov zadovoljnih in nezadovoljnih deležnikov. Podobno v svetu blagovnih in organizacijskih znamk prihaja do vprašanja primernosti identitete glede na duha časa, razvojne smernice, obseg produktov, spreminjajoče ciljne skupine in deležnike. Vidna primernost se nanaša in tvorno vpliva na kvalitativna znamkovna kriterija: (a) možnost zapomnitve ter (b) priklica in prepoznavanja.

5.7 Pestrost v vlogi kvalitativnega kriterija znamke

Pestrost v urbanizmu že z imenom asociira na potrebo po slikovitosti in različnosti, s pomočjo katerih se razbija monotonija, enopomenskost in enoumje mesta v vseh dimenzijah. Pestrost je pri oblikovanju znamke in njenih komunikacij ključ do prepoznavnosti in omogoča ustvarjanje zelene percepcije. Pestrost pri produktih je odvisna od značaja izdelka, želje po njegovi

umestitvi na trg ter stopnji psihološke in cenovne vrednosti v oči kupca. Enako velja za mesto in njegovo znamko. S pomočjo rešitev, ki vnašajo pestrost v ureditev mesta, njegovih stavb, prometnic in delov, ki jih pokrivajo zelenice in druge oblike sožitja z naravo, pridobi mesto in s tem njegova znamka specifičnost in prepoznavnost. Po drugi strani prav pestra ureditev mestnih struktur in stavb ustvarja prepoznavne točke dotika, ki naj bi po analogiji s kriteriji močne znamke ustvarjali tisto, kar spominja na osnovne značilnosti mestne znamke, njegovo osnovno obljubo in smer, v katero se razvija. Kakovostnejše ko so te točke in večje ko je njihovo število, hitreje se ustvarja močna mestna znamka.

Urbanizem sooblikuje percepcijo mestne znamke, vidna podoba mestne znamke pa obljublja določeno izkušnjo z mestom, kar je povezano tudi z mestnim urbanizmom. Učinkovitost pestrosti v mestu je pogojena s percepcijo okolja in z možnostjo orientacije. Za znamko pestrost pomeni možnost, da poveča učinkovito izstopanje iz povprečja na zaznavni ravni s strani človeških čutil – gre za hipno prepoznavnost, priklic značilnosti, zgodb in drugih mentalnih zapisov, povezanih z znamko. Primarno gre za vidno pestrost in učinkovitost, nič manj pa niso pomembni razlikovalni in specifični vplivi na druga čutila (vonj, otip, okus, sluh). V teh elementih pa se lahko izkaže kot pestro tudi mesto s svojo znamko. Pestrost se nanaša na (a) asociacije z znamko ter (b) število in kakovost točk dotika znamke.

5.8 Vidni interes, bogastvo in učinkovitost pestrosti v vlogah kvalitativnih kriterijev znamke

V urbanizmu se pojavljajo tudi pojmi (a) vidni interes, (b) bogastvo in (c) učinkovitost pestrosti. Če vidni interes in bogastvo obravnavamo s stališča organizacijskih in blagovnih znamk, potem prvi predvsem pomeni vzbujeno pozornost, ki jo uporabnik nameni znamki, drugi pa se osredotoča na zaznavanje vrednosti, ki jo neka znamka s svojo identiteto odlikava deležnikom. Gre za neposredno povezljivost med (a) percepcijo vrednosti znamke ter (b) oblikovanjem in upravljanjem identitete znamke. Vidni interes je posledica vidnih vtisov in ga je mogoče povezati z vidno identiteto znamke. Ta s svojo podobo, pojavljanjem oziroma z umeščanjem pri produktih in v komunikacijah ustvarja vtise ter uteleša značaj in jedro obljube znamke. Tako že identiteta znamke predstavlja in obljublja izkušnjo z označenim produktom. Z zornega kota mestne znamke predstavlja vidna podoba mesta mesto kot entiteto, ki obljublja določeno izkušnjo in uresničitev pričakovanj. Urbanizem vpliva na ustvarjanje vidnega interesa, in bolj ko je ta upoštevan, večja je možnost, da bo znamka mesta vredna in močna. Bogastvo že s svojo besedo izraža dodano vrednost, ki

kvalitativni kriteriji urbanizma		kvalitativni kriteriji znamke
kontekst, pestrost, berljivost	↔	število asociacije z znamko
različnost, pestrost	↔	število in kakovost točk dotika
vidna primernost, berljivost, različnost	↔	hitrost zapomnitve
vidna primernost, berljivost, različnost	↔	hitrost priklica in prepoznavanja
dostopnost, kontekst, prilagodljivost	↔	število pomenov za déležnika

Slika 2: Povezanost kvalitativnih urbanističnih kriterijev s kvalitativnimi kriteriji znamke (vir: A. Pompe)

vpliva na zaznavno vrednost oznamčenih produktov oziroma mesta. Učinkovitost pestrosti tako v urbanizmu kot na področju upravljanja znamk pripomore k edinstvenosti, prepoznavanju in vrednosti mesta oziroma produkta. Tako se na primer pri vzdrževanju urbane dediščine pri prenovah pročelij lahko zgodi dvojje: prenovi se jih v obliki in vrednosti, kakršna je bila ob njenem nastanku (uporablja se principe barvanja, s katerimi se poudarjajo stare ornamentike na pročeljih – primer so stavbe v Tavčarjevi ulici v Ljubljani), ali pa se vse arhitekturno bogastvo zaznavno izenači (izniči) z enotnim barvnim prekrivanjem vsega pročelnega reliefa. Vpliv ene in druge možnosti na vidni interes, zaznavno bogastvo in vrednost ter učinkovitost je v prvem primeru močnejši, kar ima za posledico tudi višjo zaznavno vrednost mesta kot znamke.

6 Ugotovitve primerjalne analize kvalitativnih kriterijev urbanizma in kvalitativnih kriterijev znamke

Analiza je pokazala, da kvalitativni kriteriji urbanizma dosega-jo veliko vsebinsko skladnost s kvalitativnimi kriteriji znamke in tako odločilno vplivajo na znamko mesta. Konkretna primerjava obeh sklopov kriterijev je dala te rezultate: (a) urbanistični kriteriji kontekst, pestrost in berljivost so skladni s kriterijem *število asociacij z znamko*; (b) kriterija različnost in pestrost se skladata s kvalitativnim kriterijem znamke *število in kakovost točk dotika*; (c) vidna primernost, berljivost in različnost se ujemajo s kriterijema *hitrost zapomnitve* ter *hitrost priklica in prepoznavanja*; (č) urbanistični kriteriji dostopnost, kontekst in prilagodljivost se skladajo z kvalitativnim kriterijem znamke *število pomenov za déležnika*. S primerjavo kvalitativnih kriterijev urbanizma in kvalitativnih kriterijev znamke je bilo ugotovljeno, da je mogoče potrditi tezo, da obstaja močna vsebinska povezanost med področjem urbanizma in znamkami mest (slika 2). Na podlagi tega lahko sklepamo, da urbanizem ne opravlja samo primarne funkcije načrtovanja mesta samo zato, da bi se prebivalcem mesta in njegovim uporabnikom omogočili profesionalne in zasebne aktivnosti ter bivalno in delovno okolje, temveč tudi soustvarja mesto kot kompleksen in privlačen produkt, v katerega je smotrno vlagati in ki ga je

mogoče tržiti. S pomočjo kvalitativnih kriterijev urbanizma ugotavljamo uspešnost dela urbanistov, in ker so ti primerljivi in skladni s kriteriji znamke, velja, da urbanizem sooblikuje znamko mesta.

7 Sklep

Znamka mesta je utelešenje vsega, kar je mesto in za čimer to stremi, vrednot, za katere se zavzema, ter vsega, kar s svojim fizičnim okoljem, vzdušjem, atmosfero in razvitostjo nudi svojim uporabnikom. Znamka mesta je predstavnik mesta, naseljena v mislih ljudi. Svoj značaj črpa iz (a) harmonije med pozidanim in odprtim mestnim prostorom ter naravnimi danostmi; (b) mestnih dejavnosti (vključno z urbanizmom); (c) ljudi, ki mestne dejavnosti omogočajo in uporabljajo, in (č) iz odnosa do okolja in zgodovinske dediščine. Znamka mesta je psihološka kategorija, na katero vplivajo kvalitativni perceptivni elementi. Moč znamke mesta je posledica kakovosti delovanja naštetih elementov, ki jih merimo s pomočjo kvalitativnih kriterijev znamke – število asociacij z znamko, število in kakovost točk dotika, hitrost priklica in prepoznavanja, hitrost zapomnitve in število pomenov za déležnika. Urbanizem ima pri graditvi in plemenitju znamke mesta eno ključnih vlog. Njegovi kvalitativni kriteriji, deklarativno sicer drugače formulirani, se vsebinsko skladajo s kvalitativnimi kriteriji znamke. S primerjavo je bilo ugotovljeno, da obstaja pomembna skladnost kvalitativnih kriterijev urbanizma s kvalitativnimi kriteriji znamke, kar pomeni, da je vsak od kvalitativnih kriterijev znamke povezan z enim kvalitativnim urbanističnim kriterijem ali več temi ter da vsak od njih vpliva na ugled in moč znamke mesta. Kot epilog povezanosti kvalitativnih kriterijev urbanizma in kvalitativnih kriterijev znamke lahko sklenem, da so si ti po vsebini podobni, razlikujejo pa se v formulacijah in ravneh implementacij.

.....
 Andrej Pompe
 Formitas, d. o. o., Ljubljana, Slovenija
 E-pošta: andrej.pompe@brand-business-school.com

Opombe

^[1] Značilna atmosfera ali duša, ki preveva določen prostor; bog v vlogi zaščitnika/stražnika določenega prostora.

^[2] Premoženje znamke (ang. *brand equity*).

^[3] *Mem* je možganski zapis, ki nosi v sebi ideje, kulturne zamisli, miselne zveze, simbole in prakse in se prenaša iz enih misli v druge s pomočjo govora, gestikulacije, ritualov ali drugih posnemljivih pojavov (<http://en.wikipedia.org/wiki/Meme>).

^[4] Znamčenje (ang. *branding*).

^[5] Umeščanje znamke (ang. *brand placement*).

Viri in literatura

Ambler, T., in Styles, C. (1996): *Brand development versus new product development: towards a process model of extension decisions*, Marketing Intelligence and Planning, 14/7, str. 10–19, Emerald Publishing.

Court, D., Mitten, M., Narasimhan, L., in Berry, J. (2001): *The Power of Brand Delivery*, Marketing Practice No. 7, McKinsey&Company.

Cullen, G. (1961): *Townscape*. London, Architectural Press.

De Chernatony, L. (2001): *From Brand Vision to Brand Evaluation*, Butterworth-Heinemann.

Dimitrovska Andrews, K. (2011): *Orodja za usmerjanje in nadzor urbanih oblik*. Ljubljana, Urbanistični inštitut Republike Slovenije.

Feldwick, P. (1996): Do we really need 'brand, equity'?, *The Journal of Brand Management*, 4(1), str. 9–28.

Fournier, S. (1998): *Consumers and their brands: developing relationship theory in consumer research*, Journal of Consumer Research 24 (3), str. 343–73.

Internet 1: <http://www.fa.uni-lj.si/default.asp?id=2815> (sneto 29. 6. 2013).

Internet 2: <http://www.managementstudyguide.com/brand-association.htm> (sneto 10. 4. 2013).

Jackson, J. B. (1994): *A sense of place, a sense of time*. New Haven, CT, Yale University Press.

Kavaratzis, M. (2004): *From city marketing to city branding: Towards a theoretical framework for developing city brands*, Place branding, 1, str. 58–73.

Leuthesser, L. (1988): *Defining, measuring and managing brand equity*. A Conference Summary. Cambridge: Marketing Science Institute Cambridge MA.

Low, G., in Lamb, Jr., C. (2000): The measurement and dimensionality of brand associations. *Journal of Product & Brand Management*, 9(6), str. 350–370.

Lynch, K. (1960): *The Image of the City*. Massachusetts Institute of Technology.

McPhee, W., Wheeler, D. (2006): *Making the case for the added-value chain*, Strategy & Leadership, 34/4, str. 39–46.

Pompe, A. (2012): *Znamka mesta in njena primerljivost z organizacijsko znamko*. Nova Gorica: Evropska pravna fakulteta. Tipkopis.

Pompe, A. (2013): *Urbanizem in znamka mesta*. Nova Gorica: Evropska pravna fakulteta. Tipkopis.

Srivastava, R., in Shocker, A. (1991): *Brand equity: a perspective on its meaning and measurement*. Report no. 91–124, Marketing Science Institute, Cambridge, MA.

Walter, E. V. (1988): *Placeways: A theory of the human environment*, Chapel Hill, NC, University of North Carolina Press.

Wood, L. (2000): *Brands and brand equity: definition and management*, Management Decision 38/9, str. 662–669, MCB University Press.

Winters, L. C. (1991): *Brand equity measures: some recent advances*, Marketing Research, 3, str. 70–73.

Zenker, S., Knubben, E., in Beckmann, S. C. (2010): *Your city, my city, their city, our city – Different perceptions of a place brand by diverse target groups*, 6th International Conference – Thought Leaders in Brand Management, str. 1–3, Lugano, Švica.

Zorko, A. (2011): *Raziskave v tržnem komuniciranju*. Ljubljana. Slovenska oglaševalska zbornica.

Darja MARINČEK PROSENC

Konservatorski načrt za prenavo v kontekstu modelov s področja ohranjanja kulturne dediščine v prostorskem načrtovanju

Konservatorski načrt za prenavo je nov instrument, ki ga uvaja zakonodaja s področja prostorskega načrtovanja in varstva kulturne dediščine. V prispevku so obravnavani modeli postopkov kot znanstveno in strokovno ozadje, ki osvetljuje problematiko metod sodobnega varstva kulturne dediščine. V zadnjem poglavju je predstavljen instrument Konservatorski načrt za prenavo kot sestavni del prostorskega načrtovanja z vključeno metodo participacije različnih strokovnjakov

in zainteresirane javnosti v postopku vrednotenja identitete obravnavanega območja.

Ključne besede: ohranjanje kulturne dediščine, konservatorski načrt za prenavo, prostorsko načrtovanje, identiteta območja kulturne dediščine.

1 Uvod

Na področju sodobnega varovanja kulturne dediščine je bilo v Sloveniji opravljeno veliko raziskav, ki večinoma obravnavajo konkretne objekte ali območja in podajajo tehnične, ekonomske ali družbene instrumente za njihovo ohranitev. Zelo bogat je v zadnjem času tudi nabor magistrskih nalog in doktorskih disertacij na to temo, kar potrjuje aktualnost teme. Hkrati pa urbanistične študije in prostorski dokumenti za območja večinoma le povzemajo smernice, podane s strani zavodov za varstvo kulturne dediščine, in jim podrejajo vizijo prihodnjih posegov v prostor.

V začetku prispevka so podane ugotovitve temeljnih raziskav procesov s področja ohranjanja dediščine (ang. *conservation*), identitete in vrednotenja ter vključevanja deležnikov v proces priprave konservatorskih načrtov za prenavo, kot so opisani v tuji in domači literaturi. Po podrobnejšem pregledu literature v Sloveniji lahko pridemo do sklepa, da so posamezni raziskovalci različnih strok na področju celostnega pristopa do definiranja in varovanja kulturne dediščine že pred štiridesetimi leti opozarjali na probleme segmentacije na posamezne stroke in tudi postavljali metodološke okvire za interdisciplinarni instrument, ki zdaj imenuje konservatorski načrt za prenavo. Žal so te študije in rezultati ter iz njih izhajajoče metode in modeli ostali strokovni javnosti v glavnem neznani, med politično javnostjo pa očitno nezaželeni. Zaradi omejenega obsega implementacije rezultatov v konkretne procese prostorskega

načrtovanja in ohranjanja kulturne dediščine je mogoče ugotoviti, da velik znanstveni in strokovni potencial ni optimalno izkoriščen. To dejstvo je posledica velikega razhajanja med službami, ustanovljenimi s strani države, in strokovnjaki, kot tudi javnostjo nasploh. V začetnem delu prispevka je opisan izbor znanstvenih in strokovnih dosežkov v Sloveniji, ki nakazujejo hipotezo, da je prav področje metod varstva kulturne dediščine večinoma potekalo v Sloveniji, vzporedno z drugimi državami, in da smo kot narod premalo ponosni na domače znanje, ki je prevečkrat nepriznано prav v Sloveniji, v tujini pa priznано kot inovativno in popolnoma v koraku s časom. V sklepu je opisan pravni postopek priprave dokumenta v sklopu prostorskega načrtovanja, na podlagi dosedanjih praktičnih izkušenj pa je podan tudi predlog modela, pri čemer je poudarek na multidisciplinarnosti in participaciji zainteresirane javnosti.

2 Raziskave s področja celostnega ohranjanja

Za izhodišče tega poglavja lahko povzamemo ugotovitev raziskave Erice Avrami (2009), ki izhaja iz dejstva, da je ohranjanje dediščine integralni del družbe, in meni, da »ohranjanje oblikuje družbo na obravnavanem območju ter tudi obratno, saj je pogojeno s potrebami in je gonilo družbe«. Kontekst ohranjanja dediščine je paradoksalen, kot ugotavlja Lowenthal (2000,

str. 96), ki meni, da »[d]ediščina nikoli ni popolnoma ohranjena ali zavarovana; je spremenjena (dobiva večjo vrednost ali je degradirana) s strani vsake nove generacije«. Tako tudi zgodovinar s področja arhitekture D. Bluestone (2000, str. 65) opozarja, da morajo biti spremembe sprejete kot del bogatenja dediščine in da je v delu konservatorjev razumevanje spremembe prav tako pomembno kot razumevanje izvirne vsebine in namena.

Ohranjanje je kompleksen in trajen proces, ki vključuje odločitve, kaj sestavlja dediščino, kako se jo uporablja, vzdržuje, razlaga, itd., s strani koga in za koga. Iz obsežne literature (na primer *Celostno ohranjanje naselbinske dediščine* (Pirkovič, 2005); *Conservation principles, Policies and Guidance for the Sustainable Management of the Historical Environment* (English Heritage, 2008); *Sustainable Historic Towns – Urban Heritage as an Asset of development, Project report* (National Board of Antiquities, Helsinki, 2006)) izhaja, da se način, na katerega se pristopa k ohranjanju, razlikuje od okolja do okolja, tako kot so tudi izrazi, ki se uporabljajo v tem procesu, razlikujejo, kar je še posebej poudarjeno v poglavju Razlaga pojmov.

V Sloveniji se je stroka odločila za uporabo izraza ohranjanje v najširšem pomenu, saj se nanaša na celotno področje ohranjanja kulturne dediščine, od akademskih študij in historičnih raziskav do politik odločanja in načrtovanja tehničnih intervencij ter najosnovnejšega vzdrževanja s strani uporabnikov. Odločitev o tem, kaj ohranjati in zakaj, je večinoma ločena od odločitev, kako ohraniti, in obratno. To je posledica izrazite ločitve med posameznimi strokami, ki so vključene v najširši pojem ohranjanja. Na veliko kongresih lahko slišimo, da morajo strokovnjaki, ki izhajajo z različnih znanstvenih področij, kot so umetnost, sociološke vede, humanistične vede in druge, združiti svoja znanja v multidisciplinarnem procesu. Žal v praksi ni tako. Raziskovalci iz ustanove The Getty Center Institut so ponazorili shemo linearne poti, na katero se v posameznih fazah v praksi vključujejo različni strokovnjaki.

Kot je prikazano na sliki 1, je v začetni fazi objekt ali območje prepoznano kot dediščina. To je začetek postopka prepoznavanja ali oblikovanja kulturne dediščine. Ne glede na to, ali je proces posledica akademskih razprav, arheoloških izkopavanj, družbenih gibanj, političnih ali verskih usmeritev, je pozornost osredotočena na objekt ali območje z zgodovinskim spominom. Naslednji korak je formalizacija varstva, ki se ga izvaja prek sistema varstvenih organizacij (zavodi za varstvo kulturne dediščine, ministrstvo, zadolženo za področje kulture) ali posameznikov (konservatorji, kuratorji, kustosi, restavratorji ...).

Naslednjo skupino oblikujejo tisti, ki so zadolženi za upravljanje dediščine (upravljalci, lastniki ...). Pri tem naj bi postopek pripeljal do programa intervencij ali vzdrževanja, ki bi omogočil ohranjanje tkiva objekta ali sestavnih delov območja s pomočjo strokovnjakov, kot so konservatorji, arhitekti, raziskovalci itd. Ta faza pa naj bi vključevala tudi posvetovanje s predstavniki prebivalcev, z zainteresirano javnostjo, deležniki ali odločitve s strani politikov in investitorjev.

Kot je prikazano na shemi, konservatorska načela in praksa napredujejo korak za korakom ter vključujejo strokovnjake in vpletene z različnih ločenih področij. Tako je faza ukrepov postala popolnoma ločena dejavnost, ki se osredotoča predvsem na fizične vidike dediščine in pogosto izgublja uvid v medsebojno povezavo ukrepov s prejšnjimi fazami.

E. Avrami (2009) poudarja, da je v današnjem času globalizacije, tehnološkega napredka, mobilnosti in širitve potrebe po participativnih procesih postalo jasno, da trendi, ki so prikazani na zgornji shemi, izrazito in hitro spreminjajo kulture in družbe. Prihodnji izzivi na področju varstva kulturne dediščine in konservatorstva se ne bodo nehali pri objektih in območjih dediščine, ampak se bodo morali ukvarjati s kontekstom (časovnim, družbenim, prostorskim), v katerega jih je družba vgradila. Ti konteksti – vrednote, ki jih iz njih črpajo ljudje, funkcije, s katerimi dediščina služi družbi, rabe, v katere je

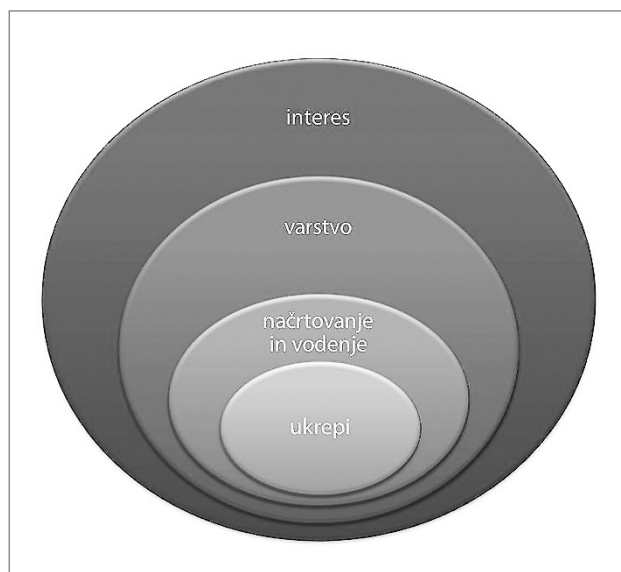
Slika 1: Shema linearne poti vključevanja deležnikov v proces ohranjanja dediščine (Marta de la Torre in Erica Avrami, 2000)

dediščina dana – so resničen vir pomena dediščine ter bistvo ohranjanja in konservatorstva v celotnem obsegu. Tako kot se spreminja družba, se spreminja tudi vloga konservatorstva. Zaradi tega so se mnogi strokovnjaki s področja konservatorstva in organizacije že zavedeli, da je potrebna večja povezanost in vključevanje v celotnem postopku, ki na koncu vendarle spreminja prostor in s tem tudi identiteto.

Na sliki 2 je prikazan sistem boljšega povezovanja področij ohranjanja kulturne dediščine in prostorskega načrtovanja, kar omogoča, da posamezni deležniki ohranjajo odzivnost na stalno spreminjajoče se kulturne razmere.

Za trenutno stanje, ki izraža ekonomsko in družbeno krizo, je zelo aktualna ugotovitev M. Torre in E. Avrami (2009), da je ohranjanje dediščine vedno v procesu sprememb, saj izraža nenehno spreminjanje kultur, od lokalne do globalne ravni. Intenzivnejše ko so družbene in kulturne spremembe, močnejša je želja po ohranitvi dediščine kot ščita pred nezaželenimi spremembami ali pa celo spremembami nasploh. Iz tega lahko sklepamo, da so prav sedanji načini varstva in prakse, pri katerih ostajajo različni vidiki ločeni ter se pogloblja prepada med institucionalnim varstvom in družbenim kontekstom prostorskega načrtovanja, sokrivi za napetosti v družbi.

V literaturi je mogoče zaslediti obsežne informacije o pravih umetnostnozgodovinskega vrednotenja, odgovornosti do prihodnjih rodov, materialni plati kulture in njeni družbeni funkciji, dediščini, vpeti v naravno okolje, upravljanje itd. Žal pa je zelo malo te literature uporabljene ali razvite v kontekstu celovitega postopka prostorskega načrtovanja.

Slika 2: Shema odzivnega koncentričnega vključevanja deležnikov v proces ohranjanja dediščine (Marta de la Torre in Erica Avrami, 2000)

3 Izkušnje s področja modelov ohranjanja kulturne dediščine v Sloveniji

V 70. letih lahko zasledimo v Sloveniji izjemna strokovna dela, v katerih se obravnava sistemski pristop k celoviti obravnavi kulturne dediščine kot bistvenem elementu prostorskega načrtovanja. V sklopu metodologije za prenovo mesta je Nace Šumi (1987) objavil delo *Prenova Ljubljane/Spomeniškovarstveni postopki pri izdelavi sanacijskih načrtov*. V teoretičnih izhodiščih podaja pomembne ugotovitve, ki so posebej aktualne v današnjem času.

Spomeniška in stavba dediščina sta celota, pri kateri je v prvem primeru naglas na izjemnih kvalitetah pomena in oblikovanosti, v drugem na široko uveljavljenih standardih, ki imajo za nas zgodovinsko vrednost, ustvarjajo ambiente in ponujajo tudi možnost za prihodno rabo ob prilagoditvi in posodobitvi, a seveda ob varovanju nekaterih temeljnih konstant. [...]

Vse, kar smo podedovali, je nasledek prizadevanj in vloge različnih družbenih plasti ter po tej plati zgodovinski dokument v prvotnem pomenu besede, da namreč lahko v tem gradivu razbiramo, ugotavljamo in ocenjujemo stopnjo povednosti o času nastanka, o nosilcih teh dokumentov in podobno. [...]

Tista redkejša skupina spomenikov, ki jo obravnavamo kot spomenike v ožjem pomenu besede, pa ima ne le take lastnosti, marveč poleg čisto zgodovinskih tudi še druge, zlasti estetske, umetnostne lastnosti izražene na izrazitejši način; zaradi teh se izbrano gradivo uvršča v posebno kategorijo umetnostnih stvaritev. (Šumi, 1987, str. 7)

Poleg temeljnih definicij dediščine, ki so navedene zgoraj, je Šumi v svojem delu predstavil zgodovinski oris odločanja o razmerju novega in starega v urbanih zasnovah na primeru mesta Ljubljana, ko omenja pomembne osebnosti ob koncu 19. stoletja, in sicer C. Sitteja, M. Fabianija, P. Graselija in I. Hribarja. Poudarja tudi napredno razmišljanje med obema vojnama, ko se »reševanje« ne omejuje le na posamezne spomenike, temveč na zgodovinske predele celotnega starega jedra Ljubljane. V nadaljevanju podaja izhodišča za opredelitev spomeniškega območja ali območja stavbne dediščine, v zadnjem poglavju pa tudi metodo izdelave konservatorskega programa in pobud za funkcionalni program – osnov za izdelavo sanacijskega načrta (prenove), kar lahko neposredno primerjamo z metodami za pripravo konservatorskega načrta za prenovo. Za lažje razumevanje je metoda prikazana v shematskem prikazu na sliki 3.

Obsežno delo na področju instrumentov reurbanizacije je opravil Peter Fister, ki je na podlagi temeljnih načel celostne

Slika 3: Metoda izdelave konservatorskega programa in pobud za funkcionalni program – osnova za izdelavo sanacijskega načrta (prenove) (Šumi, 1978, str. 29–40)

prenove izvedel tudi konkretne primere v Sloveniji in tudi v tujini. Metodo za izdelavo revitalizacijskega načrta je na podlagi izkušenj pri oblikovanju splošnih usmeritev podal v delu *Metodologija in modeli revitalizacije starih mestnih in vaških jeder* (Fister, 1979). V njem opisuje delo na vzorčnih modelih, ki je intenzivno potekalo že od leta 1974. Sestavni del predstavljajo topografski kartoni v obliki tiskanega formularja, ki služijo sistematičnemu popisu vsakega objekta na območju. Velik prispevek k metodologiji vključevanja prenove v prostorsko načrtovanje je poudarjanje nujnosti objektivizacije kriterijev in izhodišč z uvajanjem interdisciplinarnega planiranja, kot tudi trajnost procesa prenove.

V prikazanem modelu (slika 4) so vključene različne stroke v vseh fazah procesa. Že pri izdelavi topografije se poudarja zahteva, da je dokumentacija primerljiva in interdisciplinarno uporabna. Prav tako so v vsebinske analize vključeni odnosi do širšega prostora, promet, infrastruktura, stavbna dediščina,

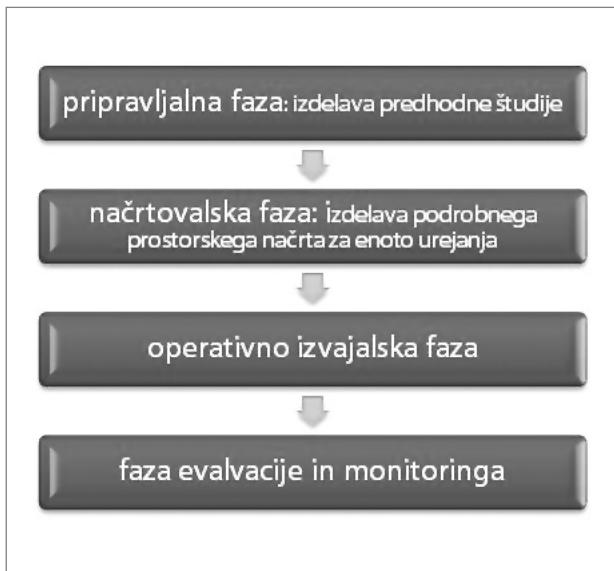

Slika 4: Model izdelave načrta revitalizacije mestnih jeder in manjših mest (Fister, 1979, str. 397)

geoseizmične karakteristike, uporabniki, prebivalci in funkcije v ožjem in širšem prostoru. V letu 2007 je navedeni avtor izdal pomembno delo z naslovom *Reurbanizacija/prenova naselbin in arhitekture (metodologija načrtovanja)*. V njem nadgrajuje metodo analitičnega dela z vsebinsko podrobno členitvijo in upoštevanjem interdisciplinarnosti.

Področje urbanizma v sklopu varovanja kulturne dediščine je pri nas intenzivno preučevala tudi Breda Mihelič, ki v svojem delu *Urbanisti: konservatorji – sto let razhajanj in sodelovanja* (2001) razlaga vzroke odtujenosti med strokama urbanizem in konservatorstvo. Pomemben prispevek k metodam vrednotenja pa je dodala v poročilu *Prenova mesta: metodološka orodja za določanje in vrednotenje prednostnih območij in tipov prenove* (CRP Konkurenčnost Slovenije 2006–2013/Povezovanje ukrepov za doseganje trajnostnega razvoja/Skladnejši regionalni razvoj in izboljšanje gospodarjenja s prostorom/Celovita prenova mest in drugih naselij; Mihelič, B., idr.,

Slika 5: Model fazne programirane akcije prenove (Mihelič idr., 2008, str. 37)

2007). V tem poročilu B. Mihelič in drugi ugotavljajo, da so evropska mesta v zadnjih desetletjih razvila različne instrumente za izboljšanje stanja v mestih in dvig življenjske ravni, za spodbujanje vračanja ljudi v mesta in za zaviranje suburbanizacije. Prenova je postala eden najpomembnejših strateških ciljev prostorske politike, s katero želijo države in lokalne skupnosti reševati problematiko mestnega razvoja. S prenovo poskušajo spodbujati vračanje ljudi v mesta, oživljati mestne dejavnosti, zagotavljati deficitarne stanovanjske površine in potrebne površine za različne druge dejavnosti, vse bolj pa so te politike usmerjene tudi v reševanje socialne problematike (npr. stanovanjske problematike socialno deprivilegiranih slojev, starejših in invalidov). V okviru končnega poročila navedeni avtorji tudi ugotavljajo, da je kljub pozitivnim premikom še veliko problemov, slabosti in pomanjkljivosti, ki ovirajo prenovo in zahtevajo dodatne ukrepe (Mihelič idr., 2008):

- pomanjkljive podatkovne baze, ki otežujejo spremljanje stanja v prostoru in onemogočajo hitro odzivanje na probleme;
- neustrezni oziroma pomanjkljivi urbanistični in arhitekturni standardi, zaradi katerih je težko določiti konkretne cilje prenove;
- vztrajanje pri točkovni prenovi posameznih objektov;
- slaba obveščenost prebivalcev o možnostih in načinu koriščenja finančnih spodbud in uporabi strokovne pomoči pri prenovi;
- neosveženost lastnikov nepremičnin, ki se ne zavedajo potrebe po rednem vzdrževanju objektov in pravočasnem izvajanju potrebnih prenovitvenih del, kar je posledica 50-letne tradicije družbene lastnine;
- nerazvite metode participacije prebivalcev v procesu urejanja prostora in prenove.

Kot instrument programirane akcije prenove navedeni avtorji predlagajo štiri faze (slika 5).

Na področju celostnega prostorskega načrtovanja je pionirsko delo opravil Andrej Pogačnik s sodelavci, ki glede participacije javnosti ugotavlja: »V proces urbanističnega planiranja skušamo čim bolj vključiti javnost. Ta bo ‚potrošnik‘ našega dela, saj bodo v mestu, ki ga načrtujemo, ljudje živeli.« (Pogačnik, 1999, str. 113.) Kot ugotavlja Pogačnik, je za uspešno prostorsko načrtovanje potrebno tudi sodelovanje oziroma udeleževanje javnosti – javna participacija. Dodaja tudi, da je vključevanje javnosti pogosto omejeno le na komentiranje že pripravljenih prostorskih načrtov, kar velikokrat povzroči odpor do ponujenih načrtovalskih rešitev, nekritično zavračanje novosti in vsesplošno negodovanje javnosti. Iz tega dejstva pa lahko razvijemo ugotovitev, da se posledično vse pogosteje izraža dvom v pravilnost sistema, po katerem se pri nas načrtuje strateške posege v prostor.

Katarina Višnar je v svoji doktorski disertaciji preučevala vlogo laične javnosti v procesu revitalizacije stavbne dediščine v Sloveniji. Za naš prispevek je zelo pomembna ugotovitev, da je glede nujnosti participacije laične javnosti v obliki nevladnih organizacij ta bolj deklarativna kot faktična. V varstvo kulturne dediščine je laična javnost vključena le kot pasivna udeleženka, če pa pride do javnih civilnodružbenih pobud glede določenih vprašanj, razprave pogosto pustijo občutek, da po nizanju argumentov obeh vpletenih strani dialog pravzaprav sploh ni bil vzpostavljen (Višnar, 2004, str. 80). Prav tako je opozorila na manipulacije, ki so mogoče pri uporabi participativnih metod odločanja (oblikovanje nevladne organizacije za doseganje zasebnih interesov in ne interesov družbe kot celote). Iz njenega izvajanja izhaja pomembna ugotovitev, da so nevladne organizacije v Sloveniji še v fazi razvoja, zato je bolj smiselno in utemeljeno participacijo graditi na tistih, ki jim je participacija pri odločanju namenjena (Višnar, 2004, str. 134).

S tematiko vključevanja sociologije v postopke prostorskega načrtovanja se je intenzivno ukvarjal Kos, ki je objavil pomemben prispevek *Praktična sociologija za načrtovalce in urejevalce prostora* (Kos, 2002). Avtor v tem delu ugotavlja, da »sociologija kot osrednja in temeljna družboslovna veda še vedno nima pomembnejše vloge v formalnem sistemu prostorskega urejanja in načrtovanja«. Opozarja na dejstvo, da se zaradi systemske oziroma disciplinarnе nedorečenosti načrtovanja in zaradi nejasne vloge sociologije v tem interdisciplinarno vse zahtevnejšem delovanju vedno znova ukvarjamo z »začetniškimi problemi – s temeljnimi komunikacijskimi zagatami. Težave se kažejo kot terminološke neuskklajenosti, nezdržljivost zbirk podatkov, neskladnost metodoloških pristopov, neproduktivna disciplinarna tekmovalnost, tragikomični ek-

skluzivizem itd.« (Kos, 2002, str. 16). Pri razumevanju predstavljenih metod vključevanja sociologije v postopke preučevanja in načrtovanja prostora je treba poudariti, da je avtor argumentiral nujnost vključevanja sociologije tudi v postopke ohranjanja kulturne dediščine kot segmenta prostorskega načrtovanja. Konkretnije za probleme prenove mest ugotavlja, da so zaradi prepleta raznovrstnih ter zelo močnih socialnih, kapitalskih in političnih interesov vpletenih ti problemi težko obvladljivi. Čeprav je tujih izkušenj relativno veliko, je njihova praktična uporaba lokalno specifična oz. omejena. Zastavlja si vprašanje, kje in kako začeti, predvsem pa, kako vzdrževati zadovoljivo stopnjo odprtosti postopkov, da v prenovitvenem procesu ne bi prihajalo do precedenčnih odločitev, ki bi vnaprej onemogočale sprotne spremembe in dopolnitve, ki jih neizbežno zahtevajo nepredvidljive življenjske okoliščine dalj časa potekajočih prenovitvenih aktivnosti. Kos (2007) v svojem delu predstavlja problem nezadostne oz. neučinkovite strokovne argumentacije. Obstaja tudi nezaupanje v izvajalce prenove. Največji poudarek daje komunikaciji s tistimi skupinami, ki so najbolj motivirane za prenovo ali proti njej, in to z enakopravnim vključevanjem prizadetih v izvedbo prenove od začetka, torej že v fazi izhodiščnega konceptualnega snovanja. Tako kot navaja Willke, ni oteženo samo koordinirano sodelovanje, ampak celo sporazumevanje med različnimi strokami (Willke v Kos, 2007, str. 2). Ta problem pa Kos razlaga kot mogoč ključni vzrok, zaradi katerega imamo pri nas relativno malo izkušenj s prenovitvenimi projekti. Bolj ali manj so bile uspešne prenove zgodovinskih starih mestnih jeder (Piran, Stara Ljubljana, Maribor), praktično nikakršnih izkušenj pa nimamo s prenovo »novejših« mestnih predelov, nastalih v času najintenzivnejše urbanizacije po drugi svetovni vojni. S sociološkega zornega kota je osrednje vprašanje socialna in interesna struktura vpletenih socialnih skupin, zato je v pripravljalni fazi zelo pomembna naloga identifikacija in analiza socialnih prostorov. Ob tem opozarja, da je socialna prostorska identiteta lahko močno prisotna tudi v sicer precej »opustošenem« prostoru: »Če tega ne identificiramo že v analitični fazi, lahko v operativni fazi prenove naletimo na kompleksna presenečenja. Identifikacija bolj ali manj skritih odnosov do

prostora ponuja zelo uporabne informacije oz. vsebinska izhodišča za prenovo.« (Kos, 2007, str. 4.)

V svojem delu opozarja na bistvena načela pri pripravi podrobnega načrta izvajanja prenove:

- (a) fleksibilnost
- (b) časovna dinamika
- (c) interaktivno komunikacijsko obveščanje
- (d) soodločanje vpletenih prebivalcev

Soudeležba stanovalcev je hkrati metoda in cilj prenove. Čeprav se »strokovnjakom« zdi to tudi zapletanje in povečevanje kompleksnosti, je sodelovanje stanovalcev eden od kriterijev uspele prenove, ki ni usmerjena samo v prenovo fizičnega okolja (Kos, 2007).

3 Model vrednotenja kulturne dediščine v postopku konservatorskega načrta za prenovo (metoda Populus)

Na področju ohranjanja kulturne dediščine je vrednotenje osnova za odločanje, kaj ohraniti (katere materialne dobrine bodo nas in našo preteklost predstavlja prihodnjim generacijam) in tudi kako ohraniti. Celo na prvi pogled nam tipične odločitve glede ohranjanja odkrijejo veliko različnih, včasih nasprotujočih si ocen z asociacijami ali pa s prikritimi ekonomskimi ocenami. Tako lahko pritrdimo tej trditvi Ljuba Laha (2001): »Problem varstva dediščine se začneja z njeno opredelitvijo. Vse bolj se uveljavljajo pogledi, ki razširjajo dosedanja pojmovanja dediščine. Njen pravi pomen pa vsakokrat znova izoblikujemo šele z njenim vrednotenjem.« Kako pomemben je ta vidik prav pri instrumentu, kot je konservatorski načrt za prenovo, se kaže v sedanjem stanju prostorskega načrtovanja in zato so v okviru prispevka podana osnovna izhodišča za model vrednotenja.

Slika 6: Predlagana izhodišča za vrednotenje kulturne dediščine in stanja prostora v obliki samorefleksivnih vprašanj

Za proces vrednotenja moramo postaviti determinante (slika 6), ki namerno niso razvrščene po vrstnem redu, saj je treba med pripravo večkrat revidirati odločitev za doseg optimalnega rezultata zastavljenega vrednotenja.

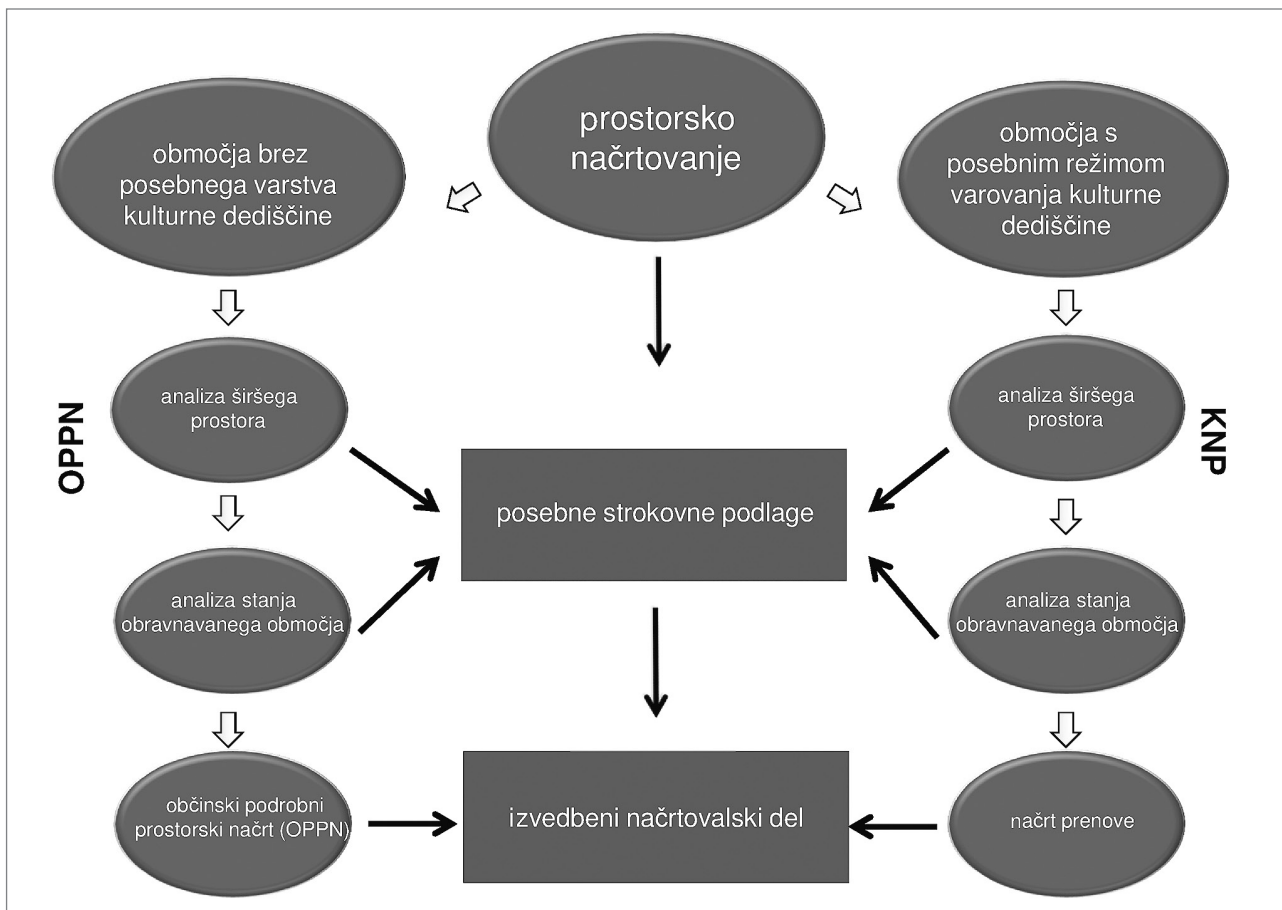
Priprava vrednotenja poteka v več fazah (slika 6). Ugotovimo lahko, da je prva faza, to je določitev konstant, tista, ki najbolj izraža specifičnost posameznega obravnavanega območja. V

pripravljalnem obdobju je treba jasno definirati, katere stroke so kompetentne za obravnavo območja. Ni sporno dejstvo, da je bilo prav to poglavje do zdaj omejeno le na tradicionalne konservatorske stroke, kot so umetnostna zgodovina, etnologija, zgodovina in arhitektura.

Ustrezen ukrep je vključevanje drugih strok tako, da se determinira celostna obravnava območja. Poleg predstavnikov strok

Slika 7: Shema postopka po metodi Populus od izbora vzorca prek ankete do oblikovanja sintezne karte identitetnih vrednosti

Slika 8: Prikaz postopkov, ki so pri konservatorskem načrtu za prenovo enaki kot postopki izdelave občinskega podrobnega prostorskega načrta.

pa so enako pomembni tudi drugi deležniki, kot so na primer prebivalci, zaposleni, lastniki nepremičnin, predstavniki društev, politiki itd. Vključevanje različnih akterjev vrednotenja in s tem opredeljevanje vzorca mora biti, kot kažejo dosedanje izkušnje s področja konservatorstva in prostorskega načrtovanja, konsenzualno določeno že v projektni nalogi za izdelavo konservatorskega načrta za prenavo. Samo tako namreč lahko zagotovimo transparentnost postopka. Koraki načrtovanja so prikazani na sliki 7. Podrobneje je bila metoda Populus predstavljena na konferenci o ohranjanju kulturne dediščine v Splitu in objavljena v zborniku EUCHIC (Žarnič, 2012).

4 Konservatorski načrt za prenavo v prostorskem načrtovanju (KNP)

Različni projekti in tudi tuje izkušnje so potrdili pomen participativnih metod pri planiranju prostora in zlasti pri spodbujanju prenave. Sodelovanje uporabnikov prostora pri pripravi

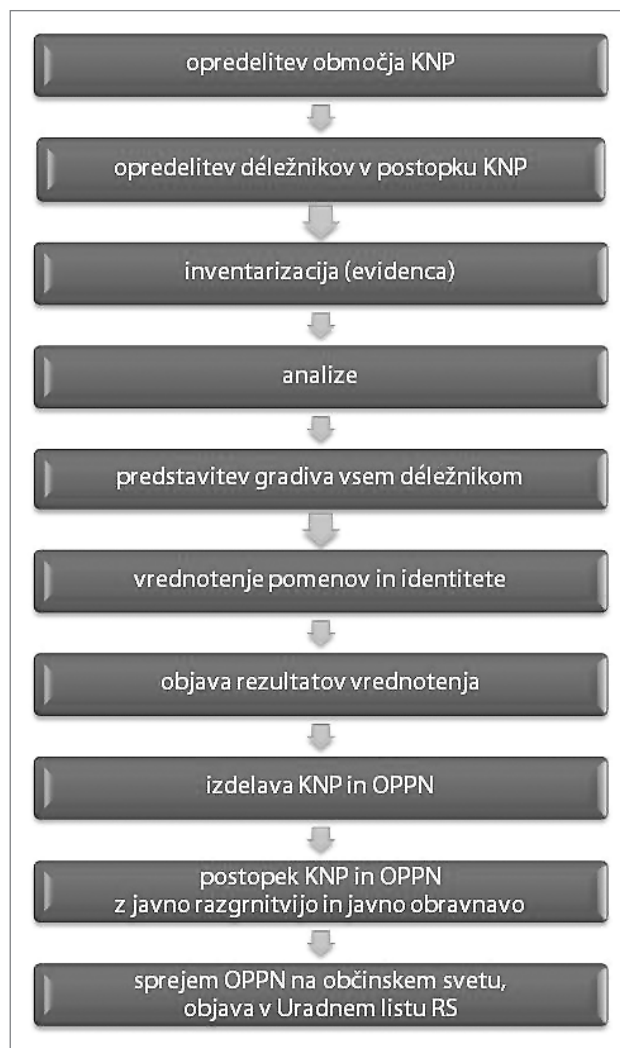
in realizaciji programov prenave je zelo pomembno tudi za uspeh prenave. Uporabnikom mora biti zagotovljena možnost soodločanja o dogajanju v njihovem bivalnem oziroma delovnem okolju. Motiviranje prebivalcev in priprava pogojev za partnerski odnos z njimi je temelj za učinkovito sodelovanje med načrtovalci in uporabniki prostora.

In prav to je predlagana vez, ki povezuje konservatorski načrt za prenavo s prostorskim načrtovanjem, kar je bil namen tega članka. Na podlagi rezultatov strokovnih analiz in anket je v skladu s prostorsko zakonodajo treba oblikovati smernice, ki se lahko neposredno preoblikujejo v določila občinskega podrobnega prostorskega načrta (slika 8). Namen oblikovanja takih smernic je namreč postaviti jasna izhodišča lastniku in tudi deležnikom v postopku pridobitve gradbenega dovoljenja, to je soglasodajalcev, in upravnih enot za lažje odločanje o ustreznosti predlaganih posegov v prostor. Predlagana shema vključevanja KNP v OPPN (slika 9) je v bistvu nadgradnja modelov, ki so bili predstavljeni v prvem delu članka.

5 Sklep

Ohranjanje dediščine je vedno v procesu sprememb, saj izraža nenehno spreminjanje kultur, od lokalne do globalne ravni. Intenzivnejše ko so družbene in kulturne spremembe, močnejša je želja po ohranitvi dediščine kot ščit pred nezaželenimi spremembami ali celo spremembami nasploh. Pravo pot nam v času družbenih sprememb nakazujejo metode in modeli, objavljeni v tuji in domači literaturi. Z njimi predvsem na podlagi multidisciplinarnih analiz in participativnih postopkov vrednotenja kulturne dediščine lociramo in ugotovimo probleme v prostoru, to pa dejansko pomeni tisti kakovostni temelj, na katerem naj bi bila grajena vizija prostorskega načrtovanja in ki pomeni izziv sposobnostim stroke ter ne nazadnje sposobnostim političnega odločanja za blagor celotne družbe.

Treba je poudariti, da je država uvedla instrument konservatorski načrt za prenavo kot orodje za občine, ki lahko z njim v okviru svoje urbanistične dokumentacije zavarujejo kulturno dediščino. Po dveh letih od sprejetja zakona (v letu 2008) z opredelitvijo konservatorskega načrta za prenavo je ministristvo za kulturo pripravilo pravilnik o izdelavi konservatorskih načrtov za prenavo (leta 2010), ki pa ima veliko pomanjkljivosti. Tako ostajajo nejasnosti glede vprašanja, kdaj in za katera območja se pripravlja ta dokument, ter tudi glede kriterijev za presojo ustreznosti. Za dokument je namreč pomembno, da je postopek transparenten, da ni odvisen od subjektivnih ocen, ki nimajo podlage v jasno opredeljenih kriterijih ocenjevanja. Pravilnik je sicer v veljavi, vendar je po treh letih očitno, da država z neizvajanjem svojih zakonov ne povzroča le izginjanja objektov kot pomnikov naše kulture, temveč predvsem celih območij z izrazitim kulturnim pomenom. Od leta 2010, ko

Slika 9: Prikaz postopka prostorskega načrtovanja z vgrajeno metodo Populus v fazi vrednotenja pomenov in identitete

je bil objavljen pravilnik, je bil v Sloveniji skozi ves postopek voden in sprejet v sklopu OPPN le en konservatorski načrt za prenovo.

Prav zato je nujno potrebno, da ministrstvo omogoči izdelavo več primerov, za katere bi bile na podlagi konkretnih primerov zainteresirane posamezne občine. Vzpostavitev protokola sodelovanja med občino, izdelovalcem KNP, območno enoto zavoda za varstvo kulturne dediščine in ministrstvom je treba vzpostavili na ravni pravilnika v obliki obvezne priprave projektne naloge, ki jo potrdi ministrstvo. V projektni nalogi je metode treba opredeliti tako, kot je predstavljeno v prispevku. Taki postopki bodo pripomogli k operativnosti in tudi h kakovosti konservatorskih načrtov za prenovo, upravičili pa bodo tudi uveljavitev tega instrumenta.

.....

Darja Marinček Prosenec
Populus prostorski inženiring, Oddelek za raziskave in razvoj
Barjanska 66, Ljubljana, Slovenija
E-pošta: darja.marincek@populus.si
Telefon: 041 724 533

Zahvala

Avtorica se zahvaljuje profesorjema dr. Petru Fistru in dr. Andreju Pogačniku za usmeritve pri pripravi doktorske disertacije na temo Implementacija konservatorskega načrta v prostorskem načrtovanju, ki je bila podlaga za predstavljeni prispevek. Ob tem se zahvaljujem tudi profesorici dr. Maji Žumer za spodbudo pri in korekcije članka.

Viri in literatura

Amit-Cohen, I. (2005): *Synergy between urban planning, conservation of the cultural built heritage and functional changes in the old urban center – the case of Tel Aviv Land Use Policy*, letnik 22, št. 4, oktober 2005, str. 291–300. Dostopno na: <http://www.hsintl.com/Spotlight/Amit-Cohen-Synergy-Between-Urban-Planning.pdf> (uporabljeno 13. 12. 2009).

Charter for the interpretation and presentation of cultural heritage sites. (2008). Organisation of World Heritage Cities, ICOMOS Quebec. Dostopno na: www.ovpm.org (uporabljeno 13. 12. 2009).

Charter for the Conservation of Places of Cultural Significance ICOMOS (The International Council on Monuments and Sites) (1996) The Australia ICOMOS, Burra. Dostopno na: http://www.icomos.org/burra_charter.html (uporabljeno 13. 12. 2009).

Choay, F. (1978): *Urbanizam, utopija i stvarnost*. Građevinska knjiga, Beograd.

Clark, K. (2001): *Informed Conservation*. English Heritage, London.

Clark, K. (2008a). *Conservation Plan ...a benefit or a burden?* Dostopno na: <http://www.buildingconservation.com/articles/consplans/conserven.htm> (uporabljeno 13. 12. 2009).

Conservation Plans, A Guide to the Preparation of Conservation Plans (2000): Historic Scotland, Dostopno na: http://www.historic-scotland.gov.uk/v1/conservation_plans.pdf (uporabljeno 22. 7. 2012).

Conservation Management Plan (CMP) Assessment Checklist (2003): NSW

Heritage Office, Sydney. Dostopno na : http://www.heritage.nsw.gov.au/docs/cmp_checklist.pdf (uporabljeno 22. 6. 2009).

Bluestone, D. (2000): *Challenges for heritage Conservation and the Role of Research on Values*, v *Values and Heritage Conservation*, Research Report, The Getty Conservation Institute, Los Angeles.

De La Torre, M., Mason, R., idr. (2002): *Assessing the values of world heritage, research report*, Getty Conservation Institute, Los Angeles.

Dimitrovska Andrews, K., idr. (1999): *Kriteriji in metodologije kompleksne prenove velikih stanovanjskih sosesk: Mednarodne primerjave in izhodišča za Slovenijo*. Raziskovalna naloga, UIRS.

Drury, P., in McPherson, A. (2008): *(Conservation Principles, Policies and Guidance for the Sustainable Management of the Historical Environment*, English Heritage, str. 72, London.

During, R. (2011): *Cultural heritage and identity politics*, Silk Road Research Foundation, Wageningen.

Feilden, B. (2003): *Conservation of historic buildings*, ICCROM, Rim.

Fister, P. (2007): *Reurbanizacija/Prenova naselbin in arhitekture* (metodologija načrtovanja). Univerza v Ljubljani.

Fister, P. (1979): *Obnova in varstvo arhitekturne dediščine*. Partizanska knjiga, Ljubljana.

Fister, P., idr (2001): *Celostno varstvo stavbnih in naselbinskih vrednot v prostorskem razvoju*. Strokovne podlage za prostorski plan Slovenije – sistem poselitve, Fakulteta za arhitekturo, Ljubljana.

Fister, P. (1979): *Metodologija in modeli revitalizacije starih mestnih in vaških jeder*, Raziskovalna naloga, VTO arhitektura, Univerza Edvarda Kardelja v Ljubljani, Zveza stanovanjskih skupnosti Slovenije, Ljubljana.

Forsyth, M. (2007): *Understanding historic building conservation*, Blackwell, Oxford, Malden, Carlton.

Gantar, P. (1985): *Urbanizem, družbeni konflikti, planiranje*, Republiška konferenca ZSMS, Ljubljana.

Hazler, V. (1999): *Podreti ali obnoviti: zgodovinski razvoj, analiza in model etnološkega konservatorstva na Slovenskem*. Rokus, Ljubljana.

Hazler-Papič, M. (1986): *Spomeniška identiteta naselja*. Varstvo spomenikov 28, Ljubljana, str. 45–50.

Howett, C. (1995): *Rethinking the Conservation of Urban Open Spaces*. Dostopno na: <http://www.escholarship.org/uc/item/62r2k5c6> (uporabljeno 19. 9. 2009).

Jogan, S. (2008): *Pravno varstvo dediščine: ogrožanje in uničevanje kulturne in naravne dediščine ter pravni vidiki njenega varstva*. Univerza na Primorskem Znanstveno-raziskovalno središče, Založba Annales, Koper.

Kos, D. (2002): *Praktična sociologija za načrtovalce in urejevalce prostora*, Fakulteta za družbene vede, Ljubljana.

Kos, D. (2007): *Sociološka izhodišča za prenovo starih mestnih jeder*, Posvet: Škofja Loka. Dostopno na: <http://www.radovljica.si/dokument.aspx?id=2110> (uporabljeno 15. 2. 2009).

Koželj, J. (1998): *Degradirana urbana območja*. Ministrstvo za okolje in prostor, Urad RS za prostorsko planiranje, Ljubljana.

Lah, L. (2001): *Od arhitekturnega konzervatorstva, obnove in prenove do integralnega varstva dediščine: teoretska in konceptualna izhodišča*. Urbani izziv, letnik 12, št. 1 (jun. 2001), str. 31–45 in 129–137, Ljubljana.

Lehtimäki, M. (2006): *Sustainable Historic Towns – Urban Heritage as an Asset of development*, Project report, National Board of Antiquities, Helsinki.

Lowenthal, D. (2000): *Stewarding the Past in a Perplexing Present*, v *Values and Heritage Conservation*, Research Report, The Getty Conservation Institute, Los Angeles.

Marinček Prosenc, D. (2012): *Implementing Cultural Heritage Preservation in Spatial Planning (Populus Projects)*. V: Žarnič, R., Rajčič, V., in Vodopivec, B. (ur.): *Heritage Protection from Documentation to Interventions*, str. 227–229.

Marinko, J. (1979): *Razvoj in revitalizacija slovenske vasi: metodologija vrednotenja in sprejemanja izhodišč za revitalizacijske posege v ruralnih naseljih*. Fakulteta za arhitekturo, gradbeništvo in geodezijo, Ljubljana.

Mihelič, B. (2001a): *Urbanisti : konservatorji – sto let razhajanj in sodelovanja*. Varstvo spomenikov št. 39, Ljubljana, str. 213.

Mihelič, B. (2001b): *Zasnova varstva kulturne dediščine*. Zavod RS za varstvo kulturne dediščine, Ljubljana.

Nasser, N., (2003): *Planning for Urban Heritage Places: Reconciling Conservation, Tourism, and Sustainable Development*. Journal of Planning Literature, Vol. 7, št. 4, 467–479.

Ocvirk, M. (1992): *Razprodaja in razvrednotenje arhitekturne stroke je vzrok za propad kvalitativnih značilnosti slovenskega arhitekturnega prostora*, koreferat na 2. Mednarodni konferenci, Gozd Martuljek, 22.–23. oktober 1992. Zbornik povzetkov, Ljubljana, str. 49.

Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention (2005). UNESCO, Pariz.

Orbasli, A. (2008): *Architectural Conservation*, Oxford.

Pirkovič, J. (1993): *Osnovni pojmi in zasnova spomeniškega varstva v Sloveniji*. Vestnik, št. XI, Ljubljana.

Pirkovič, J. (2005): *Celostno ohranjanje naselbinske dediščine*. Vestnik, št. XVII, Ljubljana.

Pogačnik, A. (1979): *Javno mnenje Slovencev o oblikovanju urbanega in krajinskega okolja na temelju foto-anketiranja*. Fakulteta za arhitekturo, gradbeništvo in geodezijo, Ljubljana.

Pravilnik o konservatorskem načrtu za prenovo, Uradni list RS, št. 76/2010, Ljubljana.

Prudon, T. H. M. (2008): *Preservation of the modern architecture*, Hoboken: John Wiley & Sons, N. J.

Sendi, R. (2005): *Sodelovanje stanovalcev kot pogoj za uspešno izvedbo prenove stanovanjskih sosesk*. Urbani izziv, leto 2005, letnik 16/2. Urbaništični inštitut RS, Ljubljana.

Šumi, N. (1978): *Prenova Ljubljane/Spomeniškovarstveni postopki pri izdelavi sanacijskih načrtov*, Partizanska knjiga, Ljubljana.

Taylor, C. (1989): *The Sources of the Self: The Making of the Modern Identity*. Harvard University Press, Cambridge, MA.

The Heritage Council of WA (2002): *Conservation Plan Study Brief – Introduction to conservation plans*, East Perth.

Višnar, K. (2004): *Vloga laične javnosti v procesu revitalizacije stavbne dediščine Slovenije: historiat, stanje in metodologija razvoja aktivne participacije*, Doktorska disertacija, Fakulteta za arhitekturo, Ljubljana.

Zakon o prostorskem načrtovanju (ZPNačrt). Uradni list RS, 33/2007, št. 1761, str. 4585. Ljubljana.

Zakon o varstvu kulturne dediščine. Uradni list RS, št. 16/2008, št. 485, str. 1121. Ljubljana.

Zupančič, M., Kavčič, M., Deanovič, B. (2007): *Enotna metodologija za pripravo konservatorskega načrta*, Ministrstvo za kulturo, Ljubljana.

Jon GROBOVŠEK

Arhitekturna dediščina in ustvarjalna svoboda projektantov

Ustvarjalna svoboda projektantov se pogosto zamenja z ignoriranjem varovanih lastnosti arhitekturne dediščine in neupoštevanjem pogojev za ohranjanje te. Dediščina lahko obstane le tako, da jo projektanti razumejo in dojemajo kot aktivno in kakovostno oblikovalko našega prostora in kulture. Upoštevanje varovane lastnosti, želje investitorjev in prihodnjih uporabnikov in vse združiti v arhitekturni dosežek ni lahka naloga, vendar je nuja, če želimo ohraniti in dvigniti raven bivanjskega ugodja svojega življenjskega prostora. Prostorski akti, zakoni in drugi dokumenti usmerjanja v procesu priprave projekta niso tu za kratenje projektantske svobode, temveč jih je treba

jemati kot izziv, v okviru katerega lahko kreativnost doseže zavidljive razsežnosti. Pri pripravi projekta je treba upoštevati pravila o urejanju prostora, saj so nastala zato, ker so bile v tem prostoru prepoznane lastnosti in vrednote, ki ta prostor naredijo kakovosten in zanimiv. Te kakovosti je treba upoštevati ter jih nadgraditi in dopolniti. Prepoznati obstoječe kakovosti in jih dopolniti z novimi pa je umetnost.

Ključne besede: arhitekturna dediščina, dediščina, arhitektura, projektiranje, ustvarjalnost, svoboda

1 Uvod – kulturna dediščina

Dediščina je vse, kar dobimo od predhodnikov in puščamo zanamcem, vključno z neoprijemljivo kulturo. V Zakon o varstvu kulturne dediščine (ZVKD-1; Ur. l. RS, št. 16/2008) je v 1. členu, druga alineja, dediščina definirana tako:

Dediščina so dobrine, podedovane iz preteklosti, ki jih Slovenke in Slovenci, pripadnice in pripadniki italijanske in madžarske narodne skupnosti in romske skupnosti, ter drugi državljanke in državljani Republike Slovenije opredeljujejo kot odsev in izraz svojih vrednot, identitet, verskih in drugih prepričanj, znanj in tradicij. Dediščina vključuje vidike okolja, ki izhajajo iz medsebojnega vplivanja med ljudmi in prostorom skozi čas.

V tretji alineji istega člena lahko preberemo: »Dediščina se deli na materialno in živo dediščino. Materialno dediščino sestavljata premična in nepremična dediščina.« Živa dediščina je tista, ki nam pomaga razumeti materialno dediščino, jo vrednotiti in spoštovati.

Kulturna dediščina ima, kot temu danes popularno pravimo, tisto dodano vrednost, ki se je, žal, na veliko razočaranje določenih strok ne da preprosto in površno ovrednotiti v evrih. In to, česar ni mogoče ovrednotiti v evrih, za nekatere nima vrednosti. Vrednotenje kulturne dediščine je treba razširiti na

neoprijemljive lastnosti, kot so tradicija, identiteta, avtorstvo, likovne estetske lastnosti, tipologija ter ne nazadnje vpliv dediščine na okolje in njen obstoj v okolju. Ne smemo prezreti materialnih vrednosti ali lastnosti arhitekturne mase; uporabljeni materiali, izdelani detajli, sestavljanje arhitekturne podobe s pomočjo različne obdelave materialov in mojstrstvo sodelujočih, ki s svojim dojetjem celostne podobe objekta udeležijo njegovo zlitje z okolico. Kulturno dediščino lahko dojemamo površinsko, kot oceno dejanskega stanja, ali pa se poglobimo in poskušamo z razčlenitvijo mnogih dejavnikov dojeti njene resnične kakovosti in jo iskreno oceniti ter oceni primerno ukrepati. Kakovost obstoječe arhitekture se ne meri le kvantitativno, temveč tudi kvalitativno. Naj nam je vseč ali ne, vsa arhitektura je kulturna dediščina, vendar je samo izbrana dovolj kakovostna, da jo poskušamo varovati. Tudi nedovoljeni posegi v prostor so dediščina, ki so, žal, izgovor za nadaljnje posege in upravičen je hitrega projektiranja.

Postavlja pa se temeljno vprašanje, ki nam daje misliti. Kako razumeti, prepoznati ali dojemati kulturno dediščino v obliki arhitekture, če živimo v okolju, ki je gojilo in še vedno pogosto goji negativen odnos do arhitekturne dediščine? Dojemanje obstoječe neimenovane arhitekture in tudi arhitekture velikih avtorjev starejšega datuma kot ovir v razvoju je nesprejemljivo ozko gledanje na kakovostne arhitekturne posege v slovenskem prostoru. V preteklosti so graditelji objektov in s tem tudi okolja svoje želje prilagajali okolju. Arhitektura je bila podrejena

Slika 1: Naš dom, planet Zemlja (vir: internet 1)

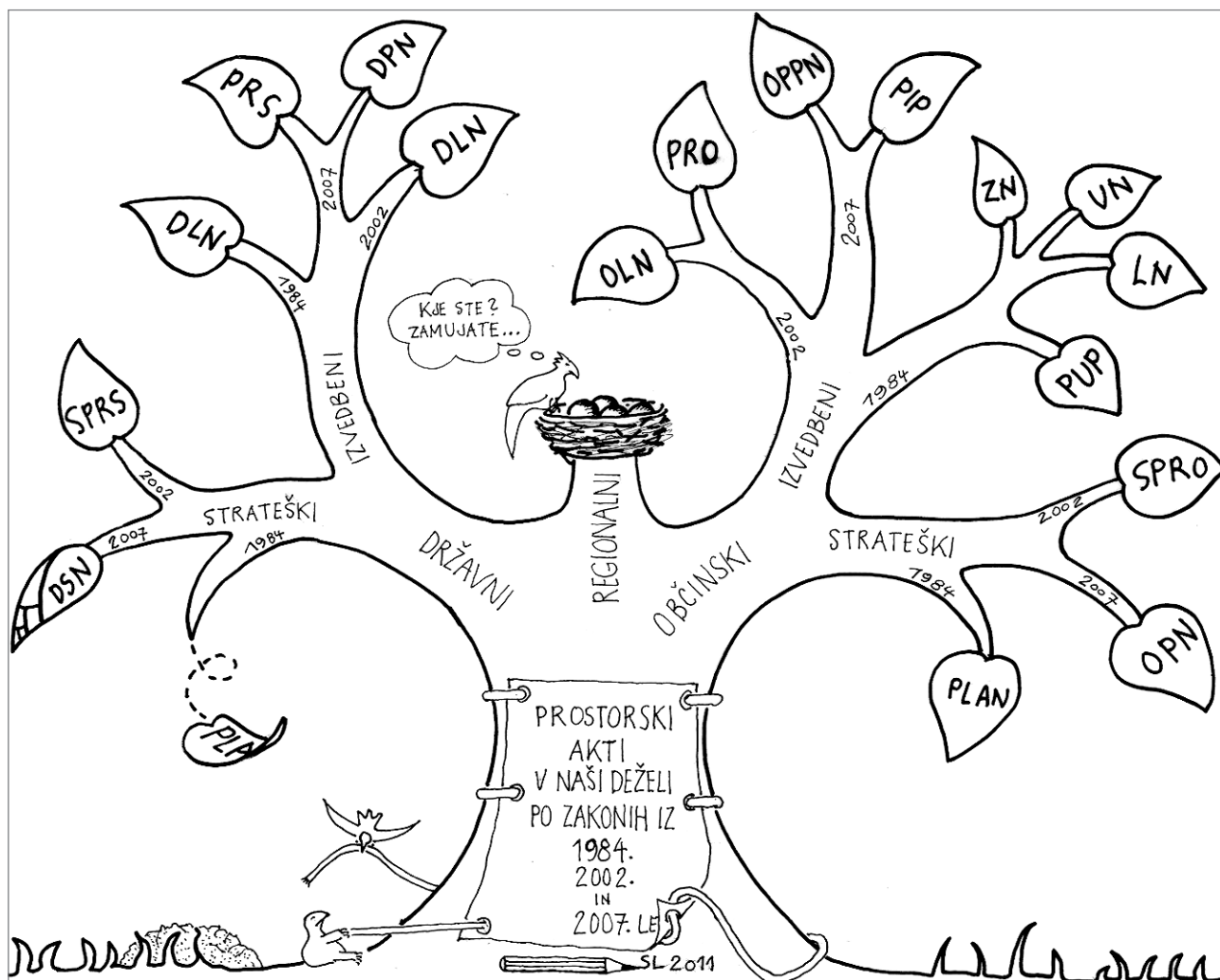
okolju, v katerem je nastajala, življenjskim procesom, namembnosti, potrebam in zmožnostim. Danes se miselni proces povprečnega naročnika začne z »jaz hočem« in konča pri (ne vedno) »to zmorem«. Resnične potrebe, odnos do okolice in upoštevanje modrih nasvetov dobrega projektanta so nepotrebno breme, ki ga naročnik pogosto ne želi in tudi nima

interesa sprejeti. Zavedati se moramo, da dediščina ni neuničljiva in ni večna. Posegi v dediščino lahko trajno poškodujejo in celo uničijo varovane kakovosti. Z uničenjem kulturne dediščine uničujemo svojo kulturo ter tudi zgodovinske zapise o preteklosti, o obstoju in razvoju (slika 1). Današnjega napredka brez temeljev, krepko zasidranih v dediščini, ne bi bilo.

2 Urejanje prostora s prostorskimi akti

2.1 Strategija in izvedba

Prostorski akti so ustvarjeni na več ravneh in z različnimi nameni. Poznamo strateške in izvedbene akte, ki obstajajo na državni in občinski ravni (slika 2) ter na območjih, vrednih posebne pozornosti. Osnova vseh prostorskih aktov je Strategija prostorskega razvoja Slovenije (SPRS). Strateški prostorski akt, ki globalno opredeljuje strategijo razvoja v slovenskem prostoru. Izvedbeni prostorski akt na državni ravni, ki usmerja pripravo občinskih prostorskih dokumentov, je Prostorski red Slo-

Slika 2: Družinsko deblo prostorskih aktov (vir: Lavrinc, 2010)

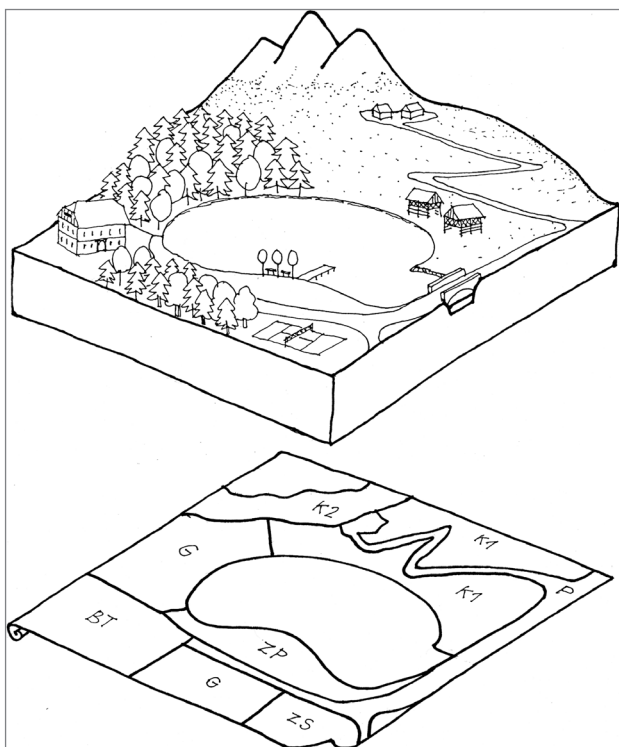

venije (PRS). Za posamezne infrastrukturne usmeritve (ceste, železnica, plinovodi, električni daljnovodi ...) ima (bo imela) država pripravljene bolj določene izvedbene akte, imenovane državni prostorski načrti (DPN).

Strateški občinski prostorski akti so: dolgoročni plan (od leta 1984 dalje) ali strategija prostorskega razvoja občine (SPRO od leta 2002 dalje) oziroma z letom 2007 občinski prostorski načrt (OPN). Vsaka občina ima prostorske akte, ki pa se v različnih občinah – zaradi različno uspešnega usklajevanja prostorskih aktov z zakonskimi določili – različno imenujejo. Izvedbeni občinski prostorski akti, sprejeti na podlagi strateških občinskih aktov so: prostorski ureditveni pogoji (PUP), zazidalni načrt (ZN), lokacijski načrt (LN), ureditveni načrt (UN), občinski lokacijski načrt (OLN), prostorski red občine (PRO, ki bo nadomestil PUP), ter z letom 2007 prostorski izvedbeni pogoji (PIP) in občinski podrobni prostorski načrt (OPPN).

Delo projektantov bi moralo biti ob upoštevanju prostorskih aktov lažje, vendar zaradi nenehnega spreminjanja zakonov in zmede, ki tudi zato vlada med prostorskimi akti, ni tako. Občine ne uspejo slediti spremembam zakona in ob pripravi aktov zadovoljiti vseh udeležencev.

Prostorske akte izdelujejo prostorski načrtovalci, ki pri ustvarjanju upoštevajo usmeritve vseh strok, ki imajo o posegih v prostor svoje pomisleke, predloge, določila in prepovedi, ter

Slika 3: Zrcaljenje prostora v prostorske akte (vir: Lavrinc, 2010)

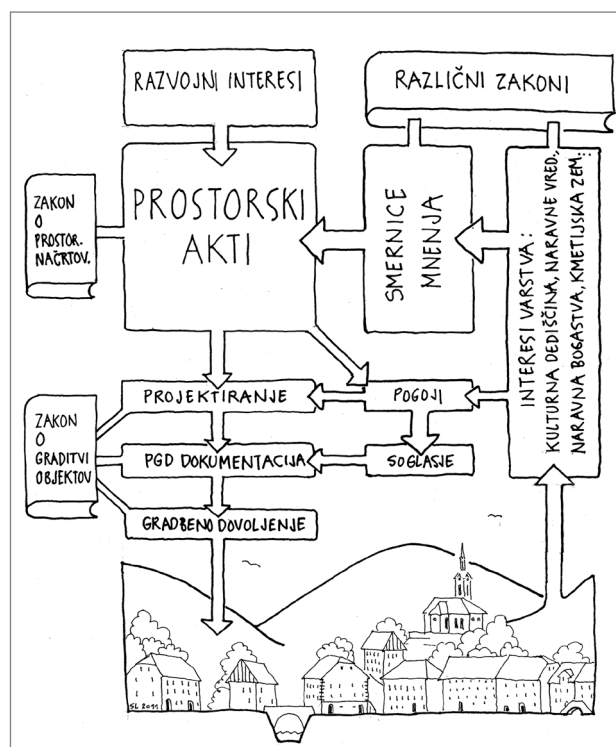
izredno dobro berejo prostor (slika 3). Zaradi zahtevnosti usklajevanja vseh usmeritev se dogajajo tudi zamude pri sprejemanju novih aktov. Še vedno bolje kot zanikanje obstoja in razumevanja kakovostnih danosti v obstoječem prostoru, ki naj bi ga akti urejali. Prostorski akti poskušajo omiliti kaotičnost neurejene krajine in onemogočiti vsesplošno pozidavo urejene kulturne krajine, dragocenih kmetijskih zemljišč, gozdov in pretirano razraščanje naselij. Hkrati se dogaja, da določila v prostorskih aktih nasprotujejo lastnostim objektov, ki na določenem območju stojijo že desetletja.

2.2 Smernice varovanja kulturne dediščine in dostopnost do podatkov o varovanih območjih

Internet ponuja danes preprost dostop do osnovnih podatkov v zvezi z varovanimi območji in objekti kulturne dediščine ter s kulturnimi spomeniki. Podatki so dostopni na internetnih straneh ministrstva za kulturo:

1. zemljevid nepremične kulturne dediščine v Sloveniji (glej internet 2);
2. register nepremične kulturne dediščine (glej internet 3).

Vsebina teh strani temelji na podatkih INDOK centra Ministrstva za kulturo, ki so ga dopolnjevali in ga še vedno dopolnjujejo območne enote Zavoda za varstvo kulturne dediščine Slovenije. V registru kulturne dediščine so zbrani objekti in območja varovanja, ki so jih konservatorji na terenu prepo-

Slika 4: Povezanost med zakoni, prostorskimi akti, projektanti in soglasodajalci (vir: Lavrinc, 2010)

znali kot pomembne elemente v slovenski krajini in zgodovini. Varovani so objekti, vplivna območja objektov, vasi, naselja, mesta in njihova vplivna območja, območja varovanja krajine in območja nacionalne razpoznavnosti ali območja kompleksnega varstva. Splošne usmeritve varovanja posamezne dediščine izdaja Ministrstvo za kulturo ob pripravi prostorskega akta. Zavod za varstvo kulturne dediščine (ZVKDS) za te postopke pripravlja del gradiva, ki ga na različne načine in v različnih obsegi vključuje v prostorske akte. Konkretno pogoje za posege v dediščino določa konservator, ki s kulturnovarstvenimi pogoji in soglasjem ureja posege v dediščino. Povezanost različnih zakonov, prostorskih aktov, projektantov in soglasodajalcev, med katere spada tudi ZVKDS, je razvidna iz spodnje risbe (slika 4).

Konservatorji so pri določanju posegov v in na kulturni dediščini vezani na prostorske akte in strokovne usmeritve dovoljenih posegov, določenih v strokovnih podlagah. Pogosto pa so usmeritve nadaljnjih posegov odvisne od raziskav, ki se izvajajo sočasno ob posegih v dediščino. V prostorskih aktih in strokovnih podlagah ni mogoče predvideti vseh usmeritev in pogojev za posege, povezane z dediščino. Zato je treba, glede na nameravani poseg, pred načrtovanjem pridobiti kulturnovarstvene pogoje, z njimi uskladiti projekt in pridobiti kulturnovarstveno soglasje. Za izvedbo posegov na kulturnem spomeniku je obvezna priprava konservatorskega načrta, za posege na območju spomenika pa konservatorski načrt prenove.

3 Projektiranje in varovanje kulturne dediščine

3.1 Proces projektiranja

Ideja je tisti preblisk, ki projektanta usmeri na pot nadaljnjega razmišljanja in izpopolnjevanja njegove zamisli s ciljem, da bi se zgodilo nekaj veličastnega. Ustvarjalni procesi so omrežja prepredenih poti, ki brez pravih prometnih znakov popotnika hitro odpeljejo v slepo ulico. Da bi bile poti od ideje do končnega projekta uspešno usmerjene mimo čeri in morebitnih črnih lukenj, je v procesu projektiranja treba pridobiti pogoje in soglasja različnih strok in institucij ter upoštevati naročnikove želje, investitorjeve zmožnosti in sposobnosti izvajalca. Naloga projektanta je uskladiti vse spremenljivke, upoštevati želje, razumeti potrebe in predvideti zmožnosti. V enačbi projektiranja pa mora obstajati tudi arhitekturno dovršen projekt, ki upošteva: merila estetike, trdnosti in uporabnosti (Marcus Vitruvius Pollio). Projektant se mora odločiti, kako bo uspel v usklajevanje vključiti tudi tisto, kar bi moralo biti zanj najvišja vrednota in nepogrešljiva konstanta v enačbi projektiranja, moralni kodeks arhitektov, ustvarjalcev okamne glasbe (Die Architektur ist die erstarrte Musik – Friedrich Wilhelm Joseph von Schelling). Projektanti morajo biti na prvem mestu

odgovorni javnosti, okolju, v katerem živijo in ustvarjajo. Investitorju so odgovorni kot strokovnjaki, ki bodo njegove želje uskladili in prilagodili danostim – ki jih objekt ali prostor, v katerega posegajo, ima – tako, da te ne bodo izgubile obstoječih kakovosti. Projektanti so odgovorni stroki in njeni podobi v širšem okolju ter preteklosti, iz katere črpajo izkušnje in znanje.

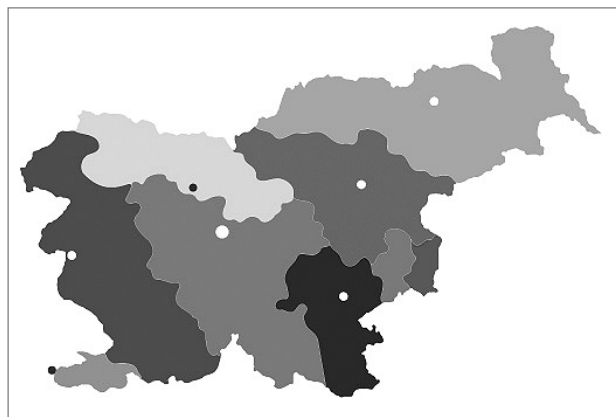
Ustaljen postopek pridobivanja in združevanja vseh ali vsaj večine pogojev v smiselno celoto je utečen in sprejet s strani projektantske stroke. Kljub razmišljanju »ah, bomo že kako« je obvezno pred izbruhom ustvarjalnosti, pred primarno idejo, preden delovni proces ubere svojo pot in je lahko vsaka nadaljnja sprememba za projektanta neljuba ovira, v aktih, ki urejajo prostor, tudi preveriti, ali ni obravnavano območje kulturna dediščina, če se morda ne nahaja na območju, ki se ga varuje kot kulturno dediščino, ali morda v bližini kulturne dediščine.

Prava kreativnost projektantov se pokaže v upoštevanju vseh omejitev, ki jim jih postavljajo različne želje, pravila in zmožnosti. Projektant vodi igro od začetka, od osnovne ideje do realizacije projekta. Projektant je avtor stvaritve, kakršna koli je. Na koncu odgovarja tudi in najbolj samemu sebi. Projektant, ki spoštuje svoje predhodnike, si zasluži spoštovanje svojih naslednikov.

3.2 Pridobivanje pogojev in soglasij

V postopkih pridobivanja kulturnovarstvenih pogojev in soglasja je o smernicah in obsegu varovanja obvezno treba povprašati pristojno službo za varovanje kulturne dediščine^[1]. Na območju Republike Slovenije deluje 7 območnih enot ZVKDS. Vsaka enota pokriva svoje območje (slika 5).

Ob izdelavi projekta za gradbeno dovoljenje (PGD) so kulturnovarstveni pogoji vključeni v projekt. Projektant PGD vloži pri pristojni območni enoti ZVKDS, v kateri konservator ugotovi skladnost projekta in posegov z izdanimi kulturnovarstve-

Slika 5: Razdelitev Republike Slovenije po območnih enotah Zavoda za varstvo kulturne dediščine (ZVKDS; vir: internet 4)

nimi pogoji in na podlagi tega izda kulturnovarstveno soglasje. V primeru neupoštevanja kulturnovarstvenih pogojev se izdaja kulturnovarstvenega soglasja zavrne.^[2]

3.3 Sodelovanje med strokami

Med procesom projektiranja je treba sodelovati z različnimi strokami, ki imajo različne poglede na končni rezultat projektiranja. Vse preveč pogosto se zgodi, da se strokovno mnenje konservatorjev ne upošteva. Smisel ustvarjalnega procesa je v vključevanju čim več podatkov v širino obdelave in smiselno izločanje neprimernih podatkov ob upoštevanju določenih smernic. Vse stroke imajo (naj bi imele) na osnovi pridobljenega znanja podlago za strokovne odločitve. Kulturna dediščina je varovana na več področjih, in sicer na področju etnologije, arheologije, umetnostne zgodovine, krajinske arhitekture in arhitekture. Vsako področje ima svoje poglede na varovanje in določene okvire sprejemljivih posegov, ki ne škodujejo varovanim lastnostim. Ob projektiranju se je treba prilagoditi zahtevam strok. Fizični posegi na kulturni dediščini, ki posegajo v njene varovane lastnosti, pogosto niso popravljivi, zato morajo imeti ukrepi, ki varujejo, prednost pred posegi, ki uničujejo. Na primer: uničenje starih ometov je nepopravljiv poseg, ki za vedno onemogoči pridobivanje podatkov o barvah, poslikavah, strukturi ometov, načinu dela, uporabi materialov in recepturah, uporabljenih v času gradnje (slika 6).

Interdisciplinarni dialog je način komunikacije, ki naj bi vodil k optimalnim rezultatom: dialog med projektanti in varuhi kulturne dediščine. Vedno znova naletimo na izvedene projekte, ki nas prepričajo da so varuhi nujni. Projektanti popuščajo pod pritiski strok, ki imajo o arhitekturi, dediščini, okolju, življenjskih procesih, uporabnosti in zgodovini svoje izbrano mišljenje. Tu nastopijo stroke, ki vsaka na svojem področju ve, zakaj in kako lahko ohranimo dediščino in hkrati zado- stimo potrebam in željam ostalih sodelujočih v mejah, ki še upoštevajo varovane lastnosti. Ohranjanje objekta in hkrati ignoriranje njegovega življenjskega prostora z grobimi posegi v okolici sta pogosta primera neupoštevanja pogojev in opozoril konservatorske stroke (slika 7). Za ohranjanje dediščine je treba združiti različne poglede v konkretno rešitev, ki lahko predstavlja skupni imenovalac zamisli vseh sodelujočih strok.

3.4 Upoštevanje kakovosti dejanskega stanja okolja, v katero posegamo

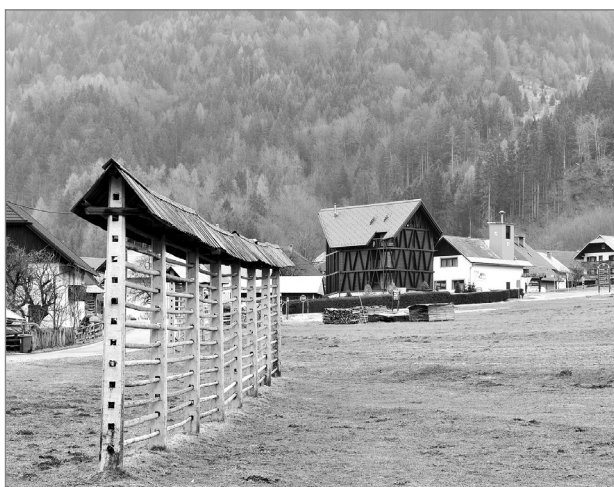
Ljudje smo si okolje, v katerem živimo, le izposodili za uporabo za omejen čas. Okolje je obstajalo pred nami, je tu in bo tu še po našem obstoju. Projektant mora postaviti okolje, v katero posega, pred investitorjeve želje in svoje ideje prilagoditi prepoznanim pozitivnim kakovostim v okolju, v katerem bo prišlo

Slika 6: Nedovoljen poseg – uničenje starih ometov (vir: Grobovšek, 2010)

Slika 7: Dvorska vas – dvorec Drnča (vir: Grobovšek, 2010)

Slika 8: Zanimivo dojetje prostora in razlaga aktov, ki urejajo prostor v Podkornu (vir: Grobovšek, 2010).

do posega. Naloga projektantov je celovito dojetje prostora, upoštevanje obstoječih danosti in vključevanje lastne zamisli v obstoječ prostor, vključno z upoštevanjem investitorjevih želja.

Poseg v obstoječ prostor je vedno izziv. Luščenje pravilnih usmeritev iz obstoječega prostora za projektiranje novih posegov je težka naloga. V mislih moramo imeti tudi aktivne kritike in različna dojetanja prostora. Osnova je lahko upoštevanje višinskih gabaritov na različnih lokacijah v naselju. Arhitekturno dovršen poseg v prostor se zlije z okolico in ne pomeni nove dominante v prostoru (slika 8). Posegi, ki v prostoru pomenijo motnjo, pripomorejo k degradaciji že načete identitete prostora. Grajenje identitete mora upoštevati obstoječe danosti, se jim prilagoditi in z novimi potezami zapolniti vrzeli v podobi naselja na nevsiljiv način. Zamisliti se je treba tudi nad degradacijo medčloveških odnosov in osnovne kulture prebivalcev, ki se pod vplivom slabih posegov v prostor odtujijo in pričnejo zgubljati stik z nesnovno kulturno dediščino, ki je težje obnovljiva kot snovna kulturna dediščina.

Pravila o urejanju prostora so nastala zato, ker so bile v tem prostoru prepoznane lastnosti in vrednote, ki ga naredijo kakovostnega in zanimivega. Pri pripravi projekta je treba te kakovosti upoštevati ter jih nadgraditi in dopolniti. Iskanje oblikovnih smernic skozi predstavljene že izvedene projekte v tujih okoljih pogosto pomeni neprimerno in vsiljivo prilagajanje arhitekturnih značilnosti tujega prostora v obstoječi prostor. Tehtanje in vrednotenje obstoječega, upoštevanje arhitekturnih lastnosti in izbranih materialov v okolici in združevanje teh izsledkov v okolju prijazen poseg so to, k čemur naj bi stremeli projektanti.

Potrebe po popolni pozidanosti naše krajine ni. Vprašanje je, kako dojemamo prostor, ki ga obiskujemo, in zakaj ga dojemamo kot ga. Nato si zamislimo, kakšen bo obiskovani prostor po našem posegu, gledan z istega opazovalnega mesta.

4 Sklep

Osnovno vodilo pri pripravi projektov naj bo prijazen odnos do obstoječih kakovosti v prostoru, v katerega posegamo. Po navadi so to tiste kakovosti, ki naročnika prepričajo, da se želi v to okolje vrniti in v njem bivati daljše obdobje. Projektant naj bi te kakovosti prepoznal in jih ohranil s pomočjo in z upoštevanjem smernic strokovnih služb, ki te kakovosti varujejo. Oblikovalska enotnost okolja z redkimi izjemami, ki s svojo pojavo izzivajo pretirano enoličnost krajine, je očem veliko prijaznejša kot kontrapunkt arhitekturnih »presežkov«, ki so namenjeni le samim sebi. Ljudje se vedno srečujemo z izzivi. Brez izzivov ne bi bilo napredka in naše nenehne ustvarjalnosti. Vodila in opažanja s strani služb, ki varujejo kulturno dediščino in jih projektanti imenujejo ovire, so le izzivi, ki projektantu omogočajo izživeti njegov ustvarjalni potencial v polni moči. Projektant s predstavitvijo možnosti ustvarjanja v množici tako imenovanih ovir dokaže, da je kos še tako zahtevni nalogi. Ustvarjanje arhitekture, ki bo prijazna okolju in še posebej dediščini, ter ostalih posegov v prostor in na objektih

kulturne dediščine je izredno težka naloga, ki so ji kos samo najkreativnejši arhitekti.

.....
 Jon Grobovšek
 Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije, Območna enota Kranj
 Tomšičeva 7, 4000 Kranj, Slovenija
 E-pošta: jon.grobovsek@zvkd.si
 Telefon: (04) 280 73 16

Opombe

[1] ZVKDS ima 7 območnih enot, ki izdajajo kulturnovarstvene pogoje in soglasja: OE Ljubljana, OE Kranj, OE Maribor, OE Novo mesto, OE Piran, OE Nova Gorica in OE Celje (slika 5).

[2] Pridobivanje kulturnovarstvenih pogojev in soglasja je opisano v ZVKD-1.

Zahvala

Hvala prof. Igorju Tošu za usmerjanje pri pripravi vsebine pri predmetu Teorija arhitekturnega projektiranja ter kolegici Saši Lavrinc za njeno obširno poznavanje razpredene mreže prostorskih in drugih aktov.

Viri in literatura

Grobovšek, J. (2010): Arhiv ZVKDS OE Kranj.

Internet 1: http://scienceblogs.com/startswithabang/2010/07/new_national_space_policy_for.php (sneto 2011).

Internet 2: <http://giskds.situla.org/giskd>

Internet 3: <http://rkd.situla.org/?uid=2375>

Internet 4: <http://www.zvkd.si> (sneto 2009).

Lavrinc, S. (2010): Prostorski akti in Kropa, Vigenjc. Glasilo Kovaškega muzeja v Kropi, Spomeniškovarstvena obravnava Kroke, Leto X.

Zakon o varstvu kulturne dediščine (ZVKD-1). Ur. l. RS, št. 16/2008.

Karin ROŽMAN

Barve v prostoru in prostorski zakonodaji

Današnji čas je čas hitrih sprememb, možnosti velikih premikov in hitre izmenjave informacij, svobode medijev in fascinacije nad podobo, ki nas zasleduje povsod. Želja po atrakciji se je v tem času naselila tudi v prostoru. Tako na eni strani gradnja in kakovost prostora skladno z napredkom raste, na drugi strani pa prostor preplavljajo oblike in podobe, ki niso skladne z zakonitostmi okolja, tradicije in zakonodaje. Močan element, ki zaznamuje podobo prostora, je barva grajenega okolja. Z barvo in s podobo velikih reklamnih panojev tekmujejo pročelja stavb v močno nasičenih tonih, ki so tuje slovenskemu prostoru. Z raziskavo bomo utemeljili pomen in vlogo, ki jo imajo barve za prostor in arhitekturo. Na podlagi pregleda prisotnosti barv skozi čas pri nas in primerjave zakonitosti barvitosti drugih kulturnih okolij bomo analizirali zastopanost barv v prostorski zakonodaji. Pri tem

ugotavljamo, da so določila o uporabi barv in materialov oblikovana na podlagi tradicije prostora in da vsebujejo okvire, znotraj katerih mora biti zasnovana barvitost grajenega prostora. Čeprav so po posameznih občinah določila bolj ali manj natančna, uporaba neustreznih barvnih tonov in barvno onesnaževanje ni posledica prostorskih predpisov. Razhajanje med predpisi in stanjem v prostoru kaže, da bo za doseg ustrežne barvitosti in posledično podobe pokrajine treba temu področju nameniti veliko pozornosti – pri iskanju vzrokov in tudi rešitev za doseg cilja.

Ključne besede: barva, barvna harmonija, barvno onesnaževanje, podoba prostora, zakonodaja

1 Uvod

V prostoru se danes srečujemo s pomanjkanjem odgovornosti do okolja, z nespoštovanjem in nerazumevanjem tradicije, z neupoštevanjem temeljnih in ostalih določil zakonodaje. V dobi hitrih sprememb in novih vrednot si želimo drugačnosti in atrakcije. Na drugi strani živimo v času, v katerem razvoj v gradnji omogoča napredek, dostopnost informacij prinaša nova znanja, posamezne arhitekture pa dosegajo visoko raven odnosa do okolja. V našem prostoru se kažejo velike razlike med kakovostno arhitekturo in urejenim prostorom ter gradnjo, ki nas oddaljuje od možnosti, da bi prostor kot celota postal pomemben del vrednot naše kulture.

Med glasnimi opomniki, kakšen odnos do prostora vlada pri nas, je barva. Barva nas zadene povsod – med polnimi policami supermarketov, na poteh nas »napadejo« podobe velikih plakatov, ki temeljijo na kričočih barvah, revije nas prepričujejo z belo, modro, rožnato, kaj nam pristaja in česa si želimo. Danes šteje podoba in barva z njo. Družba je željna fascinacij. Zato da za trenutek verjamemo in si prihodnji dan želimo še več. Vse to kričanje in poudarjanje se je iz medijev naselilo tudi v prostor, ki je prenasičen s tujimi oblikami, kričočimi podobami in z močnimi barvami in s tem izgublja svoje dostojanstvo. Močni poudarki v barvi, obliki ali podobi preglasijo kakovostno in odgovorno arhitekturno zasnovo in sporočilo, ki jo ta prinaša v okolje.

Ob posameznih kakovostnih arhitekturnih zasnovah ali ustrezno ohranjenih in obnovljenih grajenih strukturah si želimo, da bi bilo tovrstnih primerov več. To bi bil prispevek k bolj urejenemu prostoru, ki je eden od gradnikov ekonomske in socialne stabilnosti družbe. Spremembe so mogoče, če o problemih, ki jih zaznavamo v prostoru, vzpostavimo dialog zunaj ozkih arhitekturnih krogov, saj teme presegajo arhitekturne okvire. To gotovo drži tudi za barve v prostoru. Z barvo se naše okolje dnevno spreminja in s tem se izgublja identiteta kulturnih krajin. Nekatera vprašanja raziskujemo in odpiramo v nadaljnji razpravi. Raziskali bomo odnose med barvo in arhitekturo, razčlenili prisotnost barv v slovenskem prostoru in primerjali barvitost v drugih kulturnih okoljih. Vprašanje, na katero želimo odgovoriti, je vezano na zastopanost barve v prostorski zakonodaji, s čimer želimo ugotoviti, ali so lahko prostorski predpisi vzrok za barvno onesnaženje prostora ali je vzroke za to treba iskati drugje.

Uporaba barv skozi čas na območju Slovenije je v pričujočem članku analizirana prek pisnih virov in grajenih struktur v prostoru. Primerjava prisotnosti barv v drugih okoljih je raziskana na podlagi predhodnih študij in pisnih virov. Zakonodajo bomo analizirali s pomočjo izbranih prostorskih aktov iz posameznih pokrajin Slovenije. Vedenje, na podlagi katerega izbiramo barve v prostoru, bomo preverili tudi z opravljeno

anketo med prebivalci. V skladu z zastavljenimi vprašanji v nadaljevanju dokazujemo trditev, da neustrezna barvitost prostora, ki negativno vpliva na podobo kulturnih krajin, ni v zakonodaji, ampak v širši kulturi investitorjev in izvajalcev, s čimer odpiramo nadaljnjo razpravo.

2 Od barve do arhitekture

Barva ne obstaja sama. Barva ni površina, je vsebina. Vse, kar vidimo, ima barvo. Zato barve ne moremo ločiti od forme in prostora, saj je ta del njega. Faber Birren (1961) ugotavlja, da zaznamo barvo pred obliko, ne po njej, zaradi česar je barva veliko bolj osnovna pri zaznavi. Barvitost naj bi nastala z obliko, saj skupaj tvorita celoto s sporočilom. Profesor Jaka Bonča to predstavi z zakonitostjo v naravi: »Barva listov, kamnov in živali je stvar harmonije notranjega bistva.« (Bonča, 1993: 72.)

Pomen, ki ga prinese barva obliki in prostoru, je pogosto vezan na zgodovinsko razumevanje, na stanja v naravi, kot je povezovalje črne z nočjo, s temačnostjo in smrtjo, rdeče z zgodovinskimi sporočili in s krvjo, bele s čistočo, zelene z naravo. Ker barva močno vpliva na naša čustva in izzove spomine, lahko z njo oblikujemo sporočila, ki jih želimo prenesti prostoru, in smo pri tem pozorni, saj so »barve in vsebine oblik /.../ resnične sile, ki lahko oblike zelo deformirajo.« (Bonča, 1993: 74.)

Pri uporabi barve v prostoru se v arhitekturi srečamo tudi z občutkom teže, ki jo nosi barva. Elementi v svetlih tonih so lažji od temnejših. Teža je povezana tudi s površino (količino), ki jo barvamo. Čiste nasičene barve stopajo v ospredje pred manj nasičenimi, posivelimi toni. Z uporabo barv in materialov razkrivamo strukturo objektov, tako v kompozicijskem kot tektonskem smislu.

Svet barv je kot glasba. Ima svojo lepoto, harmonijo, ritem, kompozicijo, s katero v prostoru odigra svojo melodijo. Če prostoru dodamo čas z gibanjem, ima tudi svoje trajanje. Ker prostor spoznavamo skozi premike, skozi naše gibanje in gibanje objekta v vetru, v svetlobi, se barva spreminja s premikom, senco, svetlobo, z neprosojnostjo ali s prosojnostjo materiala in teksturo površine.

Barva pa ni samo vse to. Po besedah Luisa Baragana je »barva /.../ dopolnilo arhitekturi: služi za povečanje ali pomanjšanje prostora. Uporabimo pa jo tudi, če želimo dodati občutek magičnosti, ki ga potrebuje prostor« (Martinez, Ickowitz, 1992: 70), Barva je v prostoru stalno prisotna. Nosi jo vsa narava, prinese jo vsak element, ki ga dodamo v prostor. Po premiku skozi pokrajine in dežele, različno zgodovinsko znamenovane družbe in skozi druga podnebja barva v prostoru drugače domuje in nosi različna sporočila, kar bomo spoznali v

nadaljevanju besedila. Z izbiro barve in materiala, ki jo dodamo obliki, sporočamo svoj odnos do okolice, svoje razumevanje prostora, sporočamo vlogo objekta v kompoziciji in dialog med elementi.

V današnjem času sporočilo nosi podoba ob cesti, s svojo obliko in vsebino sporoča, kaj je najboljše. Za tem ne želi zaostajati niti arhitektura, zato pročelje »neke hiše« prepleskajo v močno vijoličasto, rumeno ali rdečo, lahko celo v povezavo vseh treh. S takim izborom barv smo sicer v toku z današnjim časom, »časa brez vrednot«, vendar kršimo veliko pravil: pravila spoštovanja okolice, tradicije, zakonodaje, negiramo sporočilnost, ki jo nosijo barve, saj se tako »neka hiša« v nizu razkazuje kot pomembna mestna palača, morda celo iz nekega drugega okolja. S tem smo kršili tudi pravila osnovne kompozicije objekta kot segmenta v nizu hiš. Navedeni primer je samo ponazoritev dogajanja v našem prostoru, v katerem se s podobnimi okoliščinami srečujemo pri posegu v barvitost obstoječe arhitekture in pri snovanju barvitosti nove. Tako z barvo v prostoru puščamo močan pečat, ki vpliva na nove posege in dolgoročno podobo pokrajine.

3 Barva v svetlobi in materialu

Barvo vidimo ob prisotnosti svetlobe oziroma kot zapiše Johannes Itten (1973: 13): »Barve /.../ otroci svetlobe in svetloba je njihova mati.« »Svetloba je eden od bistvenih pogojev in elementov življenja. Hkrati je svetloba tudi arhitekturni element z večpomensko funkcionalnostjo.« (Kobe in Novljan, 2012: 16.) Svetloba barve enkrat posvetli, drugič jih potemni. V svetlobi na severu rdeča barva drugače zažari kot v vročem tropskem soncu. Zato svetloba, ki zaznamuje posamezno podnebje, pokrajino, regijo, narekuje barvno paletu določenega okolja.

Z obliko v prostoru ujamemo svetlobo, ki zaznamuje formo z osvetljenimi ali zatemnjenimi ploskvami, s sencami. Svetloba se ujame v teksturo materiala, ki doda svoj značaj celoti. V ometu se riše njegova struktura, kovina se lesketa v soncu, steklo postane neprosojno in nanj se riše slike okolice.

Material arhitekturi in prostoru prinese tudi druge značilnosti. Barva je lahko že kar barva, ki jo prinaša s seboj material ali osnovna zaščita tega. Les v odtenkih rjave ali sive, opeka v opečnatih, rdečih ali rjavih tonih, kovina, steklo in drugi materiali v svojih značilnih teksturah in tonih. Kadar material v podobi arhitekture uporabimo kot gradivo in ne samo kot dekoracijo, sporočamo tudi zgradbo arhitekture z iskrenostjo do materiala. S tem material izraža svojo funkcijo nosilnosti, polnila in zaščite.

Če želimo ustvarjati arhitekturo, ki ima korenine v prostoru in ga spoštuje, moramo poznati tudi svetlobo, ki prostor naseljuje. Tej bomo postavili meje, ujeli jo bomo z novo obliko, novo barvo in materialom. Med svetlobo in temo so številni koraki, so sence, polteme, lesketanja, ki ustvarjajo lepoto, ki jo razumemo, če smo razumeli prostor, v katerega posegamo.

4 Dialog med barvo in prostorom

4.1 Barva in slovenski prostor

»Stavbna dediščina je nosilec naših kulturnih, socialnih in ekonomskih vrednot.« (Avguštin Florjanovič, 2004: 38.) Graje ne strukture z vidno podobo izražajo naš odnos do prostora, dediščine in razumevanje kulture. Pri vidni podobi grajenega okolja ima veliko vlogo barvitost ovoja. »Spreminjanje barvitosti grajenih struktur v slovenskih kulturnih krajinah pokaže, da nova barvitost stavbnih ovojev negativno vpliva na likovno doživljanje krajin ter da se z njo v slovenskem prostoru briše tudi kakovostna prostorska in kulturna raznovrstnost.« (Deu, 2010: 135.)

Prisotnost barve grajenemu okolju Slovenije ni tuja. Lahko pa skozi čas sledimo razvoju barvitosti, ki je povezana z uporabo materialov, zaščitnih premazov, kulturnih vplivov in razvoju, ki prinaša nove možnosti tudi v uporabi barv. Pomemben oblikovalec podobe ovoja stavb je bilo v začetkih gradivo, iz katerega je bil ovoj izdelan, in pigmentov, pridobljenih predvsem iz zemlje. Material je bil izbran na podlagi dostopnosti surovin območja, na katerem je potekala gradnja.

Vse od prazgodovine je človek oblikoval svoj prostor. Najprej tako, da je preživel in se zaščitil, pozneje ga je tudi oblikoval in okraševal. Kakovost gradnje se je skozi čas dvigovala. V času Rimljanov (v začetku našega štetja) so se izboljševala gradiva, pojavili so se novi izumi, kot sta malta in rimski beton. K nam so prinesli uporabo zapletenih lesenih konstrukcij, kar je pustilo pečat pri oblikovanju objektov. Na slovenskem ozemlju smo bili tudi pozneje pod različnimi evropskimi kulturnimi vplivi. Stavbe so bile odsev potreb, izražati se že začne posebnost našega prostora, v katerem nismo gradili veličastnih katedral, temveč po velikosti skromno, toda toliko bolj z okoljem zračeno arhitekturo. Razvijale so se tehnike gradnje. Pomembnejše romanske zgradbe so bile (iz kamna in opeke) prekrite s tankim slojem ometa. Površina je bila bela, nekoliko neravna, ki je s sencami menjala svoj videz. Barva je bila dovolj prosojna, da je skozi njo prodirala barva, ki jo je dajalo gradivo. V srednjem veku so bile barve na stavbah še redko prisotne, vendar že v tolikšni meri, da je morala vsa boljša arhitektura imeti tudi svoje barvne odtenke. Predvsem je bilo še neznano barvanje sten ali velikih ploskev. Rjavkaste, nekoliko pozneje vse bolj rdečkaste, dopolnjene z rumenim okrom, na koncu obdobja

tudi z belimi poudarki, so barve dopolnjevale videz stavbe. Poudarki in barvanje so potrjevali trdnost in pomembnost stavbe (Fister, 1986).

V 15. stoletju se je kamen vse pogosteje uporabljalo kot gradivo. Obdelane kvadre so uporabljali le za robove stavb, na katerih so bile te najboljčutljivejše. Tako je nastal vzorec »šivane roba«, ki se je ohranil tudi v poznejših obdobjih. V tem času se je zahtevalo, da so pri gradnji vsake stavbe sodelovali izučeni ali vsaj izurjeni mojstri, tudi z likovnim znanjem. Obdelava lesa je dosegla že visoko stopnjo. Njegovo trajnost so podaljšali s premazi iz govejega loja, ki mu je bila primešana živalska kri. Od tu rjavordeče barve lesenih delov, ki so jih še stoletja posnemali tudi z oljnimi barvami. V tem obdobju in naslednjih je bila že značilna uporaba barv. Mojstri so morali biti tudi mojstri barv. Barvna lestvica je bila v značilnih rjavorumenih (oker) tonih. Temu barvnemu tonu, s katerim so posnemali barvo peščenjaka, kot najbolj imenitnega gradiva dobe, so dodajali rjavkasto rdečo poslikavo, da bi risali robove in okrasje. Osnovnima so dodali kot okrasni barvi še belo ali zeleno. Stavbe so barvali in okraševali predvsem znotraj. Zunaj so morale stavbe dajati občutek trdnosti in varnosti. Zato so poslikali vogale, narisali »šivane robove«, tudi tam, kjer jih ni bilo (Fister, 1986).

V 16. stoletju je kamen postal osnovno gradivo za pomembnejše stavbe (gradove). Kjer so z malto (ometom) zavarovali zidove, so jo nanašali v debelih plasteh ter vanjo vrezovali oblike in poudarke. Barve so začasno izgubile svoj nekdanji pomen. To se je različno izražalo na različnih delih ozemelj, ki so bila pod drugimi vplivi. Predeli, ki so bili pod vplivom Italije, so bili manj barviti od notranjih dežel. V 17. stoletju so zaradi velikega iztrebljanja gozdov prepovedali posek lesa, kar je pomenilo tudi posledice v načinu gradnje. V tem času so se med slovenskimi pokrajinami že izoblikovale razlike med stavbarstvom. Kakovost gradnje se je znižala. Da bi prikriili slabosti, so na omete risali podstavke, šivane robove na vogalih, včasih še stebre na stenah in tako pričenjali oblikovati »lažno arhitekturo«. Za izbor modnih barv so bili pomembni tuji vzori. Še vedno je prevladovala bela barva kot osnovna (apneni belež), vendar so vanjo začeli dodajati nekaj železovega oksida, za zelene rumenkaste ali rjavordeče odtenke. Na tako pobeljenih stenah so ponekod že slikali bele stebre. Rdečo ali rjavkasto rumeno barvo so počasi zamenjali s črno in z zeleno, ki sta posnemali nove vrste uporabljene kamna (Fister, 1986). Črno barvo so že pred časom za zaščito lesa ustvarili z uporabo dima in saj.

Sredi 18. stoletja so uradno prepovedali postavljanje novih lesenih hiš po vaseh. S tem se spremeni tudi grajena podoba pokrajin. Preidemo v čas, v katerem stavbe naj ne bi bile več le gole oblike, ampak naj bi bile vse stvari hkrati uporabne in

lepe. Med hišami so največ barvali zidane, saj so take gradili bogatejši. Lesene so na stikih brun še vedno tesnili z apnenim ometom ali beležem in tega včasih tudi pobarvali v modro ali rdečo. Tako je nastala nova podoba sicer skromnih hiš. V 19. stoletju v barvi izstopa cesarsko/kraljevska »žolta« barva in sivine, ki prekrijejo svetli kolorit mest in vasi (Fister, 1986).

Uporaba bele in svetlih nenasičenih tonov za barvanje stavbnih ovojev se je nadaljevala tudi v 20. stoletju. Ovoji v materialu gradnje in barvani z barvo iz naravnih snovi so bili v ravnovesju z okoljem, v katerem so bili uporabljeni in so se skupaj z njim odlično ohranjali skozi čas. To pa ni pravilo časa na prelomu stoletja, v katerem se je z razvojem industrije barv povečala paleta tonov. Iz barvnih palet se je v prostor nekontrolirano naselila množica nasičenih neskladnih barv, od rumene, rdeče, vijoličaste, modre do intenzivno zelene. Kljub zakonskim določilom in razmišljanjem znotraj arhitekturne stroke se v prostoru srečujemo z barvnim onesnaževanjem, s trendom vsiljevanja agresivnih barv in tujih oblik.

4.2 Barva v drugih kulturnih okoljih

Konstantin Grcic meni, da je bil »nekdo, ki je odraščal v svetlobi in arhitekturi mediteranske dežele, izpostavljen popolnoma drugim barvam kot nekdo, ki je odraščal na severu ali v Nemčiji« (Glasner in Schmidt, 2010: 288). Barva mora imeti svoj kontekst. Tega določajo različni dejavniki, od geografskih in podnebnih pogojev, svetlobe, zgodovinskih in kulturnih vplivov. Oblikovalec Fernando Campana ugotavlja, da bi s selitvijo na Nizozemsko moral na novo izumiti tudi barve, v katerih ustvarja, saj je brazilska pokrajina, iz katere izhaja, popolnoma drugačna, ni monokromatska, ampak polna živobarvnih tropskih rož (Glasner in Schmidt, 2010). Barvitost, ki je značilna za okolje, sprejememo kot del kulture, v kateri rastemo, se izobražujemo in pozneje ustvarjamo.

Prisotnost barve skozi zgodovino je ugotovljena od prvih bivališč s poslikavami do izbora in oblikovanja strukture ovojev iz gradiv, ki so arhitekturi dali svoj pečat. Intenzivno so bile obarvane že arhitekture zgodnjih civilizacij (Mezopotamija, Egipt ...). Tudi antika, ki jo danes poznamo po svetlih odtentkih kamnitih ostankov, kar je posledica časa, vpliva vetra in dežja, je bila izvorno vsa v barvah. Številni danes svetleče beli stebri, arhitravi in kapiteli so bili okrašeni z bogatim barvnim okrasjem, ki je dopolnjevalo harmonijo arhitekturne kompozicije. Grki so pri oblikovanju z barvo razumeli prisotnost svetlobe in sence. Barve gradiv so dopolnjevali z rdečo, s črno in z modro. Barvitost je večkrat nosila tudi močan simbolni pomen. Modra je poudarjala poštenost, bela deviškost.

Skandinavijo, predvsem Švedsko, prepoznamo po tradicionalni rdeči barvani hiši. Izvorno je bila rdeča barva uporabljena za

izboljševanje opečnatih pročelij in kot statusni simbol, ki je bil posledica kulturnega vpliva. Pozneje so temno rdečo barvo uporabljali za zaščito lesenih hiš. Rdeči pigment je stranski produkt (železov oksid) v rudnikih bakra v Falunu in se uporablja v barvi, ki daje paletu toplih temnih rdečih tonov in matirane površine, ki v večerni svetlobi rdečo še dodatno poudari in ta skoraj zažari (Porter, Mikellides, 2009). Rdeči barvi se je v 18. stoletju pridružila rumena, kar je bil vpliv, ki so ga arhitekti, ki so potovali v Italijo, prinesli s seboj na Švedsko. Uporabljali so še belo barvo, ki se pojavi v vplivom renesanse ter belino kamnitih ostankov grške in rimske antike. Pozneje, v 19. in 20. stoletju, se uporaba barv razširi tudi na druge tone, najprej na zelene. Danes je paleta barv širša, rezultat, ki ga barve prinesejo prostoru, pa težko predvidljiv.

Na jugu, na otokih Grčije, je značilna arhitektura iz belega kamna, pozneje pa tam prevladujejo bela, z apnom osvežena pročelja, dopolnjena z močnimi barvnimi poudarki (turkizne in modre barve), ki v soncu ohrani svoj sijaj, se zlije z modrino neba in morja, sredi katerega so si grajene strukture priborile svoj dom. Ta belina je bila tudi osnova »moderne« arhitekture v 19. stoletju, ki je svoje stavbe odela v belo in svetu arhitekture na prvi pogled odvzela barvitost (Weston, 2003). Arhitekti so barvo uporabljali kot enakovredni kompozicijski element in sooblikovalko njihove arhitekture, ki je bila vse prej kot dolgočasna bela.

V avstrijski pokrajini Vorarlberg lahko opazujemo, kako so v zadnjih desetletjih uspešno združili tradicijo in razvoj. Ohranili so tradicionalno arhitekturo pokrajine z lesenimi pročelji in s kletmi ali podstavki iz kamna ali opeke oziroma v belih svetlih tonih in njej ob bok postavili sodobno arhitekturo. Danes izkoriščajo lokalno gradivo – les, znanje pridobljeno skozi čas, razvijajo industrijo in s tem krepijo gospodarstvo. Ohranjajo kulturno identiteto območja in celo privabljajo turiste s promocijo novonastalega »arhitekturnega turizma«. Nova arhitektura upošteva želje in potrebe človeka pri oblikovanju prostora in današnjem načinu bivanja. V okolju, ki se zaveda pomena svoje dediščine, priložnosti prostora in zahtev časa, deluje sodobna arhitektura kot naravni razvoj v prostoru, ki kot celota kaže ubrano podobo.

Za razumevanje vpliva kulture na prostor in barve v prostoru smo opazovali tudi Mehiko. Že pred prihodom Špancev je imela barva v Mehiki vodilno simbolno vlogo v umetnosti in ostalih sferah kulture. Uporaba barve tudi v arhitekturi izhaja globoko iz zgodovine in z njo svojo arhitekturo še vedno snujejo arhitekti sodobnega časa, kot so Legorreta, Barragan, O'Gorman, Enrique del Moral in Antonio Attolini. Intenzivne in močne barve, kompozicije različnih tonov, ki se nizajo vzdolž ulic, obkrožajo trge in domujejo v pokrajini v vročem soncu, močni svetlobi, na kateri barve hitro bledijo, ustvarjajo

celoto, ki s kulturo in z ritmom življenja sooblikujejo popolno skladnost. Barva je bila vedno pomemben sooblikovalec domov Mehičanov. Barve pročelij in vzorci so sporočali vlogo prebivalca hiše. V državi vsako od geografskih regij določa različna barvna lestvica arhitekture. Na puščavskem severu prevladujejo barve na osnovi belih, rjavih, oker in peščenih barv, pogosto s poudarjenimi odprtinami ali pomembnejšimi elementi pročelja, medtem ko imajo obalna mesta v tropskih predelih močnejše nanose pigmentov, na podlagi bogate predšpanske in kolonialne tradicije (Martinez in Ickowitz, 1992).

Sklenemo lahko, da ima barva svoj dom. Barva izhaja iz tradicije, kulturnih vplivov, možnosti/naravnih danosti okolja, tudi iz narave pokrajine in podnebja, ki nosi svojo svetlobo in vremenske vplive. Barvo lahko torej najdemo povsod, le da ima vsako okolje, vsaka država, pokrajina ali celina svoje zakonitosti in svojo barvno harmonijo, svojo barvito glasbo prostora. Sodobni pojav široke palete barv v različnih okoljih, ki je v nasprotju z zakonitostmi okolja, lahko označimo za barvno globalizacijo.

5 Barva v zakonodaji

V okviru raziskave prostorske zakonodaje predstavljamo primer prostorskega izvedenega akta izbrane občine iz vsake posamezne pokrajine Slovenije. Opazovan je bil del določil, ki predpisuje pravila za oblikovanje objektov, posebej uporabo barv in materialov ojev stavb.

Na Gorenjskem prikazujemo vsebino določil na primeru prostorsko ureditvenih pogojev občine Jezersko. V pogojih so navedena pravila za oblikovanje pročelij z nedopustnostjo uporabe oblog iz umetnega kamna, keramičnih ploščic, pročelne opeke ali oblog iz umetnih snovi in zasteklitve s steklami. Natančneje je določena obdelava ograj v lesu ali naravnem avtohtonem kamnu. Streha je lahko sive do grafitno sive barve (Odlok o prostorskih ureditvenih pogojih za Jezersko, Ur. l. RS, št. 41/1992). V občini Bovec je bil sprejet občinski prostorski načrt, ki natančneje kot prostorski ureditveni pogoji občine Jezersko določa barvo pročelij v belih in svetlih pastelnih tonih brez dekorja in poudarjenega talnega zidca. Za zunanje ograje balkonov, lož in stopnišč se zahteva, da so polne iz lesa z vertikalno delitvijo. Na zunanjih stopniščih je dovoljena masivna zidana ograja. Za streho, ki je peto pročelje objekta, je določena barva kritine v sivi barvi lesene patine ali betonskega špičaka (Odlok o občinskem prostorskem načrtu OPN Bovec, Ur. l. RS, št. 119/2008).

Na Spodnjem Štajerskem novi občinski prostorski načrt občine Brežice prepoveduje uporabo barv, ki so v prostoru moteče in neavtohtone (kot npr. citronsko rumena, vijoličasta, živo

oziroma travniško zelena, živo, temno modra oziroma turkižno modra). Barva pročelij mora biti usklajena z barvo strehe, talnega zidca in stavbnega pohištva. Barve kritin morajo biti temne ali sive do grafitno sive, rjave ali opečne barve. Dodano je tudi določilo, ki podaja splošno zahtevo, da je v predelih, v katerih lahko opazimo kakovostno oblikovano gradnjo, treba pri gradnji novih objektov naklon strehe, material in barvo kritine ter smeri slemen prilagoditi kakovostni podobi v prostoru (internet 1).

Na Primorskem prostorsko ureditveni pogoji v občini Koper določajo, da mora biti oblikovanje stavb usmerjeno k oblikovni enotnosti območja, kar je mogoče ustvariti z uporabo usklajenih arhitekturnih elementov, kot so strešine, venci, pročelja, barve, materiali, proporci in zunanja ureditev. Prepovedani so zidovi ali ograje iz vidnega betona ali obloge brežin iz betonskih prefabriciranih korit ali drugih materialov. Kritina je lahko iz korcev ali druga podobna kritina z značilno vidno strukturo. Barve v prostorskih ureditvenih pogojih za območje občine Koper niso posebej omenjene (Odlok o spremembah in dopolnitvah prostorskih ureditvenih pogojev v Mestni občini Koper, Ur. l. RS, št. 95/2006).

V Prekmurju je na podlagi prostorsko ureditvenih pogojev občine Beltinci pri oblikovanju in obdelavi pročelij treba upoštevati, da morajo biti pročelja opleskana v svetli barvi, lahko so obdelana z lesom. Talni zidci naj bi bili opleskani s temno barvo. Ulična pročelja morajo biti gladka, razen pri značilnih uličnih vhodih. Opleski lesenih detajlov ali delov objektov morajo biti enake barve. Dodano je tudi določilo, ki vsebuje obdelavo pročelij, predvidenih in obstoječih objektov, pri katerih je mogoče uporabiti vse razpoložljive materiale, vendar prilagojeno že obstoječim objektom. V območjih vaških jeder, ob izpostavljenih objektih in ob zavarovanih objektih kulturne dediščine ni dopustna uporaba materialov, kot so obloge iz umetnega kamna, plastike, keramičnih ploščic, steklenih zidakov ali drugih umetnih materialov. Obliko, naklon in velikost strehe ter kritino in smeri slemen je treba prilagoditi splošni podobi naselja ali dela naselja (Odlok o prostorskih ureditvenih pogojih za območje Občine Beltinci, Ur. l. RS, št. 40/2001).

Na Notranjskem smo izbrali občino Borovnica. V njenem pripravljem občinskem prostorskem načrtu, ki povzema določila prostorsko ureditvenih pogojev, je določeno, da morajo biti oblika, naklon in kritina prilagojeni splošni oziroma kakovostni podobi v prostorski enoti. Enako je nadaljevanje določila o oblikovanju stavbnih volumnov, ki se nanaša na prilagoditev tradicionalnim oziroma sodobnim kakovostim objektov in ureditvam v okolici. Natančnejša določila za barvo strešin dopuščajo kritine temnih barv (opečnate, sive, grafitno sive, rjave, črne), na območjih tradicionalne tipologije gradnje

pa pretežno opečnate. Enako kot v občini Brežice pri barvanju pročelij ni dopustna uporaba signalnih barv, ki so v prostoru izrazito moteče in neavtohtone. Barva pročelja mora biti skladna z barvo strehe in stavbnega pohištva (internet 2).

Na Koroškem je v pripravi občinski prostorski načrt občine Dravograd, v katerem so določila glede barve pročelij, ki naj bi bile bele ali svetlih pastelnih barv, dopustni so poudarjeni arhitekturni elementi in detajli (obrobe okoli oken in vrat, šivani robovi itd.). Dopustna je tudi izvedba objekta ali dela objekta v lesu. Barva kritine je lahko rdeča, siva, temno siva ali temno rjava z drobno strukturo. Uporabljene so lahko škodle ali slama. Streha mora biti usklajena s kakovostnimi in prevladujočimi kritinami v neposredni okolici in naselju (internet 3).

Na Dolenjskem so v občini Kočevje dodatno sprejeli še odlok o zunanjem videzu naselij in krajine v občini, ki določa obveznosti lastnikov objektov glede zagotovitve urejenega zunanjega videza naselij in krajine (Odlok o zunanjem izgledu naselij in krajine v Občini Kočevje, Ur. l. RS, št. 34/2011). Odlok se navezuje predvsem na dolžnosti nujnih vzdrževalnih del, za katere so določeni tudi ukrepi v primeru nespoštovanja teh določil.

Po pregledu prisotnosti barve v prostorskih aktih lahko ocenimo, da zakonodaja vsebuje pravila za uporabo barv in materialov ovojev stavb. Ta so ponekod natančnejša, z natančno predpisanimi barvnimi toni (beli in svetli pastelni toni) ali s prepovedjo uporaba barv, ki so v prostoru moteče in neavtohtone, z navedbo natančno določenih odtenkov barv. V drugih aktih sta oblikovanje stavb in barva objektov pogojena z oblikovno usklajenostjo in enotnostjo območja. Opiranje na podobo okolice je danes tvegano prav zaradi načete podobe našega prostora. Tako natančna kot manj natančna določila, opazovano je bilo samo območje barvitosti, pa v prostoru niso dovolj učinkovita za preprečevanje barvnega onesnaževanja. Iz raziskave določil za uporabo barv in materialov v prostorski zakonodaji je razvidno, da so določila oblikovana na podlagi tradicije in zakonitosti posameznih območij Slovenije, s čimer se želi zagotoviti ohranitev raznolikosti, ki je v našem prostoru ves čas obstajala. Razhajanje med predpisi in stanjem v prostoru je pa kljub temu veliko. Na Dolenjskem, Notranjskem ter v Prekmurju in drugod opažamo številne objekte in stanovanjske hiše v močno nasičenih barvnih tonih, tudi na območjih, na katerih so v veljavnih prostorskih aktih posamezne barve prepovedane. Močno obarvana pročelja, neskladna z okoliško pozidavo in našim prostorom, izstopajo in nespoštljivo vstopajo v okolje. Odlok občine Kočevje o zunanjem videzu naselij in krajine v občini potrjuje zaznavanje pomembnosti podobe, ki jo kažejo kraji in v kateri bivamo.

Enako kot pročelje ima tudi streha, ki je peto pročelje, zaradi velikih površin pomembno vlogo v barvi grajenega prostora. Negativen vpliv na podobo prostora zaradi neustrezno izbranih kritin je sicer manjši. Manjši vpliv je tudi pogojen z ožjim izborom ponujenih tonov materialov na trgu. Kljub temu pa lahko opazimo, da skladnosti z okolico, ki je v splošnem predpisana v vseh prostorskih izvedbenih aktih, tudi pri oblikovanju streh v večjem delu slovenskega prostora ne dosegamo.

6 Razprava in sklep

Sklenemo lahko, da vzroka za prisotnost barv, ki ne spadajo v paleto barvnih tonov našega okolja, ne moremo najti v zakonodaji. Med določili prostorskih aktov so res tudi taki, ki prepuščajo presojo o izbiri barv in materialov projektantom, investitorjem ... Vendar imamo na drugi strani natančne prepovedi o uporabi določene barve, ki pa jo v prostoru kljub temu srečamo. Med prebivalci različnih delov Slovenije smo opravili anketo (preglednica 1), v kateri je več kot polovica vprašanih menila, da lahko barvo pri prenovi hiše izberejo sami, manj kot četrtnina vprašanih pa je odgovorila, da je to določeno s prostorsko zakonodajo. Določila prostorskih aktov lahko tako zelo natančno predpisujejo zahteve o barvitosti stavbnih ovojev, vendar vprašani niso seznanjeni s potrebo po upoštevanju teh zahtev. Za doseganje ustrezne barvitosti stavbnih ovojev in posledično tudi podobe prostora moramo za vzroke sedanjega dogajanja in rešitve postaviti dodatna vprašanja, ki so lahko predmet nadaljnje in naslednje razprave.

Spoštovanje zakonodaje in tradicije, odnos in občutljivost do prostora so povezani z našo splošno ravno kulture in znanja, ki ga imamo o prostoru. Na to vpliva raven kulture celotne družbe, ki se temeljno oblikuje v času obveznega dela izobraževanja. Večji poudarek na odnosu do grajenega prostora v izobraževalnih procesih otrok v šolah bi lahko dolgoročno vplival na stanje v prostoru. Danes se strokovno sledenje gradnji pri nas v veliki meri konča s pridobitvijo gradbenega dovoljenja. Izvedba se pri stanovanjskih objektih večkrat nadaljuje brez sodelovanja stroke. Pri prenovi pročelja objektov le redko sodeluje arhitekt. Na trgu obstaja široka paleta mogočih barv in materialov, s

Preglednica 1: Izbor barv stavbnega ovoja pri prenovi pročelja/objekta

Postavljeno vprašanje: Na podlagi česa izberemo primerno barvo pročelja ob prenovi pročelja/objekta?		
na podlagi zakonskih določb	po svoji presoji	neopredeljeni
22 %	54 %	24 %

Opomba: Anketa je bila med 80 osebami, starimi med 18 in 68 let. Vir: lastna izvedba

katerimi lahko »polepšamo« svoj dom. Prodajalec in izvajalec sta največkrat brez posebnega likovnega znanja in torej nista usposobljena, da bi strokovno presojala in svetovala pri izboru barve oziroma materiala. Za obnovo pročelja in spremembo osnovne barve skoraj nihče ne spremeni gradbenega dovoljenja. In na koncu, ko so nova bleščeča pročelja izvedena, neskladnosti s prostorskimi akti in z gradbenimi dovoljenji nihče ne nadzoruje oziroma nadzor ne deluje ob pravem času (med izvajanjem) in ob tem postaja neučinkovit.

Na tem področju imajo pomembno vlogo tudi mediji. Tako kot imajo svojo vlogo pri vsiljevanju podobe in barvitosti v prostor, tako kot oglašujejo najprimernejšega kandidata za predsednika, tako kot napovedo vreme za prihodnji teden, lahko s svojo vlogo in širokim dosegom sooblikujejo tudi pozitivne spremembe v prostoru ter sodelujejo pri ozaveščanju in izobraževanju prebivalstva. Kot je zapisano v intervjuju z Maxom McCombsom, teoretikom medijske agende, se moč medijev skriva v tem, da določajo, o čem bomo razmišljali, katere teme se nam zdijo pomembne, kateri politiki prepoznavni in katera vprašanja pomembna za družbo, v kateri živimo. Kot pravi McCombs za politične kandidate, je pri izbiri med podobnimi kandidati najpomembnejša njihova prepoznavnost – naj gre za politike na volišču ali zobne paste v supermarketu (McCombs, 2013). Zato pojavljanje arhitekture v širših medijih brez strokovne presoje in oglaševanje mavričnih barv za naše pročelja ni primerno. Kako lahko mediji prispevajo k cilju kakovostnega in urejenega prostora, so dokazali že v Vorarlbergu, kjer so sodelovali in še vedno sodelujejo pri sooblikovanju uspešne poti grajenega prostora.

Za ohranitev kakovosti krajin našega prostora in za preprečitev barvnega onesnaževanja samo zakonske določbe ne bodo dovolj. Predvsem zato, ker se tudi tu ne spoštuje zakonodaja. Še vedno se kot družba ne zavedamo, da je onesnaževanje prostora z oblikami in barvami, ki pomenijo velike odklone v prostoru, pomembno in da ima za družbo, ekonomijo in prihodnje generacije enake posledice kot onesnaževanje z odpadki. Procesi, s katerimi bo mogoče obvarovati prostor pred neredom, bodo morali delovati od zgoraj in od spodaj hkrati. »Celota mora biti obravnavana kot ena stvar. Konstrukcija in kompozicija, prostor in čas, statično in dinamično, morajo biti zaobjeti v eni sami ideji.« (Martinez in Ickowitz, 1992: 24.)

Karin Rožman
Arnovo selo 37b, 8253 Artiče
E-pošta: karin.rozman@gmail.com
Telefon: 041 928 404

Viri in literatura

- Avguštin Florjančič, B. (2004): *Vračanje izvirnih podob: Restavratorski posegi*. Ljubljana, Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije.
- Birren, F. (1961): *Color, form and space*. New York, Reinhold publishing corporation.
- Bonča, J. (1993): *Prostor, gibanje in barva v arhitekturi*. Doktorska disertacija. Ljubljana, Univerza v Ljubljani, Fakulteta za arhitekturo.
- Deu, Ž. (2010): *Barve grajenih struktur in identiteta kulturnih krajin*. V: Zavodnik Lamovšek, A., Fikfak, A., in Barbič, A. (ur.): *Podeželje na preizkušnji*, str. 135–143. Ljubljana, Univerza v Ljubljani, Fakulteta za gradbeništvo in geodezijo, Geodetski inštitut Slovenije.
- Fister, P. (1986): *Umetnost stavbarstva na Slovenskem*. Ljubljana, Cankarjeva založba.
- Gage, J. (2006): *Colour and meaning: Art, science and symbolism*. London, Thames and Hudson.
- Glasner, B., in Schmidt, P. (ur.) (2010): *Chroma: Design architecture&art in color*. Basel, Birkhauser.
- Internet 1: *Odlok o občinskem prostorskem načrtu Občine Brežice*. Dostopno na: http://www.brezice.si/objave/sporocila_zajavnost/2012052414210774/ (sneto 20. 4. 2013).
- Internet 2: *Odlok o občinskem prostorskem načrtu Občine Dravograd*. Dostopno na: http://www.dravograd.si/images/stories/datoteke/novice_in_obvestila/OPN%202012.pdf (sneto 5. 5. 2013).
- Internet 3: *Odlok o občinskem prostorskem načrtu Občine Borovnica*. Dostopno na: http://www.borovnica.si/datoteke/20203_Odlok_obcinskem_prostorskem_nacrtu_Obcine_Borovnica_24.08.2009Borovnica_24.08.2009.pdf (sneto 20. 4. 2013).
- Itten, J. (1973): *The art of color: the subjective experience and objective rationale of color*. New York, Van Nostrand Reinhold.
- Kobe, J., in Novljan, T. (2012): *Barvne študije*. Ljubljana, Univerza v Ljubljani, Fakulteta za arhitekturo.
- Martinez, E. A., in Ickowitz, S. S. (1992): *Color en la arquitectura mexicana [Color in Mexican architecture]*. Mehika, Comex.
- McCombs, M. (2013): Mediji še vedno določajo, o čem razmišljamo. *Delo, Sobotna priloga*, 13. 4. 2013, str. 10 in 11.
- Odlok o občinskem prostorskem načrtu OPN Bovec*. Uradni list Republike Slovenije, št. 119/2008.
- Odlok o prostorskih ureditvenih pogojih za Jezersko*. Uradni list Republike Slovenije, št. 41/1992. Ljubljana.
- Odlok o prostorskih ureditvenih pogojih za območje Občine Beltinci*. Uradni list Republike Slovenije, št. 40/2001. Ljubljana.
- Odlok o spremembah in dopolnitvah prostorskih ureditvenih pogojev v Mestni občini Koper*. Uradni list Republike Slovenije, št. 95/2006. Ljubljana.
- Odlok o zunanjem izgledu naselij in krajine v Občini Kočevje*. Uradni list Republike Slovenije, št. 34/2011. Ljubljana.
- Porter, T., in Mikellides, B. (ur.) (2009): *Colour for architecture today*. Oxon, Taylor&Francis.
- Weston, R. (2003): *Materials, form and architecture*. London, Laurence King Publishing.
- Zakon o graditvi objektov*. Uradni list Republike Slovenije, št. 110/2002. Ljubljana.

Vesna MILIČIĆ
Andrej UDOVČ

Oblikovanje scenarijev in simulacija prihodnjih sprememb v rabi zemljišč s pomočjo agentnega modeliranja na primeru mestne občine Koper

Povečanje samooskrbe s hrano je najbolj odvisno od razpoložljivih kmetijskih zemljišč. Ustrezna zaščita kmetijskih zemljišč je zato prav gotovo ena pomembnejših nalog, tako na državni kot na lokalni ravni. Zaradi prepleta različnih rab istega naravnega vira v prostoru velikokrat prihaja do konflikta interesov med različnimi uporabniki naravnih virov. Pri usklajevanju različnih interesov rabe istega naravnega vira in upoštevanju načel trajnostnega razvoja nekega območja je nujno dobro prostorsko načrtovanje. V prispevku je na primeru občine Koper s pomočjo agentnega načina modeliranja ter vnaprej

oblikovanih scenarijev družbenega in gospodarskega razvoja opravljena simulacija prihodnjih sprememb v rabi zemljišč, pri čemer je poudarek na primestnem prostoru občine. Izdelan agentni model, predstavljen v prispevku, je ena od možnosti podpore pri prostorskem načrtovanju na lokalni ravni.

Ključne besede: raba zemljišč, scenariji, agentno modeliranje, občinsko prostorsko načrtovanje, mestna občina Koper

1 Uvod

Zemljišča so ključna povezava med človekovimi aktivnostmi in njegovim naravnim okoljem. Poleg pridelave hrane so namenjena tudi izrabi mineralnih in naravnih surovin, gradnji infrastrukture, rekreativnim dejavnostim in drugim najrazličnejšim ekosistemskim storitvam, ki še zdaleč niso najpomembnejše samo za kmetijstvo. Vse našteje aktivnosti izrabljajo isti naravni vir, v tem primeru zemljišča, zato pri delitvi »upravičenega« kosa zemljišča za posamezno dejavnost zelo pogosto prihaja do konflikta interesov med različnimi uporabniki tega naravnega vira. Konfliktne okoliščine v glavnem izhajajo iz razlik vpliva in moči posameznih uporabnikov oziroma déležnikov.

Kmetijska zemljišča so omejen naravni vir, zato je v primeru njihove rabe nujno usklajevanje in sklepanje učinkovitih kompromisnih odločitev med posameznimi déležniki. Da bi dosegli ustrezno ravnovesje med pridelavo hrane, pozidavo in ohranjanjem okolja, je treba določiti vse najpomembnejše déležnike, ki vplivajo na rabo določenega naravnega vira, in temeljito preučiti njihovo medsebojno delovanje in dejavnike, s katerimi vplivajo na spremembo tega vira. V ta namen se je v začetku 50. let prejšnjega stoletja pričela uveljavljati ideja agentnega modeliranja, ki omogoča prikaz nelinearnega delovanja kompleksnih sistemov, kot npr. sistema okolje-človek.

Osnovni princip agentnega modeliranja je simulacija dejanj in odnosov med neodvisnimi agenti in njihovim okoljem, da bi lahko ocenili njihov učinek na sistem, v katerem se nahajajo.

2 Opredelitev primestnega prostora

V strokovni literaturi je mogoče zaslediti več različnih izrazov in definicij za t. i. vmesni prostor med mestom in podeželjem. Ravbar (1992) opredeljuje primestje kot območje intenzivnih stikov med mestom in podeželjem ter sprememb v demografski, zaposlitveni in socialni sestavi prebivalstva, kar izkazuje naglo pokrajinsko preobrazbo tega prostora. Mesta za primestno prebivalstvo praviloma opravljajo določene storitve, predvsem proizvodne, oskrbne, izobraževalne in kulturne, obmestja pa opravljajo predvsem bivalno funkcijo (Ravbar, 1992). Proces suburbanizacije (tj. priseljevanje prebivalstva iz mesta v njegovo neposredno okolico), ki ga Kos (2002) označuje tudi kot »univerzalen pojav razvitega sveta«, je tukaj najintenzivnejši. Za obmestja je prav tako značilno, da imajo več mestnih kot podeželskih značilnosti. Za slovenski prostor so na tem območju značilne predvsem nove soseske enodružinskih stanovanjskih hiš in nadpovprečen delež neorganizirane razpršene

stanovanjske gradnje (Raybar idr., 2003), ki posega tudi na najboljše kmetijska zemljišča.

3 Agentno modeliranje

Kovačič idr. (2004) opredelijo model kot poenostavljeno abstraktno predstavitev realnega sveta, ki izraža neki pogled na stvarnost ter omogoča boljšo predstavitev in razumevanje obravnavanega problema. Berce (2009) navaja, da je z modeli procesov uporabniku olajšano razumevanje kompleksnih povezav v procesih, ugotavljanje problemskih področij in preučevanje alternativnih prihodnjih scenarijev.

V postopku razvijanja agentnega modela je treba pridobiti informacije o tem, kako agenti sprejemajo svoje odločitve, na kakšen način napovedujejo prihodnji razvoj na določenem območju in kako pomnijo pretekle dogodke. Poleg tega je treba vedeti, katere odločitve sprejemajo oziroma zavračajo, katere informacije si izmenjujejo med seboj in na kakšen način se posledice strukturnih povezav med agenti izražajo v spremembah na mikro- in makroravni (Janssen in Ostrom, 2006).

Največkrat je agentni model zaradi kompleksnosti odnosa med človekom in njegovim okoljem redukcionističen oziroma ponazarja abstraktno, poenostavljeno sliko realnosti. Pri zasnovi in oblikovanju modela po navadi zavestno izključimo vse odvečne podrobnosti, ki nimajo bistvenega vpliva na razumevanje modela in končni rezultat v modelu. Model ima svoj namen in prikazuje samo tisto, kar je za ta namen pomembno, drugo zanemari.

Zaradi intenzivnih računskih postopkov, ki zahtevajo precejšnjo procesorsko moč, se je načinu agentnega modeliranja uspelo razširiti na druga znanstvena področja šele v 90. letih prejšnjega stoletja. Njegovo uporabo je mogoče zaslediti na družboslovnem in naravoslovnem področju. Za zdaj agentno modeliranje pripomore k boljšemu razumevanju in interpretaciji vzrokov sprememb v prostoru in družbi, ki jih s svojimi

dejanji povzroča človek. Axelrod (1997) agentno modeliranje opredeljuje kot »tretjo pot« ustvarjanja znanosti, saj združuje induktivni in deduktivni znanstveni pristop.

4 Podatkovne baze in opis metode

4.1 Prostorski podatki

Za prostorsko analizo in agentno modeliranje smo uporabili grafične vektorske sloje dejanske rabe tal kmetijskega ministrstva iz let 2002, 2004, 2007, 2009 in 2013 (evidenca dejanske rabe tal), podatke registra prostorskih enot (administrativne meje območja), ki ga vzdržuje Geodetska uprava Republike Slovenije in digitalne strateške karte hrupa Agencije Republike Slovenije za okolje. Grafični prostorski podatki so bili obdelani s pomočjo geografskih informacijskih sistemov (ArcGIS), pri čemer smo uporabljali različne operacije združevanj na osnovi izbranih atributov, pretvorb in prekrivanj podatkovnih slojev. V agentnem modelu so bili uporabljeni modificirani podatki dejanske rabe zemljišč kmetijskega ministrstva iz let 2000 in 2007, ki ju je po naročilu Urada za okolje in prostor Mestne občine Koper izdelalo podjetje Harpha Sea (Slavec, 2010).

4.2 Tipološka delitev študijskega območja in dejanska raba zemljišč

Za tipološko razdelitev območja mestne občine Koper je bil upoštevan kriterij gostote prebivalstva po statističnih podatkih prebivalstva iz leta 2007. Temeljna prostorska enota tipološke delitve je krajevna skupnost (Kovačič, 2000). Za mestno območje so bila opredeljena vsa območja z gostoto 500 prebivalcev na km² in več, za primestna vsa tista z gostoto med 150 in 500 prebivalci na km² in za podeželska tista z manj kot 150 prebivalci na km² (slika 1).

V letu 2012 je po podatkih kmetijskega ministrstva na obravnavanem območju prevladovala gozdna raba zemljišč, ki ji je sledila kmetijska raba zemljišč, obakrat z večinskim deležem

Preglednica 1: Dejanska raba zemljišč (ha) v letu 2012 na območju mestne občine Koper glede na tipološko delitev območja

skupina	mestno območje	primestno območje	podeželje	skupaj (ha)
rabe zemljišč				
kmetijska raba	427,06	3.163,39	7.499,67	11.090,12
zemljišča v zaraščanju	47,45	234,37	1.154,78	1.436,60
gozd	219,07	2.011,72	13.373,93	15.604,73
pozidano	605,65	1.233,98	844,00	2.683,62
drugo	10,05	48,86	85,06	143,97
voda	85,77	40,31	33,83	159,91
skupaj (ha)	1.395,05	6.732,64	22.991,26	31.118,95

Vir: MKO (2012)

Preglednica 2: Dejanska raba zemljišč (ha) v letih 1997 in 2012 in izračunana sprememba (ha) na primestnem območju mestne občine Koper

skupina	leto 1997 (ha)	leto 2012 (ha)	sprememba (ha)	sprememba (%)
rabe zemljišč				
kmetijska raba	3.504,78	3.163,40	-341,39	-5,07
zemljišča v zaraščanju	254,98	234,37	-20,61	-0,31
gozd	1.927,14	2.011,72	+84,59	+1,26
pozidano	944,04	1.233,98	+289,94	+4,31
drugo	30,46	48,31	+18,40	+0,27
voda	71,23	40,31	-30,92	-0,46

Vir: MKO (2012)

na podeželskem območju. Na tretjem mestu po površini so pozidane površine s pravladujočim deležem na primestnem območju, ki so zaradi bližine centra mesta in obalnega dela občine atraktivna lokacija za bivanje okoliških prebivalcev in prebivalcev iz drugih delov Slovenije. Zemljišča v zaraščanju obsegajo 5 % občinskega območja in imajo največji delež v podeželskem delu občine (preglednica 1).

Podrobnejši podatki glede na tipološko delitev območja so pokazali, da so se med letoma 1997 in 2012 na primestnem območju v največjem obsegu povečale pozidane površine (preglednica 2). Kmetijske površine so se zmanjšale na račun povečanja pozidanih in gozdnih površin. Zmanjšanje zaraščenih površin je delno mogoče pripisati tudi povečanju gozdnih površin, saj gre v tem primeru za sukcesivni prehod iz opuščenih in zaraščenih površin v gozd. Zmanjšanje vodnih površin je mogoče pripisati interpretacijskim napakam pri zajemu dejanske rabe zemljišč z digitalnih ortofotografskih posnetkov v različnih časovnih obdobjih (slika 2).

4.3 Oblikovanje scenarijev prihodnjega razvoja

S pomočjo oblikovanja scenarijev predvidimo mogoče trende razvoja v prihodnosti, pri čemer poskušamo zavzeti najširši nabor možnosti morebitnih sprememb v prihodnosti. Za primer mestne občine Koper so bili scenariji oblikovani na osnovi že izdelanih scenarijev emisij, ki jih je izdelal medvladni odbor za podnebne spremembe in temeljijo na različnih predvidevanjih razvoja gospodarstva in družbe v prihodnosti. S pomočjo narativnega pristopa so bili za območje mestne občine Koper oblikovani štirje scenariji, za katere predvidevamo, da so enako verjetni.

(1) Scenarij A1 (družba hipertehnološkega razvoja)

Mesto Koper ohranja status pomembnega pristaniškega mesta. Pričakovati je mogoče razvoj komercialnih panog in povečanje obsega nestanovanjskih območij. Izboljšane transportne povezave omogočajo preseljevanje prebivalstva iz centra mesta v primestje in tudi redkeje poseljena območja v zaledju občine.

Kmetijska zemljišča se ohranjajo v rabi, predvsem za vzdrževanje in ohranjanje kulturne krajine.

(2) Scenarij A2 (družba ekstremnih podnebnih sprememb)

Pričakovati je mogoče širitev urbanih površin, predvsem v primestju. Občinska sredstva se namenjajo vzdrževanju obalnih območij in odpravljanju posledic, ki jih povzroča dvig gladine morja. Stanovanjska gradnja se usmerja na območja že obstoječe goste poselitve, nestanovanjska gradnja pa predvsem v razvoj in širitev industrijskih središč. Povečana skrb odvisnosti uvoza in želja po zagotovitvi prehranske varnosti vodita v ponovno obuditev kmetijske dejavnosti in s tem v posledično zmanjšanje obsega zaraščenih kmetijskih površin.

(3) Scenarij B1 (družba z doseženim vrhuncem izkoriščanja nafte)

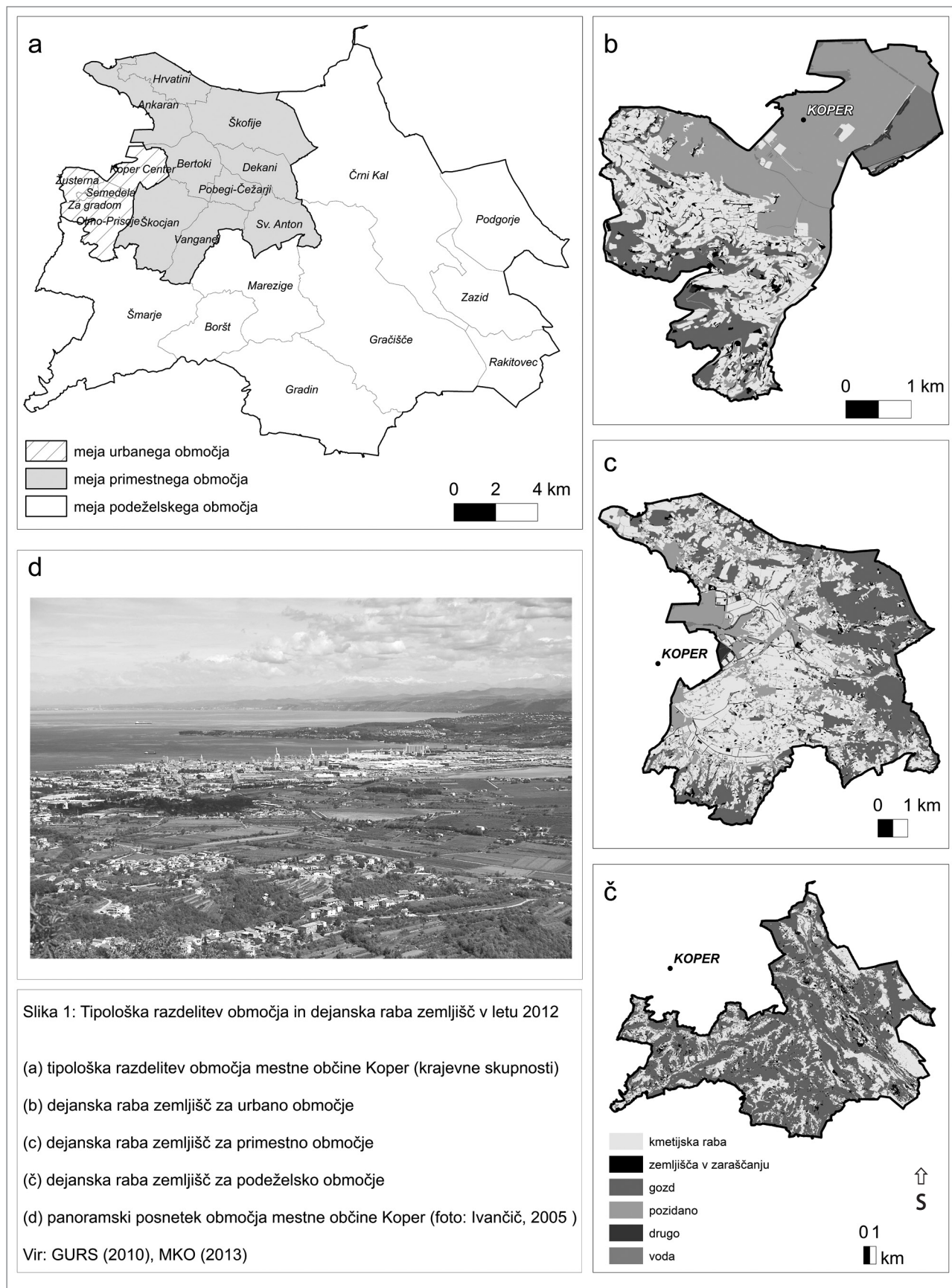
Predvideva se znatna upočasnitev trenutnega trenda preseljevanja v primestje. Stanovanjska gradnja se usmerja na območja obstoječih stanovanjskih naselij. Razmerje med razvojem industrijskih in komercialnih območij ostaja nespremenjeno. Zaradi nadaljnega nazadovanja podeželskih območij in opuščanja kmetijske dejavnosti se obseg zaraščenih zemljišč povečuje, kar posledično vodi v povečanje obsega gozdnih površin.

(4) Scenarij B2 (družba deljenega razvoja)

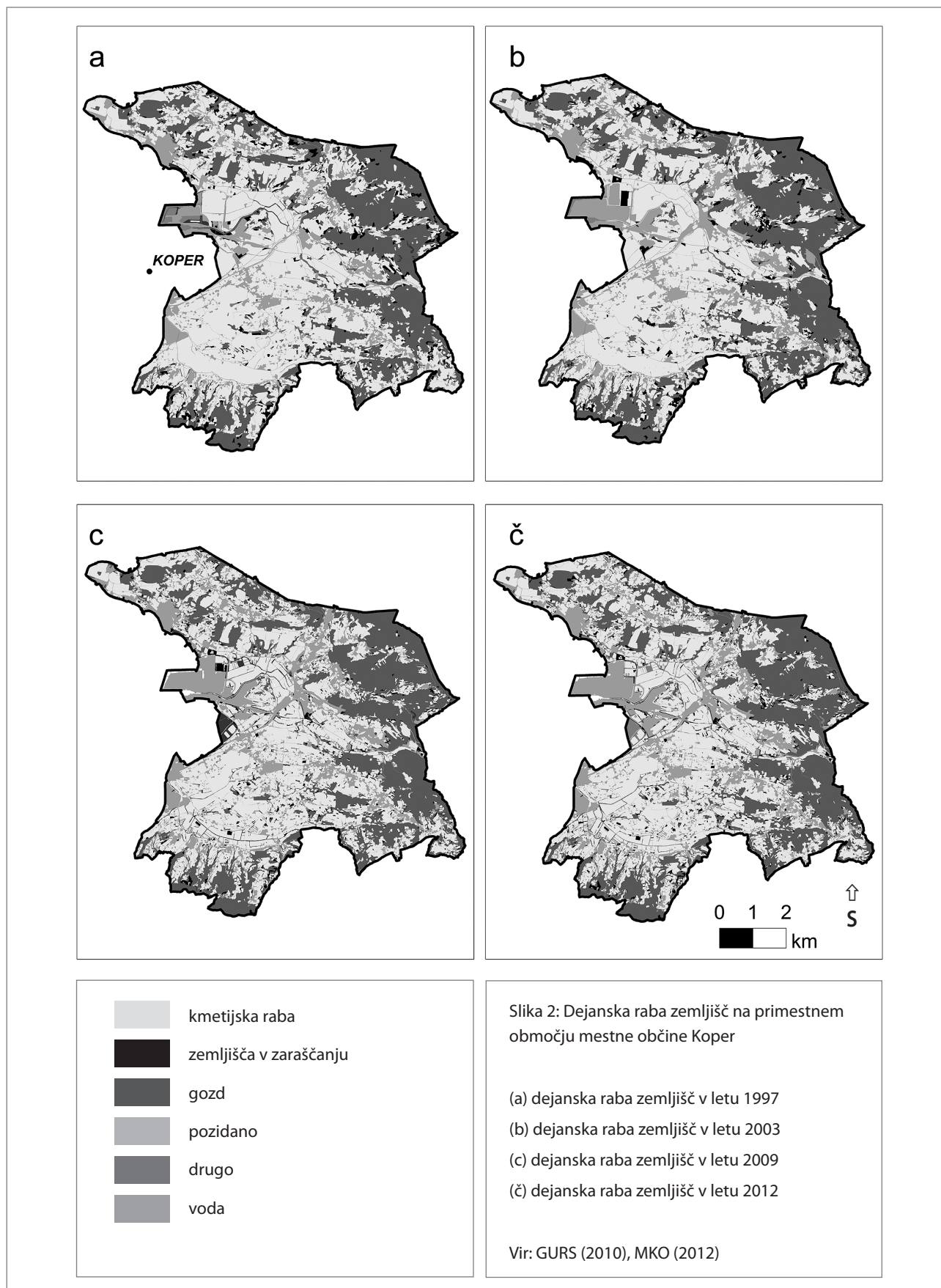
Starejši mestni prebivalci, ki pomenijo večino, se preseljujejo nazaj na podeželje. Nestanovanjska gradnja je usmerjena predvsem v razvoj industrijske infrastrukture. Poudarek je na povečanju obsega kmetijske pridelave, kar v kombinaciji z uveljavitvijo ekstenzivnih pridelovalnih metod upočasnjuje opuščanje kmetijske rabe zemljišč.

4.4 Analiza sestavljenih koristi in zasnova agentov

Za potrebe agentnega modela so naključno izbrani prebivalci občine (N = 150) subjektivno določali kakovost svojega trenutnega in zelenega bivalnega okolja na podlagi štirih izbranih kriterijev: dostop do zelenih površin, dostop do lokacij javnega

Slika 1: Tipološka razdelitev območja in dejanska raba tal v letu 2012

Slika 2: Dejanska raba tal na primestnem območju občine Koper

prevoza, dostop do trgovin in raven hrupa v njihovi okolici, ki so jih ustrezno ovrednotili. Na podlagi analize sestavljenih koristi so bile določene delne koristnosti lokacije posameznega anketiranca, ki so bile normalizirane $[-0,5 \quad 0,5]$ na podlagi skupnega pomena vseh kriterijev, ki jih je agent ustrezno ocenil. Relativne pomembnosti lokacije so opredeljene kot niz delnih vrednosti za vsakega od štirih kriterijev. Skupno koristnost za katero koli lokacijo posameznega agenta je mogoče predvideti s to funkcijo koristnosti (enačba 1):

$$u_{r(x,y)} = \frac{\sum_{i=0}^n \alpha_i}{n}$$

pri čemer je r agent oz. posameznik, ki izračunava koristnost u za lokacijo (x,y) kot skupni izid kriterijev $i \in \{1 \dots n\}$, α_i pa je koristnost kriterija i , ki jo agent opiše s pomočjo kvalitativnih ali opisnih vrednosti (npr. visoka, srednja, nizka). Funkcijo nato delimo s skupnim številom kriterijev n , s čimer normaliziramo končno koristnost lokacije za posameznega agenta. Poleg prebivalcev občine, so bili v model vneseni še razvojniki stanovanjske gradnje in razvojniki nestanovanjske gradnje, med katere spadajo razvojniki industrijske, komercialne in gozdne rabe zemljišč. Pri opustitvi kmetovanja predvideva model zaraščanje kmetijskih površin in s tem posledično povečanje obsega gozdnih površin. Zaradi omejenega dostopa do podatkov na eni strani in nujnostjo poenostavitve za potrebe agentnega modeliranja na drugi strani, so v model vnesene tri skupine agentov: prebivalci občine, razvojniki stanovanjske gradnje in razvojniki nestanovanjske gradnje. Za te skupine agentov je bilo na podlagi rezultatov preliminarne prostorskih analiz in ekspertnih študij predvideno, da so v večji meri povezani s spremembami v rabi zemljišč na obravnavanem območju. V modelu imajo prebivalci občine določene preference glede želenih lokacij bivanja, ki so bile določene na podlagi rezultatov ankete in s pomočjo funkcije koristnosti. Razvojniki stanovanjske gradnje nato na podlagi preferenc prebivalcev določijo t. i. površino povpraševanja po stanovanjskih gradnjah, ki jo najprej zapolnijo s tisto vrsto gradnje, po kateri je povpraševanje prebivalcev največje. Ko so vse površine po tovrstni gradnji zapolnjene, začnejo stanovanjski razvojniki zapolnjevati območja z naslednjim preferenčnim tipom gradnje. Ocene spremembe nestanovanjske rabe zemljišč in prehodnosti med posameznimi rabami so bile pridobljene na podlagi izračuna sprememb posameznih skupin rabe glede na prostorske podatke o dejanski rabi zemljišč iz let 2000 in 2007.

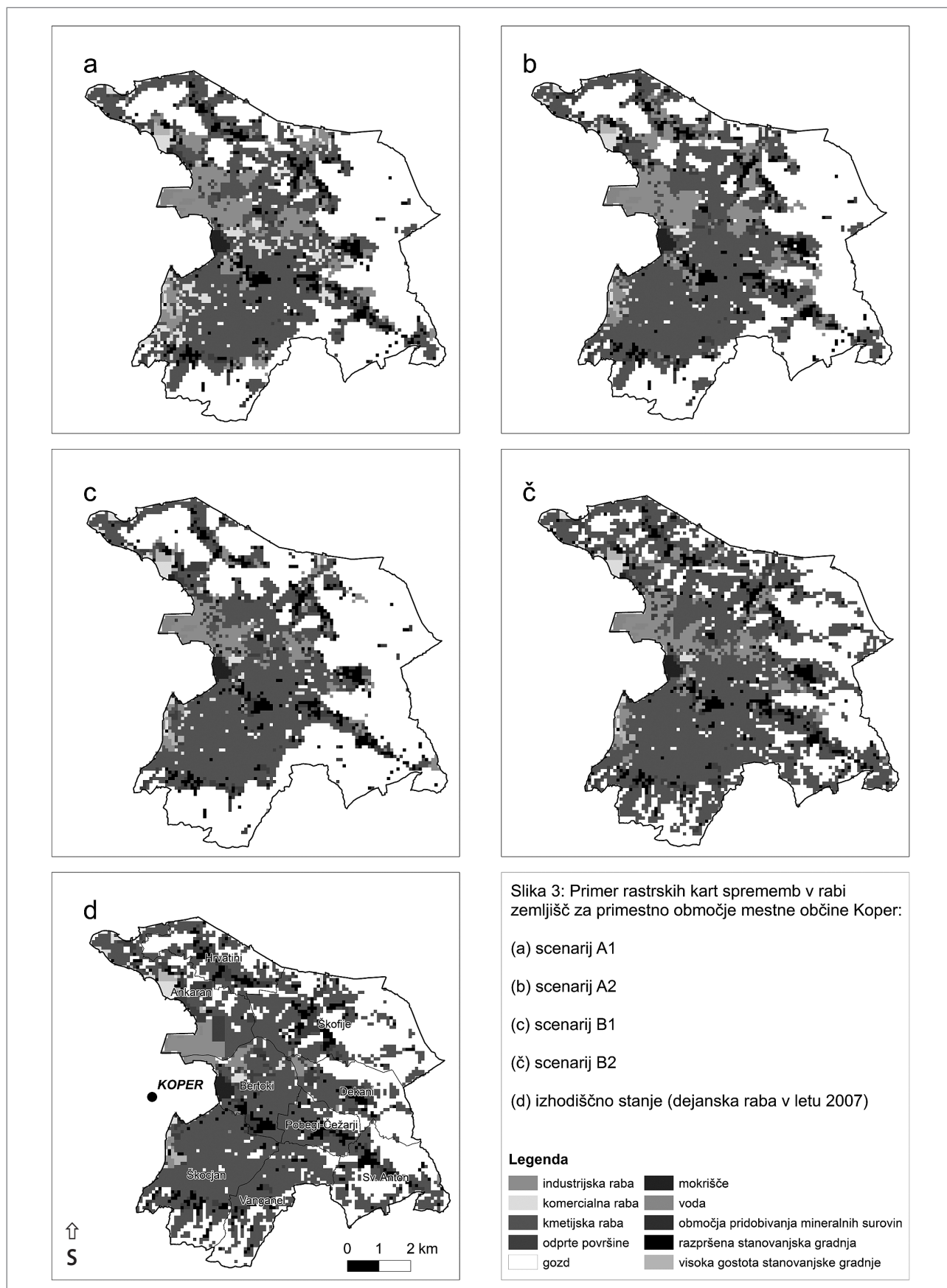
4.5 Zasnova agentnega modela

Za potrebe simulacije prihodnje rabe zemljišč smo poleg agentov v model vnesli modificirane podatke dejanske rabe zemljišč. Zaradi prevelikega števila kategorij dejanske rabe so bile te

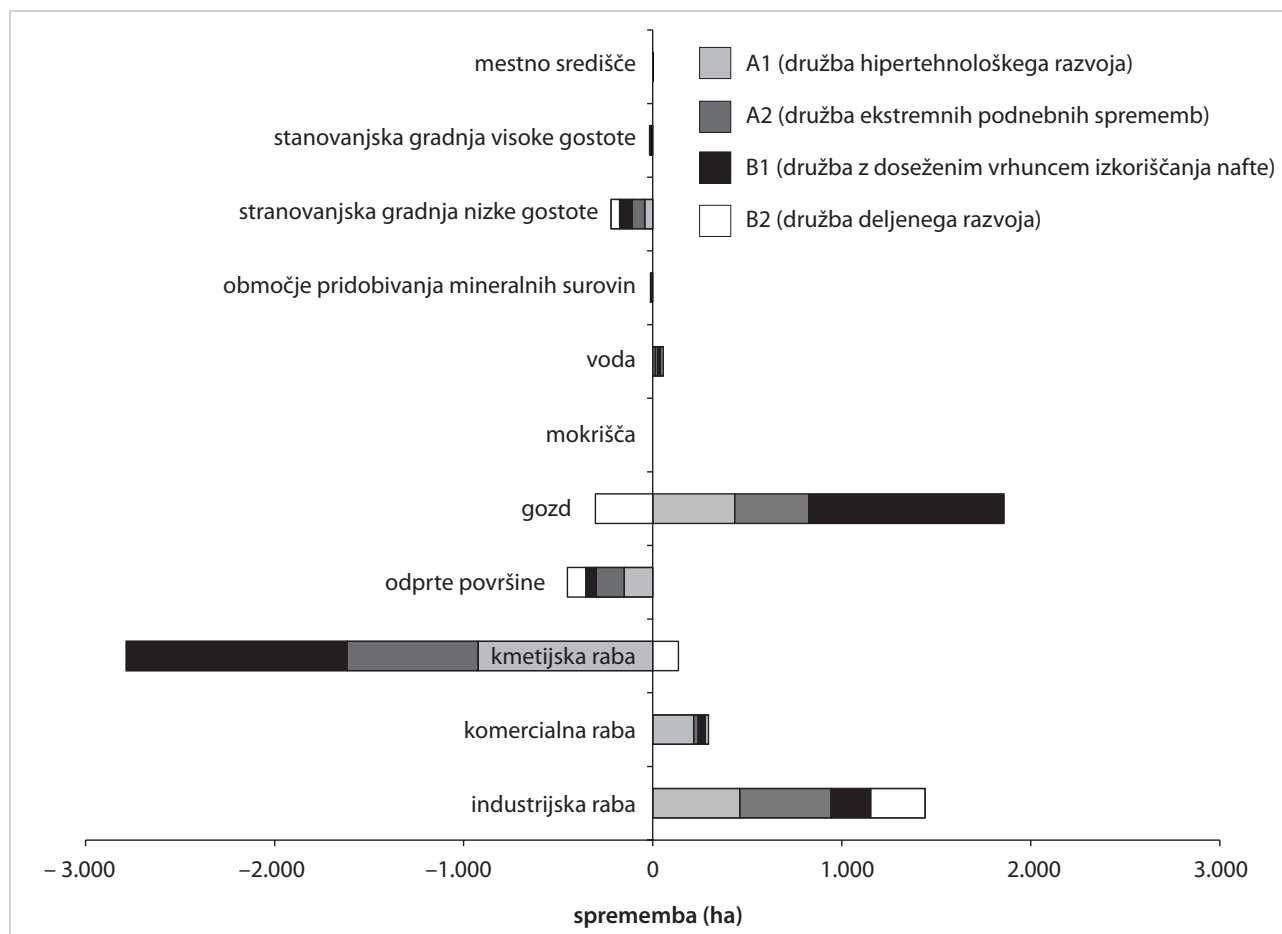
združene v posamezne večje skupine rabe zemljišč in pokrovnosti tal. Od skupno 25 vrst dejanske rabe je bilo z združitvijo v ArcMap pridobljenih 11 skupin, od tega 7 skupin podrobnejših vrst dejanske rabe zemljišč (kmetijska raba tal, komercialna raba tal, industrijska raba tal, stanovanjska gradnja nizke in visoke gostote, mestno središče in območja pridobivanja mineralnih surovin) in 4 vrste pokrovnosti tal (gozd, odprte površine, vode in mokrišča). Posamezne skupine dejanske rabe zemljišč in pokrovnosti tal smo vnesli v model kot mrežo celic v velikosti 100 m x 100 m (1 celica = 1 ha). V model so bili vneseni tudi elementi in atributi pokrajine, ki pomembno vplivajo na odločitev prebivalcev občine za njihovo lokacijo bivanja, kot npr. lokacije avtobusnih postaj, cestne in železniške linije, obalna linija, območja zelenih površin, namenjena rekreaciji, in pristanišče. Vsi elementi in atributi so vneseni v model na podlagi Boolovega operatorja prisotno-odsotno, ki je pripisan vsaki rastrski celici posebej. Agentom so elementi dostopni kot nabor atributov v vsaki celici, ki vsebujejo informacijo o razdalji do določenega tipa dejanske rabe zemljišč, razdalji do določenega elementa v pokrajini in vrednosti človekovega vpliva v okolju, ki se npr. izraža v ravni hrupa. Računalniška simulacija prihodnje rabe zemljišč je bila izdelana v programskem okolju Java s pomočjo brezplačnega odprtokodnega orodja za izdelavo agentnih simulacij, Repast Simphony. Simulacija prihodnje rabe zemljišč je bila narejena do leta 2025.

5 Rezultati simulacije prihodnje rabe zemljišč

Agentni model za primestno območje mestne občine Koper po vseh scenarijih prihodnjega razvoja predvideva povečanje obsega industrijske in komercialne rabe tal, ki posegata zlasti na kmetijska zemljišča (slika 3). Scenarij A2 predvideva največje povečanje obsega industrijskih območij glede na izhodiščno leto, medtem ko največje povečanje obsega komercialnih območij predvideva scenarij A1 (slika 4). Povečanje obsega gozdnih površin se predvideva v scenarijih A1, A2 in B1, največje povečanje predvideva scenarij B1. V vseh scenarijih se za primestno območje predvideva zmanjšanje obsega stanovanjske gradnje, saj se tovrstni razvoj usmerja ali na že obstoječa stanovanjska območja v mestnem območju ali na podeželska območja, ki mejijo na primestje. Obenem vsi scenariji za primestno območje predvidevajo zmanjšanje zelenih odprtih površin, predvidenih za rekreacijo, zaradi povečanja obsega industrijskih in komercialnih območij. V vseh scenarijih, razen v scenariju B2, model predvideva zmanjšanje obsega kmetijskih površin, na katere se usmerjata predvsem industrijska in komercialna raba tal, ki že v izhodišču zavzemata večje površine v primestju. Z vidika razvoja kmetijstva in ohranjanja kmetijskih zemljišč na primestnem območju je torej najugodnejši scenarij B2, ki predvideva povečanje obsega kmetijske

Slika 3: Primer rastrskih kart sprememb v rabi tal za primestno območje mestne občine Koper

Slika 4: Grafični prikaz sprememb v rabi zemljišč (ha) do leta 2025 na primestnem območju mestne občine Koper glede na izhodišno stanje v letu 2007 po posameznem scenariju družbeno-gospodarskega razvoja

pridelave s hkratno uveljavitvijo ekstenzivnih pridelovalnih metod. Za obuditev kmetijske dejavnosti v primestju so po predvidevanjih scenarija B2 najbolj odgovorni starejši aktivni prebivalci, ki se iz mesta vračajo nazaj v primestje oz. na mejna območja med primestjem in podeželjem.

6 Sklep

Rezultati agentnega modela so pokazali, da v vseh predvidenih scenarijih na obseg zmanjšanja kmetijskih zemljišč v primestju vplivata razvoj industrijskih in komercialnih gospodarskih panog. Omenjeni panogi posegata na kmetijska zemljišča z najboljšim pridelovalnim potencialom, ki se v največkrat nahajajo predvsem v obalnem pasu in primestnem delu občine. Predstavljeni agentni model vključuje povezave med tremi izbranimi skupinami agentov, za katere je bilo iz preliminarnih prostorskih analiz in ekspertnih študij ugotovljeno, da pomembno vplivajo na prihodnje spremembe v rabi zemljišč na območju mestne občine Koper. Agentni model v splošnem dovoljuje vnos večjega števila agentov, vendar pri tem obstaja nevarnost

prenasičenja modela s podatki, s čimer se zmanjšata preglednost in učinkovitost modela. Poleg zasnovne pokrajine in ključnih agentov je potrebno oblikovati enako verjetne scenarije prihodnjega razvoja, ki jih je potrebno prilagoditi izbranemu študijskemu območju. Pri tem velja pravilo, da je treba zajeti najširši nabor enako verjetnih možnosti prihodnjega razvoja. Zaradi pomanjkanja ali neustrezne kakovosti podatkov ima agentno modeliranje svoje omejitve, kar je pri interpretaciji rezultatov treba upoštevati. Neobhodna poenostavitev realnosti in neposredna izključitev morebitnih neznank v modelu lahko bistveno vplivata na izide dogodkov v prihodnosti. Največjo neznanko v agentnem modelu pomeni človek z odločitvami, ki jih sprejema. Poleg tega v agentni model zaradi redukcioniščengga pristopa ne moremo vključiti vseh potencialnih agentov, ki so vključeni v prostorsko odločanje in načrtovanje rabe naravnih virov. V agentni model lahko vključimo le najpomembnejše agente, vse drugo zavestno zanemarimo. Prednost agentnega modeliranja je v tem, da omogoča poglobljeno raziskovanje in s tem boljše razumevanje kompleksnega sistema človek-okolje. V okviru prostorskega načrtovanja je agentno

modeliranje namenjeno predvsem spodbujanju razmišljanja o dogajanju v prostoru in lahko služi kot podpora pri prostorskem odločanju. Prostorskim načrtovalcem lahko rezultati agentnega modeliranja služijo samo kot usmeritve za predvidevanja o mogočih prihodnostih razvoja in z njim povezane rabe zemljišč. Rezultati agentnega modela ponujajo prikaz različnih prihodnosti, ne zagotavljajo pa gotovega odgovora na vprašanje, za katero od teh prihodnosti je verjetnejše, da se bo dejansko uresničila. Metodološki pristop agentnega modeliranja je prenosljiv in uporaben tudi v drugih primerih, pri tem pa je treba za izbrano območje uporabiti ustrezne podatke. Pri agentnem modeliranju je vsekakor priporočljivo poznavanje njegovih prednosti in slabosti. S tem lahko že vnaprej ocenimo, ali je ta metoda primerna za reševanje nekega konkretnega znanstvenega problema ali ne.

.....
 Dr. Vesna Miličič, univ. dipl. inž. agr., MSc
 Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta, Oddelek za agronomijo,
 Jamnikarjeva 101, Ljubljana
 E-pošta: vesna.milicic@bf.uni-lj.si

Dr. Andrej Udovč, univ. dipl. inž. agr., izredni profesor
 Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta, Oddelek za agronomijo,
 Jamnikarjeva 101, Ljubljana
 E-pošta: andrej.udovc@bf.uni-lj.si

Zahvala

Predstavljeni rezultati so bili pridobljeni v okviru štirimesečne doktorske izmenjave na univerzi v Edinburgu, School of GeoSciences, Centre for the study of Environmental Change and Sustainability, pod mentorskim vodstvom prof. dr. Marka Rounsevelle. Izmenjava je bila sofinancirana s strani Javnega sklada RS za razvoj kadrov in štipendije v okviru programa Raziskovalno sodelovanje slovenskih doktorskih študentov v tujini v letu 2009/2010.

Viri in literatura

Axelrod, R. (1997): *The complexity of cooperation: agent-based models of competition and collaboration*. New Jersey, Princeton university press.

Berce, B. (2009): *Primerjalna analiza modeliranja poslovnih procesov s tehnikama Eepc IN BPMN*. Magistrsko delo. Ljubljana, Ekonomska fakulteta.

GURS (2010): *Podatki registra prostorskih enot* (osebni vir, 25. 4. 2010).

Janssen, M. A., Ostrom, E. (2006): Empirically based, agent-based models. *Ecology and Society*, 11 (2), str. 1–13.

Kos, D. (2002): *Praktična sociologija za načrtovalce in urejevalce prostora*. Ljubljana, Fakulteta za družbene vede.

Kovačič, M. (2000): *Razvojno tipološka členitev podeželja v Republiki Sloveniji*. Ljubljana, Biotehniška fakulteta.

Kovačič, A., Jaklič, J., Indihar Štemberger, M., in Groznik, A. (2004): *Pre-nova in informatizacija poslovanja*. Ljubljana, Ekonomska fakulteta.

MKO (2012): Podatki evidence dejanske rabe kmetijskih in gozdnih zemljišč za Mestno občino Koper (osebni vir, 29. 2. 2012).

MKO (2013): Podatki evidence dejanske rabe kmetijskih in gozdnih zemljišč za celo Slovenijo. Dostopno na: <http://rkg.gov.si/GERK> (sneto 20. 4. 2013).

Ravbar, M. (1992): *Suburbanizacija v Sloveniji – Odnosi, strukture in težnje v njenem razvoju*. Doktorska disertacija. Ljubljana, Filozofska fakulteta, Oddelek za geografijo.

Ravbar, M., Drozg, V., Koželj, J., Lobnik, U., in Mušič, V. B. (2003): *Pose-litev in prostorski razvoj Slovenije – zasnova*. V: Torbica, J. (ur.): *Razvoj prostorskega načrtovanja: raziskovalni projekti, študije in drugo strokovno gradivo*, str 32–33. Ljubljana, Ministrstvo za okolje, prostor in energijo, Urad RS za prostorsko planiranje.

Slavec, P. (2010): *Izdelava kart dejanske rabe zemljišč za območje Mestne občine Koper v okviru Plurel projekta*. (osebni vir, 10. 7. 2010).

Martina TOMŠIČ

Koper: urbani in krajinski potenciali

Alternativna zasnova dolgoročnega prostorskega razvoja mesta Koper

Neodgovorno, inkrementalistično in tržnim interesom prepuščeno upravljanje prostora mesta Koper je v zadnjem desetletju močno spremenilo podobo tega mediteranskega kraja; četrtna historičnega jedra je degradirana, z morjem je povezano le še 20 % oboda, zelene površine so skoraj popolnoma izpodrinili trgovski centri in parkirišča ... Študija dolgoročnega prostorskega razvoja Kopra zato predstavlja prožen in vključujoč model oblikovanja prepoznavnega univerzitetnega, poslovnega in turističnega središča regije. Ta model odgovarja na realne ekonomske, družbene in kulturne potrebe

prebivalstva ter poudarja pomen aktivnega vključevanja krajine v razvoj urbanega sistema (povezava mesta z morjem, širjenje zelenih površin), kot tudi celovito prenovu in regeneracijo degradiranih predelov mesta.

Ključne besede: Koper, Bonifika, luka, urbana prenova in regeneracija, krajinski sistemi – morje, zeleni koridor, inkrementalistično upravljanje, ohranjanje mediteranskosti in historičnosti mestnega jedra

1 Uvod

Alternativna študija dolgoročnega urbanističnega in krajinskega razvoja Kopra je nastala iz občutka dolžnosti, da se kot arhitektka in Koprčanka odzovem na upravljanje prostora mesta, ki je danes neodgovorno in inkrementalistično, saj ne ustreza dejanskim potrebam lokalnega okolja, temveč se prilagaja tržno usmerjenim investicijskim pobudam. Opozoriti želim na stanje, v okviru katerega namesto stroke investitorji narekujejo spremembe prostorskih dokumentov urejanja Kopra, in na nujnost preusmeritve k odgovornemu in vključujočemu modelu celovitega urejanja mesta, pri katerem bo proces urbane regeneracije mesta potekal tako od zgoraj navzdol kot od spodaj navzgor, upoštevajoč tudi lokalne iniciative in pobude.

Študija je neprofitna in vsebinsko nadgrajuje strokovno delo z naslovom *Prenova Kopra*, ki smo ga pripravili leta 2002 s prof. Janezom Koželjem in doc. Darkom Likarjem na Fakulteti za arhitekturo Univerze v Ljubljani. V njej je opravljena primerjava med sedanjim stanjem prostora in tistim, kar bi tu lahko bilo, če bi se pri projektiranju mesta v prihodnje vendarle odzvali na konkretne probleme in upoštevali krajinske potenciale danega okolja. Poleg tega scenarija je bil izdelan tudi model pozidave mesta, kot jo napovedujejo današnji trendi, v okviru katerih se povečuje religiozno ikoničnih arhitektur in globalnih blagovnih znamk.

2 Neodgovorno upravljanje prostora

Špekulacija s prostorom je posebej očitna, kadar je določeno območje fizično omejeno, toda gospodarsko izjemno zanimivo, kot je na primer kratek obmorski pas Slovenije. Ta 42 km dolga obalna črta je vse morje, kar ga imamo, zato bi morali to območje urejati premišljeno in sistematično, vendar ga za majhen denar podarjamo novodobnim »kupcem mrtvih duš«. Enostranski posegi v prostor in delovanje pristašev t. i. »opinionurbanizma«, ki ne temelji na empiričnem, temveč na samovoljnem upravljanju prostora, seveda tudi pojasnjuje, zakaj v vseh treh obmorskih mestih še vedno ni bil sprejet dolgoročni plan urejanja prostora.

Stihijski razvoj priobalnega pasu je v zadnjem desetletju najizraziteje spremenil podobo Kopra, ki velja za eno najstarejših mest v Sloveniji z bogato dediščino urbanizma in arhitekture. V grajeno strukturo beneškega sloga so vpeti posegi iz časa Napoleona, habsburške monarhije, iz obdobja modernizma in arhitekta Eda Mihevcva. Parterni obroč Bonifike, sprva namenjen zelenim pljučem mesta in zavarovan kot območje prostih neoviranih pogledov na historično jedro, je v zadnjem desetletju zajela proliferacija ogromnih parkirišč, cestišč in enoličnih trgovskih centrov in izrazito krčenje krajinskih struktur. Tak proces mestne rasti zgodovina ne podpira, nasprotno, urbano tkivo bi morali razvijati »organsko«, premišljeno, upoštevajoč

pri tem potrebe prebivalstva – tako današnjega kot prihodnjega. Presežek sodobnih mest temelji na tem, da naravo aktivno vključujejo v svoj razvoj kot ključni »gradbeni« atribut – zelena mesta, upravljanje voda in drugih naravnih virov, kmetijstvo ... Pričujoča študija sledi prav temu principu.

3 Prvi scenarij

Trije ključni problemski sklopi današnjega prostorskega stanja v Kopru so:

1. Nepovezanost mesta z morjem, to je z njegovim najvrednejšim krajinskim elementom; le 20 % oboda historičnega jedra danes ne zasedajo parkirne površine, Luka ali trgovske dejavnosti.
2. Pomanjkanje zelenih površin; v mestnih jedrih naj bi te obsegale 3–4 m²/prebivalca, v historičnem delu Kopra je teh približno le 0,25 m²/prebivalca.
3. Na urbanistični ravni dejstvo, da četrtno historičnega jedra tvorijo porušeni, izpraznjeni in neurejeni ambienti, nekdanji industrijski predeli mesta so degradirani,

območja novih območij pozidav so monofunkcionalna in večina novih posegov ne ustreza sodobnim ekološkim zahtevam.

Izboljšanje okoljskega, ekonomsko-socialnega in družbeno-kulturnega stanja v Kopru zahteva sistemsko in interdisciplinarno načrtovanje njegove prenove in regeneracije. Pri tem je pomembno, da najšibkejške točke mesta najprej s strukturnimi spremembami pretvorimo v spodbujevalne pole oz. žarišča razvoja ter s tem okrepimo rabo in sinergijske tokove med različnimi dejavnostmi. S temi posegi naj bi zagotovili večjo pestrost programskih vsebin, izboljšali obstoječo socialno strukturo, omogočili nove zaposlitvene možnosti, reaktivirali degradirana območja, reorganizirali promet ter dopolnili obstoječi stavbni fond in javni prostor. Glede na zgodovinsko strukturo, potenciale in omejitve lokalnega okolja ima Koper ugodne danosti predvsem za razvoj univerzitetnega programa, poslovnega in kulturno-zgodovinskega turizma, pomembna pa je tudi njegova vloga upravnega in ne nazadnje trgovskega središča regije.

Slika 1: Pasivna območja – degradirana je četrtno historičnega jedra (ilustracija: Martina Tomšič).

4 Oblikovanje zelenega koridorja in povečanje parkovnih površin

Območje današnje Bonifike je bilo v preteklosti zamočvirjeno, pozneje preoblikovano v solinska polja in bonificirano, zato so bili pogoji za pozidavo tega območja mesta od nekdaj slabi. Prav to je mestni aglomeraciji Kopra dolgo omogočalo, da je ohranila dominantno vlogo na izstopajoči vzpetini nekdanjega otoka. Določila urbanističnega razvoja mesta iz sedemdesetih let prejšnjega stoletja so prav zato tu dovoljevala le parterne ureditve (parki, športna in otroška igrišča) in nizko zazidavo (npr. nekdanja šola Pinka Tomažiča), gradnjo novih stanovanjskih sosesk pa so preusmerili na pobočja obodnih gričev ter tako še poudarili žariščno razsežnost in osrednjo vlogo historičnega jedra Kopra.

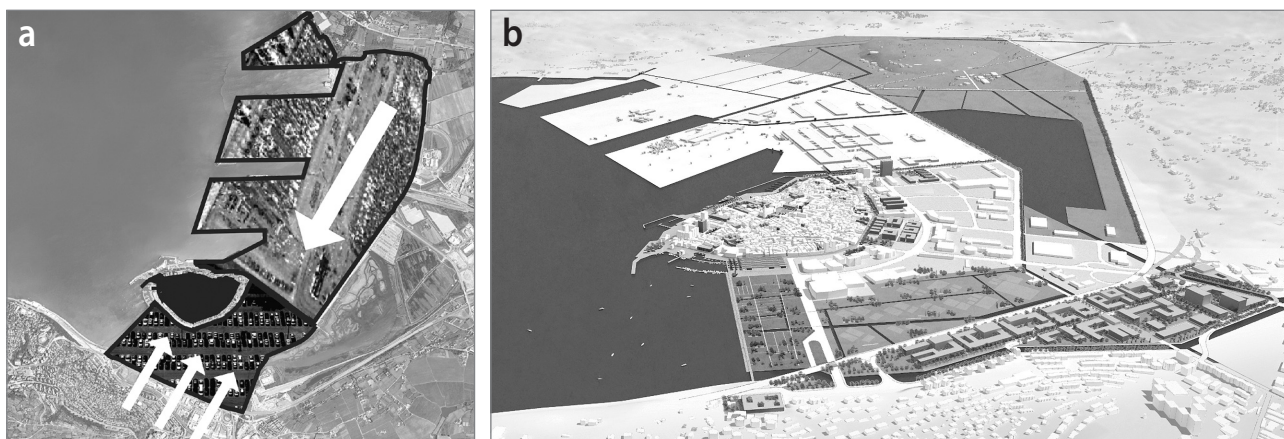
Dojemanje prostora samo kot potrošniške dobrine je leta 2007 spodbudilo mestne oblasti, da so zeleni obroč Bonifike izključile z območja varovanja pogledov na historično jedro in ga razglasile za zazidljivega. V nekaj letih so Bonifiko degradirali v krajinsko in socialno opustošeno ozemlje, ki s svojim monofunkcionalnim trgovskim programom ni več sposobno prevzemati vloge izmenjevalca tokov in dejavnosti med mestno regijo in historičnim jedrom. Urbanizacija ni prizanesla niti Škocjanskemu zatoku, ki ima od leta 1998 status naravnega rezervata. Namesto da bi s to krajinsko posebnostjo gradili promocijo in turistično prepoznavnost, postavljajo na robovih zatoka (načrtno ?) novo obrtno cono, z druge strani pa pritisakajo parkirišča Luke Koper, steza gokart, prometnice s programi, ki so popolnoma v nasprotju z interesi varovanja narave.

Nekdanje otoško mesto je tako danes ukleščeno med pristaniščem in obsežne površine parkirišč, je skoraj brez parkovnih površin in skoraj ni povezano z morjem. Posledice stihijskega razvoja mesta se kažejo v porušenem mikroklimatskem rav-

novesju: zaradi pregrevanja urbanega okolja vse pogosteje prihaja do toplotnih inverzij, večja je tudi nevarnost poplav, močnejših sunkov vetra, zrak je onesnažen in biotska pestrost mesta upada.

Rekuperacija območja Bonifike za zelene površine je zato, ob dopolnitvi parkovnega sistema historičnega jedra, zelo pomembna za zagotovitev dolgoročnega ekološkega ter tudi socialnega in ekonomskega ravnovesja celotnega mesta. Zeleni sistemi namreč uravnavajo temperaturo in vlago v urbanem okolju, prečiščujejo zrak in meteorne vode, zmanjšujejo hrup in nevarnost poplav, krepijo družbene vezi, vsestransko pozitivno vplivajo na naše zdravje, omogočajo nova delovna mesta, povečujejo turistično prepoznavnost kraja in nazadnje tudi vrednost nepremičnin. Z vzpostavitvijo zveznega parkovnega koridorja, ki bi vključeval Škocjanski zatok z dopolnilnim vplivnim zelenim pasom, krajinsko dopolnjen športni park Bonifike in nov mestni park ob Smedelski promenadi, bi mesto ponovno povezali z naravnimi sistemi zaledja in vsem občanom ponudili lahko dostopen prostor za rekreacijo in sprostitve v naravi. Integralni del predlaganega ozelenjenega pasu Bonifike predstavlja tudi revitalizirano omrežje vodnih kanalov, ki bi omogočalo prodor vpliva morja globoko v notranjost ter prispevalo k višji doživljajski in biotski vrednosti tega prostora. (Zato zares ni razumno, da te vode danes zasipavajo z zemljo in jih kanalizirajo.) Programi takih urbanih zelenih sistemov so običajno zelo pestri in med drugim vključujejo tudi skupne vrtove, športne površine, pešpoti in kolesarske poti, prostore za piknike, prireditvene ploščadi, umetniške, bralne, eko- ipd. paviljone.

Seveda pa ureditev zelenega mestnega obroča ne bo mogoča, če ne bo korenito spremenjen tudi mestni promet (gradnja garažnih hiš, izboljšanje in razvoj alternativnih oblik javnega transporta ipd.) ter omejene vse tiste dejavnosti, ki bi tu lahko povzročile degradacijo in fragmentacijo zveznega zelenega pasu.

Slika 2: (a) Obstoječe stanje – ukleščena historična jedra Kopra med pristaniščem ter območjem trgovskih centrov in parkirnih površin. (b) Predlog – oblikovanje zelenega prstana (naravni rezervat Škocjanski zatok, krajinsko dopolnjen športni park Bonifika, nov mestni park) ter prenova in regeneracija degradiranih predelov mesta. (Ilustraciji: (a) Martina Tomšič; (b) Tjaž Bauer, Martina Tomšič)

5 Aktiviranje oboda – sproščanje in širjenje mestnega obrežja

Antični simbol mesta, križ v krogu, prikazuje mesto kot prostor srečevanja; to zasnovano je vedno utelešal javni prostor. V parkih, na trgih in ulicah ljudje »živijo mesto« in tu samodejno poteka proces izoblikovanja družbe. Nicolau Rubió i Tudurí (1891–1981), arhitekt, urbanist in krajinar iz Barcelone, je trdil, da mediteransko mesto obstaja le na pol, če ni osmišljen njegov obrežni prostor. To lahko trdimo tudi za Koper. Pristanišče zaseda vso vzhodno polovico mesta, najkakovostnejše obmorske dele zasedajo parkirišča in tudi večino javnega prostora znotraj historičnega jedra.

S pričujočo študijo predlagamo, naj se s preureditvijo prometa in z oblikovanjem morskega kanala kot jasne krajinske ločnice med pristaniščem in mestom sprosti in razširi javni prostor morskega obrežja s sedanjih 20 % na 50 % celotnega mestnega oboda, ki naj se preoblikuje v dinamičen ambient raznovrstnih dejavnosti, prireditvenih dogodkov, družbenih prizorišč ipd. Gre za pomembno urbanistično odločitev, s katero bi pozitivno vplivali tudi na regeneracijo degradiranih predelov mesta, zlasti obširnega območja Bošadrage.

Slika 3: (a) obstoječe stanje – glavno mestno parkirišče, odlagališče materiala iz gradbenih izkopov in mulja; (b) predlog – mestni park (foto in ilustracija: (a) Martina Tomšič; (b) Tjaž Bauer, Martina Tomšič)

Projekt širitve in aktiviranja obrežja vključuje tudi ureditev celotnega severnega dela Kopra (manjša marina v ustju novonacrtovanega morskega kanala, sprejemna ploščad za potnike turističnih ladij, parkovno preoblikovan ribiški pomol) in tudi umestitev novih programskih vsebin v stavbe, ki so vezane na ta prostor (turizem, gostinstvo, mladinski hotel, center sodobnih umetnosti ipd.). Na zahodu je v ta proces vključen tudi nov mestni park, s katerim naj bi spodbudili preoblikovanje enega najbolj zapostavljenih, toda hkrati najvrednejših predelov Kopra, v socialno in ekološko-bioklimatsko sklenjeno večjo zeleno površino znotraj mesta. Na tem približno 9,5 ha velikem parkirišču in odlagališču gradbenega materiala ob Smedelski promenadi sta predvidena zasaditev pestrega mediteranskega rastja ter oblikovanje mreže poti in vodnih kanalov, ki spominjajo na strukturo preteklih solin. Program parka je smiseln tudi zato, ker je to zadnji del mestnega oboda, na katerem pogledov na historično jedro mesta še ne zakrivajo novogradnje.

Predvideno območje parka je danes ločeno od morja s Smedelsko promenado, ki so jo pred nekaj leti dvignili in s tem obiskovalce prikrajšali za bistveno doživetje, ki naj bi ga ta prostor ponujal, to je za neposredni stik z morjem. Da bi poustvarili izgubljeno ambientalno kakovost tega kraja, so predvidene lesene ploščadi, vzdolžne platforme, namenjene postanku in počitku ob vodi.

Dinamiko parka bi bistveno povečali tudi z novimi družbenimi centri, ki združujejo in povezujejo ljudi. Zato je na severu predvidena postavitev nove tržnice, ki je zasnovana kot vezni člen med mestom in parkom, na jugu pa naj bi na degradirani parceli nekdanjega podjetja Slavnik postavili medgeneracijsko središče, ki bi aktivno služilo prebivalcem strnjenege stanovanjskega naselja Smedela in osmišljalo bližnji zgodovinski pomemben objekt cerkve Marije od zdravja, ki tu stoji že od srede 17. stoletja.

Slika 4: (a) obstoječe stanje – degradirano območje predlaganega parka, nekoč soline; (b) predlog – mestni park (foto in ilustracija: (a) Martina Tomšič; (b) Tjaž Bauer, Martina Tomšič)

Slika 5: (a) obstoječe stanje – dvignjena promenada (protipoplavni zid) in prekinjen stik z morjem; (b) predlog – ureditev lesenih ploščadi in vzpostavitev neposrednega stika z morjem (foto in ilustracija: (a) Martina Tomšič; (b) Tjaž Bauer, Martina Tomšič)

Slika 6: (a) obstoječe stanje – prostorska nerazmejenost mesta in pristanišča; (b) predlog – ureditev morskega kanala kot krajinske ločnice med mestom in pristaniščem (foto in ilustracija: (a) Martina Tomšič; (b) Tjaž Bauer, Martina Tomšič)

Slika 7: (a) obstoječe stanje – utesnjeno in slabo vpeto obstoječe tržnice v mestni prostor; (b) predlog – ureditev tržnice s pokritima pasażama, ki povezujeta park z mestom (foto in ilustracija: (a) Martina Tomšič; (b) Tjaž Bauer, Martina Tomšič).

Slika 8: (a) obstoječe stanje – introvertiranost objekta tržnice; (b) predlog – mediteranski ambient tržnice, vezni člen med mestom in novim parkom (foto in ilustracija: (a) Martina Tomšič; (b) Tjaž Bauer, Martina Tomšič)

Slika 9: Drugi scenarij – povečevanje religije ikoničnih arhitektur in globalnih blagovnih znamk (ilustracija: Martina Tomšič)

6 Historično jedro

Skoraj četrtina historičnega jedra je danes degradirana in zasedena z izpraznjenimi in s porušenimi objekti (velik del teh so zgodovinsko najvrednejše stavbe) ter javnimi površinami, ki namesto socializaciji in druženju služijo parkiriščem. Najbolj problematično je območje Bošadrage, ki je zaradi preteklega razvoja mesta in pristanišča ločeno od morja, nepriljavno, monofunkcionalno, s pretežno stanovanjskim programom nizke socialne strukture, brez osrednjih dejavnosti in z zanemarjenim javnim prostorom. Zaradi rušenja in izpraznitve posameznih objektov se je delež vrzeli in praznin v zadnjih desetih letih bistveno razširil tudi v zahodni polovici Kopra.

Da bi zmanjšali strukturne razlike in spodbudili samogenerativno sposobnost mesta, je nujno treba pretvoriti najšibkejšo točko in razvrednotene zgodovinske strukture v mrežo spodbujevalnih žarišč, ki bodo kot dejavne arhitekture vplivala na njegovo oživitvev. To lahko dosežemo s pomočjo »akupunktur-nih« v zidav in dopolnitev obstoječega grajenega tkiva, s prenovo spomeniške strukture ter preureditvijo javnega prostora in prometa v ožjem mestnem obodu (širitev površin za pešce in oblikovanje novih parkov, izključevanje avtomobilskega prometa z javnih površin, garažne hiše). Poleg tega naj bi zagotovili tudi ustrezne prostore za razvoj predvsem univerzite-

tnega programa (univerzitetni center, študentska stanovanja, mladinski hotel, servisi fakultet ipd.), poslovnega in kulturno-zgodovinskega turizma (konferenčni center, poslovni hoteli, turistične poti, gostinstvo, turistična tržnica) ter preprečili selitev upravnega središča iz historičnega jedra. Težišče prenove je v Bošadragi, razvojno delovanje pa je treba usmeriti tudi v severozahodni del mesta.

7 Revitalizacija sivih con

Z vidika celovitega prostorskega razvoja mesta je pomembno tudi definiranje učinkov, ki jih utegne imeti regeneracija nekdanjih obrtno-industrijskih predelov na ekonomske ter tudi kulturne in kreativne potenciale Kopra. Urejanje območij, kot sta Tomos in obrtna cona ob Badaševici, trenutno temelji samo na hitrih in kratkoročnih učinkih v prostoru in se ne upošteva realnih družbeno-kulturnih potreb različnih družbenih skupin (elit, korporacijskih in nepridobitnih gospodarskih dejavnosti, marginalnih skupin itd.). Kolateralne negativne posledice takega procesa spreminjanja mesta vlagateljev seveda ne zanimajo. Kljub dosedanjim posegom pa je v teh predelih Kopra še dovolj potenciala za urbano eksperimentiranje in oblikovanje heterogenih območij s pestro ponudbo različnih družbeno-kulturnih dejavnosti: stanovanja, muzeji, galerije, restavracije, poslovni prostori, trgovine itd.

Slika 10: Predlog – mreža razvojnih žarišč mesta (ilustracija: Martina Tomšič)

Arhitektura je družbena dejavnost, in ko se kot neodvisni strokovnjak na tem področju zaveš, da umestitev določene arhitekture, kot je stolpnica ob morju v Kopru ali Semedeli, ne bo prispevala k razreševanju konfliktov v prostoru, temveč bo te še dodatno spodbudila, se moraš zavzeti za interese lokalnega okolja in ponuditi razumnejšo rešitev. Vertikala v mestu pomeni dominantno, ki naj poudari presežke razvoja družbe v določenem času in prostoru, in na to bo treba v Kopru še čakati, saj je pot do prepoznavnega univerzitetnega, poslovnega in turističnega središča Istre, ki bo imelo urejen javni transport, zelene površine ipd., še dolga.

Določitev lokacije, na kateri bi tak objekt imel največjo simbolno in regenerativno vrednost za mesto, zahteva predhodno dobro razumevanje njegovih prostorskih, socioloških in arhitekturnih zakonitosti celotnega urbanega sistema. Šele na podlagi tega lahko izluščiš tisto fokusno točko mesta, v kateri bi z novo točkovno zgostitvijo dejavnosti in ljudi lahko spodbudil oživitve določenega degradiranega območja, izboljšal berljivost mestne podobe, uskladil gabarite v silueti mesta in ne bi preobremenil obstoječe prometne infrastrukture. Na vogalu Ferrarske ulice in Ankaranske ceste obstaja vrzel, na kateri bi s takim posegom vse to lahko dosegli, spodbudili regeneracijo vzhodne polovice mesta, simbolno definirali prostor prihodnjega študentskega kampusa, zagotovili ustrezne prostore za

predstavništvo in partnerje Luke Koper, se smiselno navezali na že obstoječi vertikali Intereurope in, nazadnje, v dialogu s Tomosovo stolpnico, uokvirili silueto historičnega jedra.

8 Sklep

Plan ureditve mesta, kot si ga predstavljam v naslednjih 20–30 letih, je odziven in prožen za potrebe razvoja in dinamiko pobud različnih skupin, predstavnikov mestne uprave (promet, okolje, prostor, kultura ...), lokalnih prebivalcev in gospodarstvenikov ter potencialnih vlagateljev. Taka oblika planiranja je namreč edina pot k trajnemu in prožnemu prostorskemu ravnovesju in družbeni koherentnosti, in prav to že desetletja manjka Kopru. Končala bom z izjavo arhitekta Miha Dešmana: »Nova politika mora biti sposobna združevati, pokazati kreativnost in vizionarstvo, a ne pri kršenju, pač pa pri uveljavljanju pravnih in etičnih norm ter predpisov.«

Martina Tomšič, u. d. i. a./Mas. La.
 Mobilna telefonska številka: 031223272
 Številka stacionarnega telefona: 05 6258253
 E-pošta: martina.tomsic1@guest.arnes.si

Viri in literatura

Koželj, J., Likar, D., Gabrijelčič, P., Fister, P., Tomšič, M., Cimperman, K., in Marn, A.: *Prenova mesta Koper*. Fakulteta za arhitekturo, Univerza v Ljubljani, 2002.

Mihevč, E., Drofenik, B., Jerman, D., Petkovšek, M., Prelec, I., Prodan, S., Pucer, M., Ravbar, N., Šebenik, B., Šenk, M., in Valič, S.: *Urbanistični program slovenske obale*. Invest Biro Koper, 1966.

Mlinar, Z., Hočevar, M., in Trček, F.: *Razvojni projekt Koper 2020. Zv. 10, Sociološka analiza revitalizacijske problematike koprškega mestnega jedra*. Center za prostorsko sociologijo, Fakulteta za družbene vede, Univerza v Ljubljani in Mestna občina Koper, 1998.

Kolenc, R., in Ravbar, N.: *Asanacijski načrt Koper. Predlog za javno razpravo*. Investbiro Koper, 1974.

Ravbar, N., in Karo, B.: *Prostorske smernice podjetniškega razvoja*. Zavod za družbeni razvoj občine Koper in Investbiro Koper, 1991.

Internet 1: <http://urbantimes.co/magazine/2012/06/landscape-to-deal-with-non-urbanism/>

Internet 2: <http://ipop.si/2011/12/22/bo-stari-siski-omogocena-kreativna-urbana-regeneracija/>

Internet 3: http://roglab.si/sl/kontekst/2012/tovarna_rog_kot_sredstvo_urbane_revitalizacije

Internet 4: <http://www.ppmol.org/urbanizem5/mainpager.php?get=23>

Internet 5: <http://www.mladina.si/142480/zadnji-smrtni-udarec-urbanizmu/>

Internet 6: <http://www.pogledi.si/druzba/v-visino-razvoj-mesta-ali-bahastvo-kapitala>

Internet 7: <http://www.ab-magazine.com/volumes/ab-173-174.pdf>

Internet 8: http://www.slovenia.info/?_ctg_kraji=4116&lng=1

Internet 9: <http://easa.antville.org/stories/960542/>

Internet 10: <http://www.dac.dk/en/service-sider/news/2013/juni/seattle-food-forest/>

Internet 11: <http://www.aevv-egwa.org/>

Janez VUK

Neprofitna ali nizkoprofitna najemna stanovanja?

Slovenija je v času tranzicije za stanovanjsko oskrbo manj premožnih socialnih slojev uporabljala model tako imenovanih neprofitnih najemnih stanovanj. Model ni dal pričakovanih rezultatov, ker temelji na utopični predpostavki, da bodo investitorji investirali v gradnjo stanovanj brez donosa oziroma celo ob ustvarjanju izgube. Predlog novega nacionalnega stanovanjskega programa prinaša novost, in sicer model nizkoprofitnih najemnih stanovanj, ki naj bi prek pritegnitve institucionalnih finančnih investitorjev v stanovanjsko oskrbo omogočil oblikovanje dodatne ponudbe dostopnih nizkocenovnih najemnih stanovanj zlasti za iskalce prvega stanovanja in druge pri-

krajšane iskalce. Nizkoprofitna in nizkocenovna najemna stanovanja naj bi v prihodnosti odpravila sedanje pomanjkanje dostopnih najemnih stanovanj.

Ključne besede: javna intervencija v sistem stanovanjske oskrbe, neprofitna najemna stanovanja, nizkoprofitna najemna stanovanja, stanovanjske zadrage, iskalci prvega stanovanja, obnavljanje prebivalstva

1 Uvod

Predlog novega Nacionalnega stanovanjskega programa 2013–2022 (v nadaljevanju: NSP 2013–2022; glej internet 1) prinaša novost v reševanje problema oskrbe z dostopnimi najemnimi stanovanji, ki jih v Sloveniji primanjkuje že ves čas tranzicije, to je od sprejetja tako imenovanega Jazbinškovega zakona (glej Stanovanjski zakon, Ur. l. RS, št. 18/1991, s spremembami), s katerim so bila poceni razprodana nekdanja družbena stanovanja, ki so bila dejansko neprofitna najemna stanovanja. Gre za to, da naj bi namesto sistema neprofitnih najemnih stanovanj uvedli **sistem nizkoprofitnih in nizkocenovnih najemnih stanovanj**, deloma po zgledu nekaterih drugih evropskih držav.

Smisel preobrazbe sistema neprofitnih v nizkoprofitna najemna stanovanja je v **pritegnitvi potencialnih investitorjev** v panogo, ki v sistemu neprofitnega najema **nimajo motiva** za vlaganja. To bi prispevalo k **povečanju ponudbe dostopnih najemnih stanovanj**, postopno na raven potreb, kar naj bi odpravilo nenehno pomanjkanje dostopnih najemnih stanovanj, ki obstaja že ves čas od osamosvojitve naprej.

Sistem nizkoprofitnih stanovanj ne bi bil niti docela tržen niti ne bi bil v celoti v domeni javnega sektorja. Praviloma bi šlo za različne oblike javno-zasebnega partnerstva, od ohlapnejših do tesnejših, pri čemer ne bi bili izključeni niti popolnoma javni niti popolnoma zasebni projekti.

2 Nujnost javne intervencije v sistem stanovanjske oskrbe

Razvite evropske (in druge) države imajo obsežne **interventne sisteme**, s katerimi posegajo v tržno ponudbo stanovanj za čim boljše stanovanjsko oskrbo čim širših slojev prebivalstva. Tržni sistem namreč rešuje stanovanjski problem samo v okviru plačilno sposobnih potreb. Brez določene stopnje javne intervencije v tržno ponudbo stanovanj **ostane del populacije brez stanovanj**. Gre predvsem za **mlade iskalce prvega stanovanja**, katerih ženski del je v optimalnem fertilnem obdobju. Primanjkljaj stanovanj za to populacijo zato bistveno vpliva na **reproduktivno sposobnost prebivalstva** oziroma povzroči upad rodnosti, kar ima daljnosežne in dolgoročne posledice za delovanje družbenega organizma. Z manjšanjem številčnosti mlajših generacij se zmanjšuje število aktivnega prebivalstva, s tem pa nastajajo **težko rešljive težave v javnih financah**, zlasti v pokojninski in zdravstveni blagajni.

Tudi Slovenija je imela v socializmu **nacionalni sistem stanovanjske oskrbe**. Glavni vir sredstev za financiranje stanovanjske gradnje je bil **prispevek iz plač**, ki so ga plačevali vsi zaposleni, glavni nosilec stanovanjske oskrbe pa so bile občine, ki so prek občinskih skladov stavbnih zemljišč tudi vodile zemljiško politiko, s katero so zagotavljala **sorazmerno poceni stavbna zemljišča**. Kljub številnim pomanjkljivostim je sistem v dvajsetletnem obdobju 1971–1990 omogočal gradnjo dostopnih javnih stanovanj v obsegu povprečno **6.000 enot letno**. V

istem obdobju so fizične osebe investirale v izgradnjo približno **6.200 stanovanj letno**, kar pomeni, da se je v Sloveniji v obdobju 1971–1990 zgradilo v povprečju več kot **12.000 stanovanj letno** (Statistični urad RS).

V obdobju tranzicije smo **prvotni model stanovanjske gradnje razgradili**, češ da ne ustreza novim razmeram tržnega gospodarstva, na njegovo mesto pa **nismo postavili ustreznega novega in delujočega sistema**, prilagojenega potrebam tržnega gospodarskega sistema. Zlasti nismo uspeli oblikovati ustrezne stanovanjske oskrbe za mlade iskalce prvega stanovanja. Prevladala so napačna stališča, da bo tržni mehanizem z nevidno roko urejal stanovanjsko oskrbo, država oziroma javni sektor pa naj se v to čim manj vtika. Toda **trg ne rešuje socialnih problemov**, ker zadovoljuje samo **plačilno sposobno povpraševanje**. Socialne probleme mora reševati država oziroma javni sektor prek ustrezne intervencijske, socialno naravnane politike.

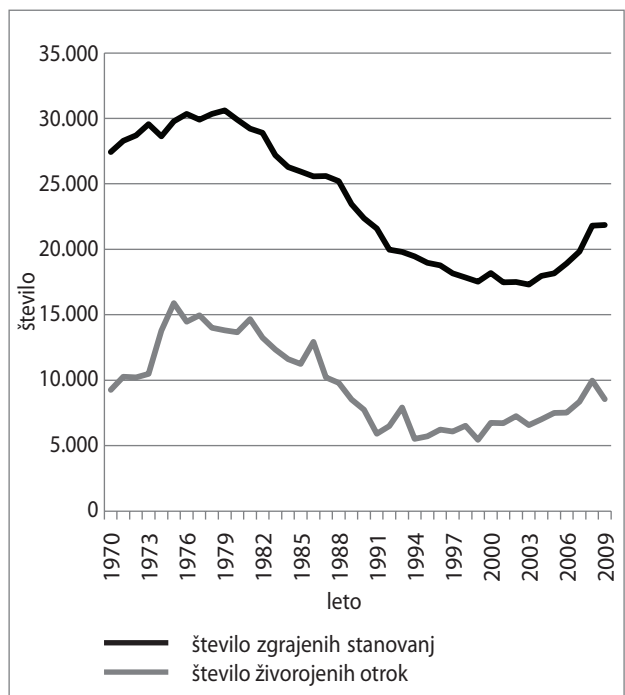
K neustreznosti delovanja trga v obdobju tranzicije je prispevala tudi kartelna povezanost tržnih ponudnikov stanovanj. Tržni mehanizem je bil tako v veliki meri nevtraliziran, stanovanjski trg pa monopoliziran v korist gradbenega kartela, kar se je izrazilo v višjih tržnih cenah stanovanj in dodatno manjši kupni moči prebivalstva ter seveda v manjšem številu zgrajenih in prodanih stanovanj od potencialno mogočih. Dodatno je stanovanja podražila **neustrezna zemljiška politika**. Občinski skladi **stavbnih zemljišč** so bili ukinjeni, s tem pa tudi možnost aktivne zemljiške politike občin za zagotavljanje relativno **poceni zemljišč**. Zemljiška politika občin kot ena temeljnih urbanih funkcij oziroma eden od temeljev dejanskega urejanja prostora je postala stihijna. Namesto zavestne zemljiške politike v skladu z javno koristjo so postale **bistvo zemljiške politike špekulacije**, v katerih so bili pogosto udeleženi odgovorni v občinski upravi v navezi z zunanjimi špekulanti. Rezultat so **enormne cene stavbnih zemljišč**, ki ne vplivajo le na visoke cene stanovanj, temveč na mednarodno **gospodarsko (ne)konkurenčnost Slovenije** nasploh.

V dvajsetletnem obdobju po osamosvojitvi (1991–2010) so javni sektor in tržni ponudniki skupaj investirali v gradnjo le v povprečju **2.000 stanovanj letno**, medtem ko so individualni investitorji v istem obdobju zgradili v povprečju **5.000 stanovanjskih enot letno**. V povprečju se je torej v državi v

dvajsetletnem obdobju po osamosvojitvi zgradilo približno 7.000 stanovanj letno, kar je **5.000 stanovanj letno manj** kot v predhodnem dvajsetletnem obdobju, pri čemer je bil upad pri pravnih osebah približno 70-odstoten, pri individualnih graditeljih pa približno 20-odstoten. V absolutni številki to pomeni **upad za približno 100.000 enot** glede na predhodno dvajsetletno obdobje. Bistveno manjše število zgrajenih stanovanj je imelo tudi pomemben učinek na zmanjšanje rodnosti, kar kaže spodnja preglednica.

Posledice upada gradnje stanovanj v času tranzicije niso popravljive, zlasti v zvezi z obnavljanjem prebivalstva. Vpliv oziroma korelacijo med številom zgrajenih stanovanj in rodnostjo kaže spodnji grafikon, ki zajema 40-letno obdobje in je torej dovolj reprezentativen:

Če k grafikonu^[1] dodamo podatek, da se je v dvajsetletnem obdobju 1991–2010 rodilo približno **170.000 otrok manj** kot v dvajsetletnem obdobju 1971–1990, in to povežemo s podatkom, da se je v obdobju 1991–2010 zgradilo približno 100.000 stanovanj manj kot v obdobju 1971–1990, lahko iz tega sklepamo, da lahko **upad rojstev v obdobju tranzicije v veliki meri pripišemo izpadu potrebnih stanovanj**. Vsako manjkajoče stanovanje glede na demografske potrebe je imelo za posledico (ob predpostavki drugih nespremenjenih okoliščin) **1,6 manj rojstev**.^[2] To je približno toliko, kot ima povprečna družina otrok. **Podatek nakazuje na dejstvo, da je stanovanje ključni pogoj za nastanek družine in s tem za rojstvo otrok, kar pomeni, da stanovanjska politika, ki ne sledi**

Slika 1: Gibanje živorojenih otrok in število zgrajenih stanovanj v obdobju 1970–2009 (vir: Statistični urad RS)

Preglednica 1: Število zgrajenih stanovanj in živorojenih otrok

	1971–1990	1991–2010	razlika
	1	2	3 (2 – 1)
št. zgrajenih stanovanj	243.986	138.383	-105.603
št. živorojenih otrok	555.760	383.511	-172.249

Vir: Statistični urad RS

demografskim potrebam prebivalstva, dejansko onemogoča obnavljanje prebivalstva.

Natančnejše ugotavljanje vpliva posameznih dejavnikov na upad rodnosti bi seveda zahtevalo posebno študijo, ki presega namen tega zapisa. Kljub temu pa podatki o dinamiki gradnje stanovanj in dinamiki rodnosti razkrivajo dejstvo, da se dinamika rodnosti prekriva z dinamiko gradnje stanovanj. To pa pomeni, da je bila stanovanjska politika, ki ni zagotovila zadostnega števila stanovanj glede na demografske potrebe, vse prej kot ustrezna.

Izrazitejše zaostajanje gradnje stanovanj za demografskimi potrebami se je začelo v osemdesetih letih prejšnjega stoletja^[3], ko se je začel proces razpada nekdanje Jugoslavije in tedanjega družbeno-ekonomskega sistema, nadaljevalo pa se je skozi vse tranzicijsko obdobje. Relativno povečanje števila stanovanj in rodnosti v obdobju 2000–2009 ni doseglo absolutnega obsega iz predhodnih obdobj. Poleg tega gre povečanje stanovanjske gradnje v tem obdobju na račun povečanja predvsem tržne ponudbe, ki **manj premožnim mladim iskalcem prvega stanovanja pravzaprav ni dosegljiva**.

Neprofitnih najemnih stanovanj je skozi vse obdobje tranzicije primanjkovalo. Stanovanjska politika javnega sektorja zlasti mladim iskalcem prvega stanovanja ni zagotovila zadostnega števila stanovanj, kar ni odpravilo absolutnega upada rodnosti glede na predhodna obdobja.

3 Reševanje problema neprofitnega najema v obdobju Nacionalnega stanovanjskega programa 2000–2009

Nacionalni stanovanjski program 2000–2009 (v nadaljevanju: NSP 2000–2009) ob opredelitvi temeljnih ciljev in njihovi kvantifikaciji ni zagotovil mehanizmov za njihovo izvedbo. Predvsem ni zagotovil institucionalnih mehanizmov in nosilcev izvedbe ter sistema financiranja stanovanjskih projektov, pri čemer to ne pomeni, da bi morala biti država glavni akter in glavni financer izvedbe, temveč, da bi morala zagotoviti sistemske pogoje, prek katerih bi bili v izvedbo in financiranje vključeni ter povezani akterji in financerji na vseh ravneh, od države, občine, institucij EU, podjetij do posameznikov.^[4]

Ker ni bilo tako, tudi ni bil uresničen temeljni cilj NSP 2000–2009, to je povečanje stanovanjske oskrbe v segmentu tako imenovanega neprofitnega najema. Niti se ni zgradilo načrtovano število neprofitnih in socialnih stanovanj (cilj je bil dosežen le v približno 20 %, glej preglednico 2), število neprofitnih najemnih stanovanj pa se je v desetletnem programskem obdobju celo zmanjšalo, ker so občine del svojega sklada neprofitnih najemnih stanovanj odprodale, medtem ko se zasebni kapital pričakovano ni vključeval v neprofitno stanovanjsko gradnjo.

Glavni razlog za opisana gibanja je v zgrešenem modelu neprofitnega najema. **Predpostavka, da bodo investitorji vlagali v**

Preglednica 2: Dejanska in predvidena gradnja neprofitnih najemnih stanovanj

leto	dejanska gradnja stanovanj			predvidena gradnja po NSP			indeks uresničevanja NSP
	socialna	neprofitna	SKUPAJ DEJANSKA gradnja	socialna	neprofitna	SKUPAJ PREDVIDENA gradnja	
1	2	3	4 (2 + 3)	5	6	7 (5 + 6)	8
2000	33	547	580	300	350	650	89
2001	121	323	444	400	450	850	52
2002	220	318	538	500	600	1.100	48
2003	/	411	411	600	800	1.400	29
2004	/	264	264	800	1.000	1.800	15
2005	/	524	524	1.000	1.250	2.250	23
2006	/	442	442	1.200	1.500	2.700	16
2007	/	439	439	1.400	1.800	3.200	14
2008	/	498	498	1.700	2.100	3.800	13
2009	/	400*	400*	2.000	2.500	4.500	9
Skupaj	374	4.166	4.540	9.900	12.350	22.250	20

Vir: Ministrstvo za okolje in prostor, Direktorat za prostor, Sektor za stanovanja

stanovanjsko ponudbo brez vsaj minimalnega dobička oziroma celo z izgubo, je pač utopična. Ugotovitev ne velja le za zasebne investitorje, temveč tudi za javni sektor, najprej za občine, ki naj bi prvenstveno skrbele za neprofitno stanovanjsko oskrbo. Tudi občine niso in ne morejo biti zainteresirane za stanovanjski sklad, ki jim večinoma prinaša večjo ali manjšo izgubo, redko pa pokriva stroške. Dodatno občine niso stimulirane za neprofitno stanovanjsko oskrbo, ker morajo socialno šibkim najemnikom zagotavljati subvencije za najemnine.

Avtorji NSP 2000–2009 ugotavljajo, da se razkorak med povpraševanjem in ponudbo stanovanj v Sloveniji povečuje, kar se izraža v visokih cenah stanovanj in dolgih čakalnih dobah za neprofitna najemna in socialna stanovanja. Mlade družine so se na stanovanjskem trgu znašle v mnogo težjem položaju kot generacije kupcev pred tranzicijo.

V nadaljevanju NSP 2000–2009 problematiko vpliva nerešenega stanovanjskega vprašanja mladih na demografijo preprosto preskoči, čeprav gre za pomemben problem z daljnosežnimi posledicami na rodnost oziroma na obnavljanje prebivalstva, kar vpliva na zmanjševanje deleža aktivnega prebivalstva in povzroča vse večje težave pokojninske in zdravstvene blagajne ter kronične proračunske težave.

Vzroki za stanje, ki ga ponazarja preglednica, so v številnih anomalijah, ki obvladujejo stanovanjsko oskrbo in imajo za posledico predraga zemljišča, predrago gradnjo stanovanj, do pred kratkim tudi monopolne izjemne dobičke gradbincev, vse to pa je povzročilo previsoke cene stanovanj in najemnin za širše sloje prebivalstva. Zavedati se je treba, da te anomalije niso naključne, temveč so posledica interesov, ki obvladujejo stanovanjsko oskrbo. Za odpravo teh anomalij pa bi moral javni sektor v javnem interesu oblikovati stanovanjsko politiko, ki bo odpravila te anomalije, kar je mogoče samo s striktnim zagotavljanjem javnega interesa v odnosu do interesnih lobijev.

V letu 2000 so imele občine v Sloveniji v lasti približno 21.000 stanovanj, leta 2009 pa le še približno 16.000^[5]. Gre za **upad približno 5.000 enot ali povprečno 500 enot letno**. Ta upad je posledica različnih vzrokov, ki jim je skupno to, da občine niso zainteresirane ter da finančno niso zmožne obnavljati in povečevati sklada neprofitnih najemnih stanovanj, kar potrjuje anomalije v konceptu sistema neprofitnih najemnih stanovanj.

4 Kako naprej?

Zastavlja se vprašanje, kaj bi moral narediti javni sektor, česar v času tranzicije ni naredil, da bi zagotovil večjo dostopnost do stanovanj in s tem boljše oskrbljenost prebivalstva z njimi. Vprašanje je preprosto, odgovor pa ni, saj zadeva zelo kom-

pleksno problematiko. Za prvi približek lahko rečemo, da je stanovanjska zgodba tipičen del širše in splošno zgrešene tranzicijske zgodbe Slovenije. Podobne napačne ideje in dejavniki, zlasti partikularni, tudi nelegitimni in celo nelegalni (kriminalni) interesi, ki so krojili zgrešen potek splošne družbene tranzicije ter so nas pripeljali v sedanjo globoko gospodarsko in splošno družbeno krizo, so namreč krojili tudi napačen potek stanovanjske tranzicijske zgodbe. Glavni dejavniki neuspeha stanovanjske politike so:

- **neobstoj vizije** reševanja stanovanjskega problema znotraj javne uprave in politike in posledične relativne neoperativnosti javnega sektorja na področju stanovanjske oskrbe;
- **neobstoj nacionalnega sistema financiranja** stanovanjske oskrbe;
- **podrejenost javne koristi** v stanovanjski politiki interesom vplivnih lobijev, zlasti gradbenega kartela, kar je povzročilo visoke tržne cene stanovanj in nizko ponudbo teh;
- **neobčutljivost državne politike** do stanovanjske problematike oziroma do potreb zlasti mladih iskalcev prvega stanovanja in posledična **nizka politična prioriteta** stanovanjskega vprašanja;
- **napačno delovanje institucij** stanovanjske oskrbe, zlasti Stanovanjskega sklada RS, v nasprotju z njihovim zakonskim namenom in javno koristjo;
- **politična nemoč** zlasti iskalcev prvega stanovanja, ki so predvsem mladi, v odnosu do drugih družbenih skupin in starejših generacij, ki so bolj večje pri političnem uveljavljanju svojih interesov (kot na primer upokojenci, sindikati, različni lobiji ipd.).

Vse zgoraj navedeno je v obdobju tranzicije pripeljalo do **neizdelanega sistema** nacionalne stanovanjske oskrbe, **skromnega obsega javnih sredstev** za stanovanjsko oskrbo prebivalstva in **skromnega obsega zasebnih komercialnih investicij** v dostopna najemna stanovanja ter **slabe stanovanjske oskrbe** zlasti mladih iskalcev prvega stanovanja.

Negativna posebnost slovenskega tranzicijskega stanovanjskega trga je bila tudi ta, da so ga obvladovala velika **kartelno povezana gradbena podjetja**. Ta so **slab nosilec ogrođja nacionalne stanovanjske oskrbe**, ker lahko za uporabnike gradijo samo razmeroma draga stanovanja, ker gradijo po neracionalnih načelih, to je na dragih zemljiščih, ki jih kupujejo na nepremičninskem trgu, ki mu vladajo zemljiške špekulacije oziroma zemljiški špekulanti. Gradbena podjetja gradijo večinoma z izposojenimi sredstvi, kar draži gradnje za stroške financiranja. Gradbeniki poleg tega prelivajo na končne kupce tudi nepotrebne stroške oziroma stroške počasne in neučinkovite izvedbe gradbenih del. Ob tem gradbeno podjetje kupcu seveda zaračuna tudi določen dobiček, v obdobju konjunktore je šlo večinoma tudi za izjemne dobičke. **Tovrstna ponudba stano-**

vanj ni primerna oziroma je predraga za sloje prebivalstva z nižjimi dohodki, med katere najpogosteje spadajo tudi mladi iskalci prvega stanovanja.

Za ustrezno reševanje problema stanovanjske oskrbe bi javni sektor torej moral oblikovati ustrezno vizijo, ki bi odpravila slabosti v stanovanjski oskrbi, in jo operacionalizirati. Pri tem bi si moral javni sektor pomagati s tujimi zgledi oziroma z nacionalnimi modeli drugih evropskih držav. Oblikovati bi moral nacionalni sistem financiranja stanovanjske oskrbe, ki bi ga morala politika prioriteto podpreti, tudi na račun drugih programov, saj bi moralo biti obnavljanje prebivalstva vsekakor prioriteta. Nič nam ne bodo pomagali avtocestni križi in druga draga nacionalna infrastruktura, če se naša populacija ne bo obnavljala.

5 Zamisel o nizkoprofitnih najemnih stanovanjih

Zamisel temelji na podobnih praksah v nekaterih drugih evropskih državah.^[6] Gre predvsem za to, da se opusti predpostavka o neprofitnosti najemnih stanovanj, ker na ta način ni mogoče motivirati potencialnih vlagateljev v dostopna najemna stanovanja. Podatki kažejo, da celo občine v sedanjem sistemu niso zainteresirane niti za obnavljanje obstoječega fonda neprofitnih najemnih stanovanj, kaj šele drugi potencialni plačilno sposobni investitorji.

Bistvo ideje o nizkoprofitnih najemnih stanovanjih je v tem, da se investitorjem, ki bodo vlagali v dostopna (nizkocenovna) najemna stanovanja, prizna določen **zakonsko limitiran dobiček**, ki pa bo nekoliko več od sicer običajnih stroškov financiranja investicijskih projektov. **Pogoj modela je, da ima investitor svoja in ne izposojena sredstva.** To pomeni, da je investitor lahko samo iz okvira tako imenovanih institucionalnih finančnih investitorjev (pokojninski skladi, nepremičninski investicijski skladi, holdingi, banke, zavarovalnice ipd.).

Drugi pogoj modela nizkocenovnih nizkoprofitnih najemnih stanovanj je v tem, da **investitor ne sme kupiti stanovanj na trgu**, ker tržne cene vsebujejo dobiček ali celo izjemen dobiček tržnega ponudnika, vključno z vsemi drugimi slabostmi stanovanjskega trga (kartelno dogovarjanje, visoke cene zemljišč, visoki stroški financiranja ipd.), temveč mora financirati gradnjo v lastni režiji, kar pomeni, da na svojem zemljišču prek najugodnejšega tržnega ponudnika zgradi čim cenejša stanovanja.

Tretji pogoj modela je, da investitor v nizkoprofitna najemna stanovanja dobi od javnega sektorja, predvsem od občin, **poceni zemljišče** ali za nakup ali za dolgoročni najem (stavbna pravica). Prihranek od poceni zemljišča pa se ne sme oziroma

se zaradi zakonskih omejitev ne bo mogel preliti v dobiček, temveč mora prispevati k nižji ceni priskrbe stanovanj in s tem k nižji najemnini.

K cenejši gradnji bo prispevala tudi **skromnejša gradbena izvedba kot četrti pogoj** nizkocenovnih nizkoprofitnih najemnih stanovanj. Prihranek pri gradnji ne bo šel na račun varnosti, energetske varčnosti ipd., temveč na račun manj potrebnih sestavin, kot so na primer kletne garaže, notranja oprema ipd.

Pri nizkocenovnih nizkoprofitnih najemnih stanovanjih je treba upoštevati, da gre za stanovanja, ki so v osnovi namenjena **manj premožni populaciji, predvsem iskalcem prvega stanovanja** in drugim socialno prikrajšanim slojem. Za te sloje pa ni mogoče graditi dragih stanovanj, ki si jih glede na svoje dohodke ne morejo privoščiti. Dostopna nizkocenovna stanovanja v večini primerov ne bodo pomenila vseživljenjske nastanitve, lahko pa tudi.

Stroškovna cena stanovanj, katerih gradnja bo zadoščala vsem zgoraj navedenim pogojem, bo znatno nižja od tržne cene stanovanj, saj bodo ta stanovanja zgrajena na **poceni zemljiščih, brez stroškov financiranja, z nizkimi stroški gradnje in brez profita tržnega ponudnika.** To pomeni, da jih bo lastnik lahko ponudil v najem po ugodnih najemninah, prilagojenih uporabnikom z nižjo kupno močjo.

Sistem nizkocenovnih nizkoprofitnih najemnih stanovanj bo treba **zakonsko urediti**, zlasti v pogledu **vzajemnih obveznosti in pravic udeležencev**, predvsem občin in nizkoprofitnih stanovanjskih družb. Te družbe bodo lahko v javni, zasebni ali mešani lasti. Določiti bo treba zakonska pravila, po katerih bodo občine pomagale investitorjem v nizkoprofitna najemna stanovanja pri zagotavljanju poceni zemljišč. Prav tako bo treba določiti **specifična pravila za gradnjo nizkocenovnih stanovanj in specifična pravila za poslovanje stanovanjskih družb**, ki se bodo ukvarjale z nizkoprofitnim najemom.

6 Stanovanjske zadruge

Predlog NSP 2013–2022 prinaša tudi zamisel o stanovanjskih zadrugah. Te so oblika stanovanjske samopomoči državljanov v partnerstvu z javnim sektorjem. Zadrugniki oziroma zadruge bodo zagotovile določen delež kapitala za izgradnjo stanovanj in izvedbo projektov, javni sektor pa bo prek občin stanovanjskim zadrugam zagotovil zlasti poceni zemljišča, prek Stanovanjskega sklada RS pa ugodne kredite ali subvencije za obresti ter jamstva za kredite pri bankah. Stanovanjske zadruge bodo priskrbele nizkoprofitna najemna stanovanja svojim članom in drugim interesentom.

V bistvu gre pri delovanju stanovanjskih zadrug za podobna načela kot pri nizkoprofitnih najemnih stanovanjih, saj bodo stanovanjske zadruge dajale stanovanja v najem članom in ne članom zadruge po nizkoprofitnih načelih. Glede na to, da bo šlo za gradnje v javnem interesu, bodo zadruge deležne določenih ugodnosti s strani javnega sektorja in bodo kot ponudnik najemnih stanovanj spadale v kategorijo nizkoprofitnih najemodajalcev, za katere bodo veljala specifična zakonsko urejena pravila, o katerih se je več govorilo v predhodnem izvajanju.

7 Kritike modela nizkoprofitnih najemnih stanovanj

Kritike, ki se pojavljajo v zvezi s predlaganim modelom nizkoprofitnega najema, so različne, med drugimi, da **ni dopustno, da se ustvarja dobiček na račun ekonomsko šibkejših**. Kritiki spregledajo dejstvo, da bo šlo za **zakonsko limitiran dobiček, ki bo na približni ravni sicer običajnih stroškov financiranja stanovanjskih projektov**. Prav tako zanemarjajo dejstvo, da bi tovrstno kvazisocialno moraliziranje lahko prišlo v poštev, če bi javni sektor imel na voljo preveč stanovanj in preveč denarja za ta namen, povpraševanje pa bi bilo manjše od ponudbe. Žal je položaj prav nasproten temu: dostopnih najemnih stanovanj na trgu primanjkuje, kar pomeni, da je povpraševanje večje od ponudbe oziroma da so demografske potrebe večje od razpoložljivega prostega sklada stanovanj, denarja za investicije v stanovanjsko oskrbo na ravni realnih potreb pa javni sektor nima. Torej je treba denar pridobiti od zasebnih komercialnih investitorjev, ki pa brez določenega dobička ne bodo vlagali v stanovanjske projekte.

Cilj nizkoprofitnih najemnih stanovanj je **pritegniti dodaten finančni kapital** oziroma dodatne investitorje v panogo in posledično povečati ponudbo dostopnih nizkocenovnih najemnih stanovanj ter s tem izboljšati stanovanjsko oskrbo prebivalstva. Poleg tega se z dostopnimi najemnimi stanovanji ne rešuje le stanovanjski problem najnižjih socialnih slojev, temveč tudi velikega dela srednjega sloja. Sloj iskalcev dostopnih najemnih stanovanj se s krizo in preseljevanjem prebivalstva v urbana središča oziroma urbane aglomeracije povečuje, posledično seveda tudi potrebe oziroma povpraševanje po tovrstnih stanovanjih. Država in občine, to je javni sektor, pa so doslej zelo malo naredili za radikalno izboljšanje na področju oskrbe z dostopnimi najemnimi stanovanji oziroma za povečanje ponudbe teh. Potrebe po dostopnih najemnih stanovanjih so zlasti problematične v urbanih središčih.

Eden od razlogov, zaradi katerih v obdobju tranzicije nismo uspeli oblikovati delujočega nacionalnega sistema oskrbe z dostopnimi najemnimi stanovanji, je tudi v precej razširjeni socialni demagogiji, ki preprosto ne vidi razlike med ekonom-

skimi zakonitostmi in socialnimi doktrinami. Socialne politike ni mogoče izvajati brez upoštevanja ekonomskih zakonitosti pri gradnji stanovanj, ker tu velja samo poslovna in dobičkono-sna logika, sicer sistem ne deluje. Socialno korekcijo tržnih in ekonomskih zakonitosti je treba izvajati s subvencioniranjem najemnin tistim, ki ne zmorejo plačati ekonomske najemnine, ter prek ustrezne intervencije na trgu stanovanj, vendar vedno tako, da se ekonomske računice ponudnikov stanovanj izidejo. Ekonomska najemnina je potrebna zato, da investitorji stanovanja zgradijo in ustrezno vzdržujejo. Seveda država oziroma javni sektor lahko zniža stroške ponudnikom nizkoprofitnih najemnih stanovanj na različne načine, zlasti prek zagotavljanja poceni zemljišč in davčnih olajšav, lahko pa tudi z neposrednimi podporami, kar pa seveda povečuje proračunske izdatke. Tistim, ki ne morejo plačevati niti najemnine nizkocenovnega stanovanja, pa mora država dodeliti socialno pomoč v obliki podpor za najemnine.

Poskus prevalitve socialne vloge v stanovanjski oskrbi na investitorje oziroma ponudnike stanovanj pripelje do tega, da investitorjev pač ni, stanovanj pa tudi ne. Nobeno kosilo žal ni zastoj. Prav tako je treba poudariti, da ni nikakršne logike v tem, da bi morali davkoplačevalci pokrivati stanovanjske stroške ljudem, ki zaslužijo dovolj, da si lahko sami plačajo stroške stanovanja. Sedanji sistem neprofitnega najema pa v mnogih primerih omogoča prav to, saj mnoge družine, ki so dobile neprofitno najemno stanovanje po socialnih kriterijih, sčasoma povečajo svoje dohodke, vendar še vedno ostanejo v neprofitnem najemnem stanovanju. V sistemu nizkoprofitnih najemnih stanovanj, v katerem najemnik plača ekonomske stroške nizkocenovnega stanovanja, to ni nikakršen problem, sploh če je ponudba nizkocenovnih stanovanj na ravni potreb.

Dodatna kritika leti na to, da bodo potencialni investitorji raje investirali v alternativne donosnejše naložbe. Če se omejimo samo na najemni stanovanjski trg, je dejstvo, da je gradnja najemnih stanovanj za premožnejše sloje gradnja za povpraševanje, ki na trgu praktično ne obstaja. Premožnejši sloji ne rešujejo svojega stanovanjskega problema pretežno z najemanjem dragih stanovanj, temveč pretežno z lastniškimi stanovanji. To torej ni alternativa za potencialne investitorje v najemna stanovanja. **Dostopna najemna stanovanja za nižji in deloma (vse bolj) tudi srednji sloj so posebna tržna niša, ki ima svoje zagotovljene odjemalce, pri nas pa te tržne niše še nihče ni ustrezno zapolnil.** Tudi po zaslugi teoretikov in praktikov, ki te tržne niše preprosto ne vidijo. Ob tem pa ne gre le za poslovno priložnost, temveč za **strateško vprašanje obnavljanja prebivalstva**, ki je ključno za vse sfere delovanja družbenega organizma.

Če vzamemo kot investicijsko alternativo za potencialne vlagatelje v nizkocenovna najemna stanovanja druge donosnejše

investicije, je treba poudariti, da bodo potencialni investitorji v nizkocenovna nizkoprofitna najemna stanovanja predvsem tako imenovani institucionalni finančni investitorji, ki iščejo prvenstveno **varne, čeprav manj donosne naložbe**. To so v razvitih državah zlasti različni skladi, kot na primer pokojninski skladi, zavarovalnice, specializirani nepremičninski investicijski skladi in različni holdingi. Če na slovenskem trgu ni dovolj te ponudbe investicijskih sredstev, je mogoče pritegniti tudi tuje vlagatelje, zlasti iz okvira EU. **Morda bi bilo sploh najbolje, če se ne bi oprli le na tuje izkušnje, temveč tudi na tuje investitorje.** S tem ne bi le pridobili investitorjev, ki imajo izkušnje z oskrbo cenovno dostopnih najemnih stanovanj, temveč bi se tudi izognili korupcijskim in podobnim tveganjem, ki so stalnica v tovrstnih projektih pri nas. Korupcija in podobne kriminalne deviacije namreč lahko sprevržejo še tako dobro zamišljen model stanovanjske oskrbe in ga spremenijo v svoje nasprotje.

Obstaja tudi pomislek, da **ni primerno varčevati na hrbtih manj premožnih s cenejšo gradnjo**. Alternativa biti brez stanovanja ali imeti nizkocenovno nizkoprofitno najemno stanovanje, pač ni alternativa. Zlasti to velja za mlade oziroma iskalce prvega stanovanja. **Za prvo stanovanje ni pomembno, da je najudobnejše, temveč da sploh je.** Zgoraj predstavljena statistika o številu zgrajenih stanovanj in številu rojstev v dvajsetih letih pred osamosvojitvijo in dvajsetih letih po osamosvojitvi, potrjuje to.

V zvezi s kritikami modela nizkoprofitnih stanovanj je treba omeniti tudi kritike, katerih predstavniki menijo, da **naj cene stanovanj uravnava trg, država pa naj le daje stanovanjski dodatek tistim, ki ne zmorejo plačevati tržnih najemnin**. Verjetno ni težko videti osti te kritike, ki pač želi, da se država umakne iz sistema stanovanjske oskrbe oziroma da ostane bolj ali manj umaknjena iz tega sistema, tako kot je bila doslej. Za nameček pa naj država na stežaj odpre malho za dodatek za najemnine, ki bi se lahko nekontrolirano prelival v višje najemnine, skratka, v korist najemodajalcev. Namesto gradbenega lobija bi v prihodnje državljane in državo ožemal najemodajalski lobi.

Posledice neaktivnosti javnega sektorja v okviru stanovanjske oskrbe so dovolj očitne in dovolj porazne, da verjetno niso več potrebne nadaljnje razlage o nesmiselnosti teh kritik oziroma prozornih **parcialnih interesih**, ki stojijo za njimi in so nasprotni javnemu interesu.

8 Zaključna misel

Kljub številnim strateškim nacionalnim dokumentom, ki govorijo o vzdržnem razvoju, ki ne sme prikrajšati prihodnjih gene-

racij, se je na področju stanovanjske oskrbe v obdobju tranzicije zgodilo prav to. **Medgeneracijska solidarnost je v obdobju tranzicije na področju stanovanjske politike v veliki meri zatajila**, vendar ne mlajših generacij do starejših, temveč starejših generacij do mlajših, saj **mladim iskalcem prvega stanovanja država oziroma družba, to je javni in zasebni sektor skupaj, nista zagotovila zadostnega števila dostopnih stanovanj glede na demografske potrebe**. Neizdelan sistem nacionalne stanovanjske oskrbe je tako ogrozil tudi obnavljanje prebivalstva. Rezultat je zdaj ta, da imajo tudi starejše generacije vse manj objektivne realne opore v mlajših, zaradi pomanjkanja stanovanj »okleščenih« generacijah.

Težave pokojninske in zdravstvene blagajne, ki so že zdaj precejšnje, se bodo v prihodnosti zaradi upada rodnosti še zaostriale. Snovalci nacionalnih strategij, v tem okviru pa zlasti stanovanjske politike, so očitno **podcenili strateški pomen stanovanjske politike za obnavljanje prebivalstva** in zanemarili dejstvo, da družbeni organizem lahko optimalno deluje le ob primernem generacijskem ravnovesju.

Nedelujoč sistem neprofitnih najemnih stanovanj je treba odpraviti in ga nadomestiti s sistemom dostopnih, nizkocenovnih in nizkoprofitnih najemnih stanovanj, ki bo k stanovanjski gradnji pritegnil tudi zasebni kapital, zlasti institucionalne finančne investitorje, domače in tuje, kar bo omogočilo, da se na trgu pojavijo dodatni ponudniki dostopnih najemnih stanovanj, ki so primerna slojem z nižjimi dohodki, v katere pretežno spadajo tudi mladi iskalci prvega stanovanja. Ti ponudniki bodo v perspektivi odpravili stanovanjski primanjkljaj, zlasti za mlade iskalce prvega stanovanja. Od javnega sektorja se pričakuje predvsem to, da zagotovi **institucionalne pogoje za delovanje nizkoprofitnega najemnega sistema**, in pomoč pri priskrbi poceni zemljišč.

Če kot država nismo v stanju oblikovati **sofisticiranega nacionalnega modela stanovanjske oskrbe**, ki bi vključeval subtilne metode intervencije v tržno dogajanje za pritegnitev zadostnih finančnih sredstev v stanovanjsko oskrbo predvsem mladih iskalcev prvega stanovanja, potem bi bilo nemara bolje, da restavriramo nekdanji **preprostejši »socialistični model« stanovanjske oskrbe** z dostopnimi najemnimi stanovanji, katerega bistvo je bilo v **prispevku od plač**, s katerim se je financirala gradnja dostopnih najemnih stanovanj.

Snovalci nacionalne stanovanjske politike in splošnih nacionalnih politik so preprosto spregledali, da **dostopna najemna stanovanja niso namenjena predvsem socialno prikrajšanim, temveč zlasti mladim iskalcem prvega stanovanja, ki so ključnega oziroma strateškega pomena za obnavljanje prebivalstva**, kar je spet strateškega pomena v bistvu za vse nacionalne politike. Država in družba smo pač ljudje.

Posledic zgrešene stanovanjske politike v preteklosti ne bo mogoče z ničimer odpraviti. S spremembo te politike v prihodnosti pa se bo morda mogoče izogniti **nadaljnemu upadanju rodnosti**, zaposlenosti in BDP ter posledičnemu kroničnemu primanjkljaju javnih financ.

.....
 Janez Vuk, podsekretar
 Ministrstvo za infrastrukturo in prostor, Direktorat za prostor, Sektor
 za prostorsko načrtovanje na lokalni ravni, Ljubljana
 E-pošta: janez.vuk@gov.si

Opombe

^[1] Čeprav sta krivulji grafikona presenetljivo skladni, je pri njuni razlagi potrebna previdnost, saj ponazarjata tudi širše dejavnike, predvsem splošne gospodarske konjunktore oziroma recesije. Potrebna bi bila podrobnejša analiza, ki presega namen tega zapisa.

^[2] Podatek izhaja iz teh števil: $172249/105603 = 1,63$

^[3] V določeni meri je obstajalo tudi prej.

^[4] Več o modelu financiranja stanovanjske oskrbe v okviru splošnega nacionalnega sistema financiranja urbanega razvoja glej v članku: *Financiranje urbanega razvoja*, Janez Vuk, *Urbani izziv*, posebna izdaja 2012, str. 122–125.

^[5] Interno gradivo: *Analiza nacionalnega stanovanjskega programa 2000–2009*, Sektor za stanovanja, Direktorat za prostor, Ministrstvo za okolje in prostor.

^[6] Podobni zgledi v nekaterih evropskih državah so opisani v analizi, ki jo je izdelala Ekonomska fakulteta v Ljubljani za takratno ministrstvo za okolje, prostor in energijo: *Modeli in finančne spodbude za delovanje neprofitnih stanovanjskih organizacij v bodoče*, Ekonomska fakulteta Univerze v Ljubljani, Ljubljana, 2004.

Viri in literatura

Internet 1: http://www.mzip.gov.si/fileadmin/mzip.gov.si/pageuploads/Prostor/Stanovanja/13_03_2-0snutek-NSP.pdf

Ministrstvo za okolje in prostor, Direktorat za prostor, Sektor za stanovanja: *Analiza nacionalnega stanovanjskega programa 2000–2009*. Interno gradivo.

Stanovanjski zakon – SZ. Ur. l. RS, št. 18/1991 s spremembami. Ljubljana.

Statistični urad Republike Slovenije. Ljubljana.

Vuk, J. (2012): *Financiranje urbanega razvoja. Urbani izziv*, posebna izdaja 2012, str. 122–125.

Naja MAROT

Mag. Dominic Weiss o Dunaju kot pametnem mestu: »Naša skrivnost je učinkovita uprava ...«

Dunaj se na različnih lestvicah merjenja uspešnosti urbanega razvoja vedno uvršča visoko. Ne samo da je prvo po kakovosti bivanja – to mesto je držalo kar štiri leta med letoma 2009 in 2012, temveč je uspešno tudi na področju inovativnosti, uveljavljanja trajnosti. Lestvice temeljijo na različnih kazalnikih, zato nas je zanimalo, kaj upravljavci mesta delajo prav oziroma kaj delajo v splošnem, da so tako uspešni.

V ta namen smo se pogovarjali z magistrom Dominicom Weissom, ki skrbi za odnose z javnostmi na področju pametnih mest v podjetju Tina Vienna. Podjetje je v stoo odstotni lasti Mesta Dunaj in je center, pristojen za področje prometa, infrastrukture, mobilnosti, komunikacijske tehnologije in drugih tehnoloških rešitev, zdaj se ukvarja tudi s konceptom pametnih mest. Prav koncept pametnih mest je bil osrednja tema najinega pogovora, ki je potekal v okviru strokovnega obiska na Dunaju.

– Izraz pametno mesto se danes pogosto uporablja, kadar govorimo o urbanem razvoju. Iskanje po spletu ne ponudi enovitega odgovora. Po eni opredelitvi je izraz precej povezan z dostopnostjo do infrastrukture in izrazi, kot je pametna mreža, po drugi opredelitvi se navezuje na energijsko učinkovito mesto ali celo širše na celoten urbani razvoj. Kaj torej opisuje izraz?

»Pravzaprav gre za zelo zapleteno vprašanje in tudi sami se zavedamo problematičnosti opredelitve. Ko smo se pred dvema letoma prvič seznanili z izrazom, smo storili enako kot vi – brskali po spletu. Zakaj? Zato ker s tem, da je bil Dunaj prepoznan kot pametno mesto, najprej nismo imeli nič. Tako kot drugi smo to zasledili v časopisu in po številnih klicih iz drugih svetovnih mest smo se odločili pozanimati o konceptu, potem pa tudi začeti projekt.

Na začetku smo želeli zastaviti precej na široko in povezati različne deležnike v mestu in zunaj njega. Poleg tega smo povprašali različne evropske akterje, da bi bila ta opredelitev sprejeta in veljavna tudi za evropsko raven.

Slika 1: Mag. Dominic Weiss (vir: TINA Vienna)

Kljub vložnim naporom nismo prišli do samo ene opredelitve. V Barceloni se osredotočajo na popolnoma druge teme kot v Istanbulu ali Londonu, zato nekaj, kot je svetovna oz. samo ena opredelitev koncepta ne obstaja, ampak vedno potrebujemo lokalni pristop. Zato smo se odločili poiskati ustrezno opredelitev le za Dunaj. Res je, mogoče se posvečamo preveč oskrbi z energijo in podnebnim spremembam, vendar imamo pred seboj vedno dokument Evropske komisije Energetski načrt za leto 2050. Prvi cilj pametnega mesta je zato zmanjšanje emisij CO₂, da bi mesto čim prej postalo pofosilno mesto, ki ne potrebuje fosilnih goriv. Ta cilj je nad vsemi.

Sicer se osredotočamo na štiri stebre: oskrbo z energijo, mobilnost, infrastrukturo, ki vključuje informacijsko-komunikacijsko tehnologijo, in sektor stavb. V ta namen smo izrisali energijski tok za Dunaj. Sektor transporta in sektor stavb porabita vsak skoraj 40 %. Če želite torej postati pametno mesto v okviru pofosilne družbe, je popolnoma jasno, da so potrebne spremembe na področju mobilnosti in stavb, kar je seveda povezano z oskrbo z energijo in infrastrukturo. Mesto brez ogljika mora zato ob štirih omenjenih temah poseči tudi na

področja okoljevarstva, gospodarstva, konkurenčnosti, zdravja, izobraževanja in druga, ki (ne)posredno vplivajo na doseganje ciljev. Ker je na teh področjih Dunaj že precej napreden (op. a. prvo mesto na Mercerjevi lestvici vrednotenja kakovosti mest), smo jih opredelili kot podpornike, medtem ko večino prizadevanj usmerjamo na štiri stebre. Če povzamem, sicer uradno še nismo zapisali opredelitve, lahko pa rečemo, da gre pri pametnem mestu za preobrazbo mesta s ciljem postati CO₂ nevtralno mesto na področjih infrastrukture, oskrbe z energijo, mobilnosti, stavb, pri čemer se stalno zagotavlja kakovost bivanja, družbeno vključenost, okoljevarstvo, gospodarstvo, izobraževanje in zdravje.«

– Če bi koncept povzeli s tremi besedami, katere bi uporabili? Ali obstaja slogan, s katerim promovirate ta koncept?

»Ne, nimamo posebnega slogana, ampak se poslužujemo kar slogana mesta Dunaj: *Dunaj, mesto za življenje*. V primeru pametnega mesta poudarimo še preobrazbo v CO₂ nevtralno mesto.«

– Omenili ste že, da veliko sodelujete z déležniki. Ali bi lahko opisali, kdo so ti in kako je organiziran proces sodelovanja?

»Imeli smo projekt, ampak saj veste, projekti se začnejo in tudi končajo. Tak je bil tudi projekt *Pametno mesto Dunaj*, ki smo ga končali leta 2012. Pomagal nam je poiskati relevantne partnerje in déležnike. Znotraj mesta so to najprej oddelek za urbanistično načrtovanje, oddelek za energetska načrtovanje in agencija Smart City Dunaj. Potem seveda déležniki z višje ravni, kot so direktor mestne uprave, in oddelek, ki se ukvarja s strateškimi pristopi.

Podpira nas županova pisarna, hkrati delamo skupaj z drugimi déležniki na politični ravni. Sodelujejo pisarne političnih svetovalcev, vendar ne na operativni ravni. Najbrž sem koga pozabil, npr. v kontaktu sem z oddelkom za upravljanje odpadkov, okoljevarstvenim oddelkom in oddelkom za upravljanje voda. Kadar organiziramo dogodek z veliko déležniki, sodeluje vsaj 15 oddelkov, na dnevni, operativni ravni pa okrog pet teh. Za primerjavo z drugimi evropskimi mesti so vse javne službe energetskega sektorja – proizvodnja in distribucija – še vedno v lasti mesta, in sicer podjetja Wien Energie. Oni proizvajajo energijo in imajo v lasti distribucijsko omrežje. Sicer imajo svoje cilje in načrt delovanja, toda pri tem sledijo tudi politiki mesta. Enako je s podjetjem Wiener Linie, ki skrbi za javni transport in je skupaj s podjetjem Wien Energie vodilni mestni akter na področju izvajanja ukrepov pametnega mesta. Dalje, podjetniška agencija Mesta Dunaj, ki je odgovorna za financiranje mesta, skrbi za povezavo z zasebnimi podjetji, univerzami in centri za inovativno tehnologijo, kot tudi za razpise, prek katerih mesto financira projekte s področja pametnega mesta.«

– Med déležniki niste omenili javnosti.

»Prav imate.«

– Kako so torej prebivalci vključeni v uveljavljanje koncepta pametnega mesta?

»Na začetku smo se še malo iskali in nismo želeli preveč vpletati prebivalcev, preden nismo zares vedeli, kaj želimo. V zadnjih štirih mesecih (op. a. intervju je bil opravljen konec maja 2013), torej v letu 2013, smo popolnoma spremenili koncept, saj smo postali samozavestnejši. Zdaj vemo, kaj želimo sporočiti javnosti: kateri projekti so povezani s pametnim mestom, vemo, kakšne cilje zasledujemo, česar ne bi mogli trditi pred pol leta. Tako smo pred nekaj meseci začeli sodelovati z mestnim oddelkom za komuniciranje z javnostjo MA53, ki zdaj sodeluje pri vseh srečanjih z déležniki in dogodkih na temo pametnih mest. Skupaj smo izdali veliko tiskanega promocijskega materiala, npr. informacijska besedila, plakate, čez dva meseca naj bi objavili našo spletno stran, ki bo vsebovala različna interaktivna orodja. Z javnostjo komuniciramo prek elektronske pošte in, verjemite, ta izmenjava je obsežna. Prav tako smo postali dejavni na konferencah in javnih srečanjih, ki jih sicer tudi sami organiziramo. Ko so nas pred pol leta vprašali, ali bi želeli imeti javno predavanje, smo jih največkrat zavrnili, zdaj to opravimo z veseljem, udeležujemo pa se tudi čim večjega števila konferenc.«

– Kaj pa delavnice v mestnih četrtih ali kakšne druge oblike aktivnega sodelovanja javnosti?

»Mesto Dunaj se je že od nekdaj posluževalo takih oblik sodelovanja javnosti, le da jih nismo imenovali *pametno mesto Dunaj*. Interakcija z mestnimi četrtmi poteka od nekdaj že zaradi tega, kako mesto funkcionira. Za to so zadolženi posamezniki, ki delajo za mesto in skrbijo za komunikacijo s četrtmi. Čeprav koncepta pametnega mesta v upravljaljskem smislu še nismo uveljavili na četrtni ravni.«

– Pričakovala bi, da nevladne organizacije take koncepte podpirajo. Kako je v tem primeru?

»To je dobro vprašanje. Nevladne organizacije so del procesa sodelovanja z déležniki in tako prejmejo povabilo na dogodke na naši organizaciji. Z njimi sicer tudi sedimo skupaj na različnih javnih razpravah in v skupnih delovnih skupinah.«

– Vsaka dva meseca organizirate dogodek?

»Da, vsaka dva meseca organiziramo forum *Pametno mesto Dunaj*. Začeli smo pred več kot letom in vsak od teh dogodkov je namenjen drugi tematiki. Običajno povabimo okrog 1.000 udeležencev. Za določene tematike pridobimo za organizacijo, ki je sicer poteka pod okriljem naše agencije in oddelka za urbanistično načrtovanje, tudi tretjega partnerja. Na primer,

Slika 2: Na dunajski podzemni železnici, najbolj priljubljeni vrsti transporta. Na dan jo uporablja kar milijon Dunajčanov (vir: TINA Vienna).

v aprilu smo povabili agencijo za podjetništvo, saj se je forum osredotočal na majhne projekte zasebnega sektorja – mala in srednje velika podjetja, ki lahko prispevajo k uresničitvi in krepitvi koncepta pametnega mesta.«

– Omenili ste, da tesno sodelujete z oddelkom za urbanistično načrtovanje?

»Da, oni so naš glavni partner.«

– Koncept pametnega mesta je potem tudi vključen v dolgoročni občinski prostorski načrt?

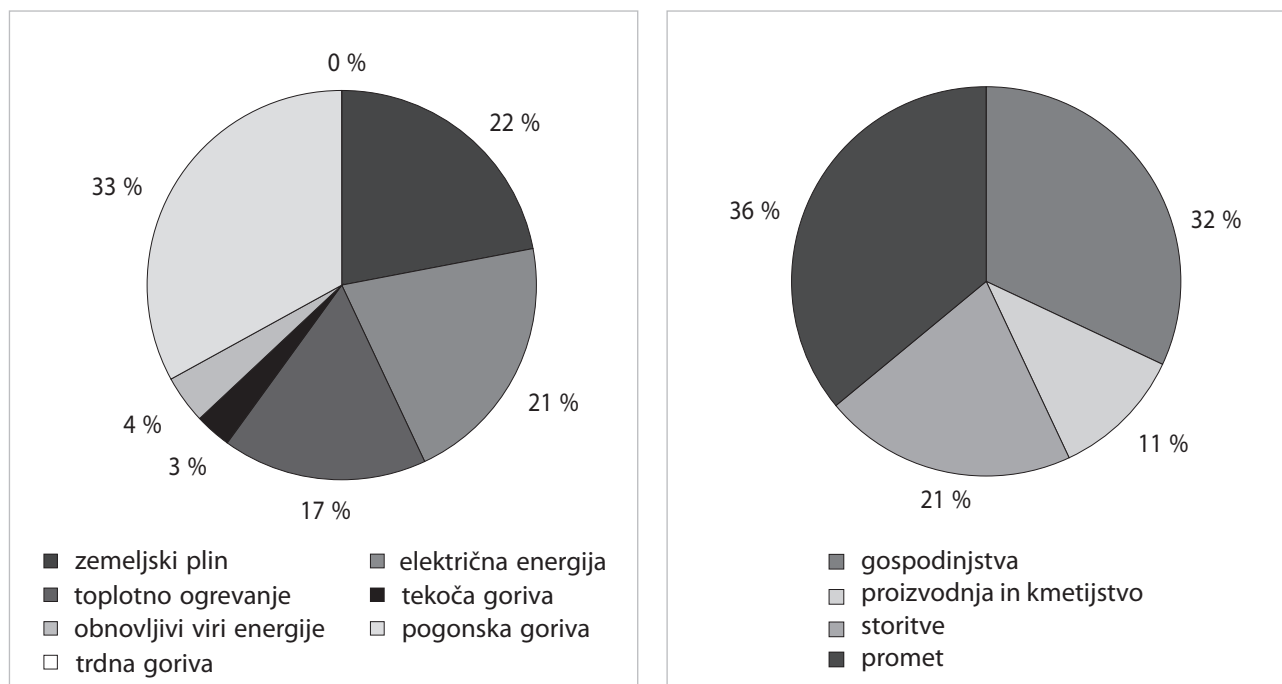
»Drži. Trenutno oddelk pripravlja nov strateški načrt (STEP) za naslednjih, če se ne motim, 12 let. Veljaven naj bi bil do leta 2025. Sicer je res, da je tema pametnih mest pomembna za urbanistično načrtovanje, vendar ni njihova največja tema. Enako pravico do tega, da jo imajo za glavno temo, ima tudi oddelk za energetska načrtovanje. Čeprav so bili urbanisti prvi, ki so se začeli ukvarjati s to temo, s čimer so pridobili možnost, da jo vključijo v strateški urbanistični načrt za naslednjih 12 let. Sam sodelujem v eni od šestih delovnih skupin, ki pokrivajo mobilnost, oskrbo z energijo in infrastrukturo. Imajo tudi horizontalno skupino za tematiko pametnega mesta, ki je zato predmet debate v vseh delovnih skupinah.«

– Strateški načrt vsebuje podrobnejši načrt rabe zemljišč?

»Ne, strateški načrt je dokument, ki je dolg 25 strani ter opredeljuje glavne smernice in cilje razvoja. Ampak seveda, vplival naj bi tudi na načrt rabe zemljišč in prostorski red oziroma na gradbena pravila.«

– Poleg prostorskega načrta je Mesto Dunaj pripravilo dokumente, kot so *Pametna vizija 2050* ali *Program urbane energetske učinkovitosti*. Kako so ti dokumenti povezani med seboj?

»Problem je prav v tem, da niso idealno povezani. Ne gre samo za omenjena dokumenta, ampak tudi za načrt urbane mobilnosti, strateški načrt za podnebje ... Pravzaprav lahko rečem, da je Dunaj mesto strategij. Vsak oddelk ima svojo strategijo in tega se popolnoma zavedamo. Težava je, da so strategije veljavne v različnih obdobjih; nekatere so začele veljati pred dvema letoma, nekatere pred desetimi leti, nekatere pred petimi in bodo veljavne le do naslednjega leta. Zavedamo se, da bi pametno mesto moralo poskrbeti za interakcijo med njimi in te strateške dokumente tudi uskladiti. Seveda vsaka področna strategija svoje področje obravnava najbolj poglobljeno in dovršeno. Skupina za pametno mesto ne bo nikoli narekovala oddelku za mobilnost, katere cilje morajo doseči, saj so oni strokovnjaki za svoje področje. Prav tako ne moremo iti do oddelka za podnebne spremembe in od njih zahtevati, naj zmanjšajo emisije CO₂ do leta 2017 za 17,53 %. Kar torej počnemo kot skupina za pametno mesto skupaj z

Sliki 3 in 4: Končna poraba energije po sektorjih in po porabniku za leto 2012, 37.764 GWh (vir: Statistik Austria)

oddelkom za urbanistično načrtovanje in zunanji eksperti, je priprava strateškega okvirnega programa za pametno mesto. Pripravljamo krovno strategijo, kratek dokument, ki obsega od 25 do 30 strani. Ne nameravamo določiti kvantificirane cilje, ampak se osredotočamo na kvalitativne, kot je na primer ta, da želimo postati vodilno evropsko mesto pri zmanjševanju emisij CO₂. Na neki način gre za vizijo, ki naj bi bila več kot le to. Veljavna naj bi bila do leta 2050, dokončali naj bi jo do konca leta. Pri pripravi imamo tudi podporo župana, zlasti ker je strategija krovni strateški program za druge programe. V idealnem svetu bi torej morali na primer ob prenovi načrta za zaščito pred podnebnimi spremembami upoštevati določila krovne strategije. Lahko bi rekel, da je trenutno to tudi naša glavna aktivnost v okviru pametnega mesta Dunaj.«

– Nekaj ste že povedali o načinu financiranja. Ali za dejavnosti pridobite evropska sredstva? Sodelujete v evropskih projektih, vas financira država? Sklepala bi, da je na voljo precej sredstev, saj je oskrba z energijo danes ena najpomembnejših tem.

»Pri financiranju gre za kombinacijo različnih virov. Najprej, delovanje podjetja Tina Vienna deloma financira mesto. Mi kot taki ne izvajamo nobenega projekta za pametno mesto, ampak TINA Vienna je več kot le agencija za pametno mesto. Projekti naših partnerjev so financirani na različnih ravneh. Npr. oddelek za urbanistično načrtovanje, naš glavni partner, izvaja zdaj raziskovalni projekt FP7, ki je sofinanciran s strani Evropske komisije in se imenuje Transform. Sodeluje tudi v Interreg IVc projektu, imenovanem Clue, o podnebno nevtral-

nih urbanih četrtih v EU (<http://www.clue-project.eu/>). Cilj obeh projektov je preobrazba izbranih mest v EU v pametna mesta. Tudi drugi partnerji, kot so oddelek za energetske načrtovanje, Wien Energie ali oddelek za mobilnost, uporabljajo evropska in nacionalna sredstva. Na primer, ministrstvo za promet razpiše sredstva na temo podnebnih sprememb. Tudi prvi projekt pametnega mesta je bil financiran s strani države prek posebnega razpisa. Na primer, v novi soseski Aspern stoji za zdaj le ena stavba – Aspern IQ –, ki je bila sofinancirana prav s strani strukturnih skladov. S sofinanciranjem EU vendar ne moremo zgraditi pametnega mesta. To zaradi nizkih subvencij preprosto ni mogoče.«

– Veliko sem razmišljala o tem, zakaj je Dunaj tako uspešen po različnih vrednotenjih, in mislim, da morda zaradi svoje velikosti. Nekako po konceptu: ima vse, kar imajo veliki, je metropola, nima pa toliko prebivalstva kot druga svetovna mesta, s katerimi se primerja na lestvicah. Bi lahko bila to formula za uspeh?

»Mogoče bi lahko bila. Vendar ko pogledam Evropo, sta mogoče le London in Pariz resnično velika. Tudi Berlin ima le milijon prebivalcev več, vsa druga partnerska mesta, kot so Hamburg, Stockholm, København, Barcelona, Amsterdam, torej naši glavni partnerji na področju pametnih mest, so približno enako velika. Tako da ne bi rekel, da je prav velikost naša skrivnost za uspeh. Velika razlika je, če primerjate naša 2 milijona z 10 milijoni v Londonu. Pravzaprav se tega ne da primerjati. Naša skrivnost je učinkovita uprava, ki vpliva na celotno mestno dogajanje. To je sicer lahko ovira, vendar

hkrati tudi naša pozitivna prednost. Včasih sicer nismo fleksibilni, smo pa zato stabilni. Po statistiki nismo prvi pri vsakem kazalniku, smo pa pri vseh kazalnikih med prvimi desetimi. In to je glavna razlika od drugih. København je veliko boljši v sektorju mobilnosti in pri emisijah CO₂, toda slabši v drugih kategorijah. Naše povprečje in stalno mesto med prvimi desetimi tako naredita razliko. Na kar smo še posebej ponosni in kar je naša edinstvena prodajna prednost, je zagotovo visoka kakovost življenja, ki jo mesto ponuja prebivalcem.«

– Eno od mojih vprašanj, na katero ste sicer deloma že odgovorili, je bilo, kako bi Dunaj primerjali z drugimi mesti?

»Primerjava mest ni vedno preprosta. Seveda smo redno v kontaktu z drugimi mesti, z njimi se tudi skoraj vsak mesec srečujemo na dogodkih in konferencah o pametnih mestih. In dobro vemo, kateri projekt bo predstavil Amsterdam in katera Barcelona. Uspešnost je odvisna tudi od komunikacijske in promocijske strategije. Na primer, res izstopa København, ki se oglašuje kot mesto, ki bo do leta 2025 CO₂ nevtrarno. Kar seveda ni mogoče. Veliko evropsko mesto v naslednjih 13 letih ne more postati CO₂ nevtrarno. Ampak oni to pač uspešno uporabljajo kot svoj slogan. Ker si to lahko privoščijo. Ker so »super pametni«. Na primer, Barcelona uporablja enak sistem »car-to-go« (kratkotrajna izposoja avtomobila) kot mi. Ne vem, ali ste videli te avtomobile, ampak ne bi jim dejansko rekel pametni, saj jih poganja navaden bencin. Dunaj ima okrog 700 takih avtomobilov, vendar jih na dogodkih nikoli ne omenjamo. Predvsem gre za zasebno podjetje, ki ga mesto podpira. Gre za produkt prihodnosti – skupno lastništvo avtomobilov, ampak mesto tega ne bo promoviralo ne glede na število razpoložljivih avtomobilov. Torej, Barcelona je tak projekt predstavljala kot inovacijo, imajo pa samo 120 avtomobilov. In vsi so bili navdušeni. Sam sem bil ... no ja ... Mogoče si postavljamo previsoke standarde, kar nas včasih celo ovira. Ker nismo dovolj pogumni, da bi promovirali vse, kar smo dosegli, in mogoče tudi zato, ker vemo, kako kompleksno in zahtevno je upravljanje mesta v takih primerih.«

– Še vedno me malo bega to sodelovanje javnosti. Doseganje vseh teh prvih mest, čeprav prebivalstvo ni vključeno v oblikovanje in izvajanje ukrepov. V Sloveniji je zdaj precej močna civilna iniciativa, da je prebivalstvo treba vključevati povsod. Mogoče je z vidika učinkovitosti res bolje, da včasih mesto izvede ukrep brez posebnega posvetovanja s prebivalci.

»Vsekakor se zavedamo, da v preteklosti nismo komunicirali dovolj s prebivalci, vendar se stvari zdaj spreminjajo. Dobili smo proračun za sodelovanje z javnostjo in zdaj vzpostavljamo različne komunikacijske kanale. Moj sodelavec Lucas je zadolžen za komunikacijo v pisarni pametnega mesta in skrbi za profila Facebook in Twitter ter komunikacijo prek drugih

socialnih omrežij, s čimer smo začeli šele pred nekaj meseci. Seveda bomo šli tudi na ulico in aktivno vključili ljudi.«

– No, mogoče je bilo moje vprašanje preveč ukazovalno. Nisem želela trditi, da to morate storiti.

»Ne, imate prav. Stvari vedno delujejo bolje, če jih sporočite ljudem, pridobite njihovo mnenje. Tako delajo druga mesta, s prebivalstvom komunicirajo na različne načine, prek različnih virov; tako tudi pridobite ljudi, da o tematiki razpravljajo. Ljudi je treba osvestiti, da bodo opazili kakšen ukrep ali rezultat in bili potem ponosni – to je naše mesto. Ne pa komentirali: Jah, pač gradijo nekaj pametnega. To nas ne zadeva. Menim pa, da neposredna interakcija s prebivalci ni najlažja, sploh če dolgo dobro shajate brez tega. Skupaj s tehnično univerzo zdaj iščemo način za vizualizacijo koncepta pametnega mesta, da bodo prebivalci natanko vedeli, kaj si je v okviru tega mogoče predstavljati.

Drug primer sodelovanja z javnostjo je iniciativa dostopni podatki, saj mesto zbira veliko podatkov, ki do pred enim letom niso bili dosegljivi za javnost. To je še posebej oviralo ustvarjalne ljudi, raziskovalce, ki so želeli raziskovati ali oblikovati aplikacije. Tako smo se začeli zavedati, da dostopnost podatkov pomeni tudi možnost za boljše inovativne rešitve, nova orodja. Sicer se ne navezuje na projekt dostopnosti podatkov, ampak rad bi omenil projekt sončne elektrarne, v katero lahko vlagajo prebivalci, od tega pa imajo tudi dobiček. Zlasti s takimi malimi projekti želimo pridobiti prebivalce.«

– Govorila sva o velikih mestih. Kaj pa srednje velika mesta, ki so tipična za Srednjo Evropo in imajo, recimo, okoli 40.000 prebivalcev. Ali je koncept pametnih mest izvedljiv tudi zanje? Težko si predstavljam, da bi razvili zapletene mobilnostne mreže in vozlišča. Je koncept sploh prenosljiv na druge prostorske ravni?

»Vsekakor to ni preprosto. Tako velikokrat, še posebej v Avstriji – no, v Avstriji imamo samo eno veliko mesto ...«

– Ljudje v Salzburgu in Gradcu ne bodo preveč zadovoljni ...

»No, Gradec ima 300.000 prebivalcev. Seveda smo v kontaktu z njimi, saj tudi oni opravljajo odlično delo. Vendar sodelovanje ni vedno preprosto. Zasnova je včasih različna, in če se vrneva na začetek, sem omenil, da pametno mesto potrebuje lokalni pristop, kar pomeni, da dunajskega pristopa ne moremo kar prenesti v Gradec. Ko ste omenili mesta v velikost od 20.000 do 40.000 prebivalcev – taka mesta so še posebej pomembna za Dunaj, saj najbrž čez 10 ali 15 let ne bomo govorili le o pametnih mestih, ampak o pametnih regijah. Še posebej ker gre za probleme s področja oskrbe z energijo in mobilnosti, ki jih je treba reševati znotraj regije. Npr. če govorimo o dnevni migraciji, ki prihajajo na Dunaj. Gre za energijo, ki nastane

Slika 5: Pogled na prometno vozlišče Uraniastraße in stavbo UNIQA Tower (vir: TINA Vienna)

zunaj mesta in gre neposredno v mesto. Tudi v primeru vetrnih elektrarn; čeprav bi jih želeli postaviti, v mestu preprosto ni več prostora. Ni več prostora. Donava? Iz Donave ne morete pridobiti več energije, kot jo že uporabljamo. Zato so viri za rabo OVE razen sončne energije na Dunaju že izčrpani. Torej vsekakor potrebujemo širšo regijo, ki vključuje tudi manjša mesta, v katera seže naš sistem mobilnosti. Tako je regionalna raven vsekakor izziv, ki ga imamo pred seboj.«

– Ko govoriva o regijah, brala sem o pobudi za srednje-evropsko regijo, ki poleg Dunaja vključuje še Bratislavo, Budimpešto in Brno. Tukaj gre res za večje merilo, kajne?

»Bi se strinjal, ja. Evropska regija CENTROPE (<http://www.centrope.com>) in njeni čezmejni projekti bodo lahko pozitivno prispevali k pametni regiji.«

– Na spletu sem videla številke o modalni porazdelitvi Dunaja, ki jih najbrž vključujete tudi v svoje cilje. So se ciljne vrednosti že kaj spremenile?

»Pravkar se ukvarjam z njimi. Radi bi izdelali grafične prikaze in oblikovali cilje.«

– Torej gre za »vroče številke«?

»Jah, govoriti o teh številkah je težko. Še posebej, če želimo Dunaj primerjati z Amsterdamom. Najraje v kontekstu mo-

dalne porazdelitve omenim javni transport, saj ta na Dunaju resnično funkcionira, hkrati pa si ves čas prizadevamo za njegovo izboljšanje. Znižali smo ceno letne vozovnice in zdaj ga uporablja veliko več ljudi. Seveda pa moramo vložiti še veliko sredstev in uvesti izboljšave zlasti na obrobju mesta, tako na severu kot na jugu. Delež kolesarjev za zdaj znaša le 7 %, vendar se izboljšuje, za kar si še posebej prizadeva stranka zelenih. Trenutno mesto veliko vlaga v gradnjo kolesarskih poti (op. a. njihova dolžina trenutno znaša 1220 km). Njihov primanjkljaj je tudi zgodovinski. Kolesarjenje na Dunaju nikoli ni bilo tako priljubljeno kot na primer v Skandinaviji. Kolesarski kulturi se popolnoma razlikujeta med seboj. Zdaj poteka iniciativa Fahhrad 2030 in po mestu lahko najdete rožaste zabojnike, v katerih vam brezplačno pregledajo kolo. Poleg tega organiziramo dogodke, kot je bil na primer junijski dogodek Velo-City. Cilj je jasen: navdušiti čim več ljudi, da bi spet kolesarili. Treba pa se je zavedati tudi vprašanja varnosti, ko imate na ulicah naenkrat precej večje število kolesarjev.«

– Tukaj bi lahko potegnili vzporednice z Ljubljano, ki ima v prostorskem smislu precej neprilagodljivo prometno infrastrukturo.

»Treba je vedeti, da čeprav povečamo delež kolesarjev, ne bomo postali pametno mesto, saj je delež individualnega prometa še vedno previsok. Ne želimo pa po sili razmer – za dosego boljše modalne porazdelitve – uvajati novih davkov ali

taks, kot je to storil London. Naš cilj je prebivalcem ponuditi različne možnosti, kot so izposoja avta po sistemu car-to-go, električni avtomobili, izposoja električnih koles, uporaba kolesarskih stez, avtobusa, podzemne železnice, tramvajev. Če je modalna porazdelitev res dobra in če jo znajo prebivalci uporabljati, potem se bo delež uporabe osebnih avtomobilov sam od sebe zmanjšal. To želimo doseči tudi s spremembo parkirnega sistema, ampak to ni najlažje. Imeli smo četrti, v katerih je bilo parkiranje še vedno brezplačno. Zdaj to spreminjamo, tako da moraš v vsakem primeru plačati, čeprav živiš v četrti, le cena je različna. To je tudi eden od ključnih ukrepov, s katerim želimo zmanjšati število dnevnih migrantov. S tem nam je uspelo zmanjšati emisije CO₂, vendar tega ne morete narediti kar čez noč, ne da bi migrantom ponudili alternativo, npr. sistem park+ride. Če ponovno omenim sososko Aspern: na obrobju bo imela veliko P+R-parkirišče, vnaprej so zgradili že linijo podzemne železnice, še preden so postavili katero koli stavbo. Mesto Dunaj tudi razvija pametno kartico, s katero bo mogoče uporabljati vse različne vrste transporta.«

– Iz povedanega še vedno ne razumem, ali vi pripravljate in izvajate ukrepe?

»Katere ukrepe?«

– Te, ki jih navajate kot ukrepe za izboljšanje modalne porazdelitve.

»Ne, ne, mi ne skrbimo niti za kazalnike niti za ukrepe, za to so zadolženi posamezni mestni oddelki. Za modalno porazdelitev skrbi oddelek za mobilnost, mi damo le okvir, navodila in predstavo o tem, kakšno naj bo mesto v prihodnosti.«

– Torej, vi poskrbite za »benchmarking«, za predstavitev primerov dobre prakse, kroženje informacij?

»Ja, mi nudimo vso podporo. Zalagamo jih z informacijami, poskušamo poskrbeti za kakovosten okvir, iz katerega izhajajo, ne operiramo pa s številkami. Za to res nismo usposobljeni. Če že, bi se ukvarjali s številko – kazalnikom, če bi obstajal – za pametno mesto. Ampak kaj takega še ne obstaja. Sodelujemo v veliko delovnih skupinah, v okviru katerih prispevamo k oblikovanju novih kazalnikov.«

– Spremljate napredek? Imate kazalnike, ki prikazujejo, koliko je mesto napredovalo v smeri pametnega mesta?

»Ne vem, če misliva isti monitoring. Mi spremljamo predvsem druga evropska mesta, tako da vedno vemo, kaj se dogaja, katere projekte izvajajo, kako jih sofinancirajo in tudi v katero smer gre EU, tudi druga svetovna mesta zunaj nje, npr. San Francisco, Portland. Poleg spremljanja želimo tudi vplivati, zato sodelujemo s svojo bruseljsko pisarno, udeležujemo se sestankov platform, na katerih se srečujejo EU-déležniki ...«

– Torej lobirate?

»Tudi to. Vendar je pomembno predvsem to, da dobimo zamisli. Projekti niso vedno prenosljivi, lahko pa vzamete zamisel, jo predebatirate in razvijete svojo rešitev. V ta namen nenehno pregledujemo splet, članke, vse preberemo, prefiltriramo in poskušamo narediti čim več dobrega v smeri pametnega mesta.«

– In katera bo naslednja zmaga Dunaja na področju urbane razvoja?

»Aktivno vključevanje meščank in meščanov. Dokončanje okvirne strategije pametnega mesta Dunaj – kot krovna strategija za vse relevantne strategije in mestne programe.«

Kot je omenjeno v zadnjem odgovoru, se je tudi začela sama zgodba pametnega mesta – z udejanjanjem zamisli – in končal najin intervju.

Intervjuvala: Naja Marot, ponedeljek, 27. 5. 2013

Transkripcija: Maša Bantan

.....
Naja Marot

Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta, Oddelek za krajinsko arhitekturo, Ljubljana, Slovenija
E-pošta: naja.marot@bf.uni-lj.si

Matej NIKŠIČ

Kolesarski Dunaj: Intervju z Wolfgangom Dvorakom, *Velo-city Vienna* (Mesto Dunaj)

Slika 1: Wolfgang Dvorak (foto: Adrian Batty)

VELO-CITY 2013
THE SOUND OF CYCLING
URBAN CYCLING CULTURES
VIENNA, JUNE 11 - 14

Sodobna mesta, ki se soočajo z vse večjimi prometnimi problemi in okoljskimi problemi, ki so povezani z njimi, so primorana k iskanju novih prometnih rešitev. Te ne temeljijo več na širjenju cestne mreže za motorna vozila, ampak na spodbujanju drugih prometnih načinov, kot sta npr. pešhoja in kolesarjenje. Prav mestno kolesarjenje v zadnjih letih doživlja velik razcvet – vse več mest mu pri urejanju mestnega prostora namenja pomembno vlogo.

Eno od nam bližnjih mest, ki so k razvoju mestnega kolesarjenja pristopila načrtno, je avstrijska prestolnica. Da bi izvedeli, kaj jih je pripeljalo do take odločitve, na katerih izhodiščih so utemeljili svoje ukrepe in kako jih izvajajo, smo se pogovarjali z ing. Wolfgangom Dvorakom, ki je pri Mestu Dunaj odgovoren tudi za izvedbo svetovne kolesarske konference *Velo-city*, ki jo je v letu 2013 gostil Dunaj.

– Kakšna je na Dunaju strategija na področju razvoja mestnega kolesarjenja?

»Trenutno je glede na vsa prevozna sredstva na Dunaju kolesarjev približno 6 %. Do leta 2015 smo si zadali cilj, da bi se ta delež povečal na 10 %. Da bi ga dosegli, smo razvili tri strateške pristope.

Prvi se nanaša na izboljšave infrastrukture. Dunaj je gosto pozidano mesto in nimamo toliko prostora, da bi lahko v vsako ulico umestili kolesarsko stezo, kot npr. v Münchnu – kjer je veliko preprosteje, saj so tam stavbe v povprečju visoke štiri nadstropja, na Dunaju pa od pet do šest nadstropij. Poleg tega so na Dunaju ulice zelo ozke, nekateri deli mesta pa se nahajajo na hribovitem terenu. V takih okoliščinah je bilo pomembno prepoznati vrzeli v obstoječi infrastrukturi in jih premostiti tako, da bi bilo kolesarjenje mogoče – z dodajanjem novih

prometnih znakov, oznak na cestiščih in tudi dodajanjem manjkajočih delov infrastrukture. Te ukrepe smo izvedli tudi zaradi organizacije kolesarske konference *Velo-city 2013*, ki je to leto potekala na Dunaju. Morda za naključnega opazovalca niso tako vidni, jih pa zelo občutijo Dunajčani.

Drugi strateški pristop je prav tako zelo pomemben. Mesto Dunaj je imenovalo kolesarskega koordinatorskega, ki v mestni upravi koordinira vse aktivnosti, povezane s kolesarjenjem. Pri skrbi za kolesarsko infrastrukturo sodeluje sedem mestnih oddelkov in njihove aktivnosti so zdaj usklajene. To je zelo pomembno tudi za dolgoročni razvoj! Del teh prizadevanj je bila tudi ustanovitev agencije za mobilnost, ki ima širše poslanstvo – ne ukvarja se le s kolesarjenjem, ampak tudi s pešhojo. Ne gre za oddelek mestne uprave, agencija je zasebno podjetje, ki je v lasti Mesta Dunaj. Vzpostavlja povezavo med kolesarji, pešci in mestno upravo, da bi stvari gladko tekle.

In tretji zelo pomemben strateški pristop je vezan na odnose z javnostmi. Samo z infrastrukturnimi izboljšavami na kratek rok povečanja uporabe kolesa ni mogoče doseči, to je preprosto predrago. Zato je treba spremeniti mišljenje ljudi. Mi smo se tega lotili z oglaševalsko kampanjo *Leto kolesarjenja*. Del kampanje je tudi konferenca *Velo-city*, ki pa kot mednarodna konferenca nima veliko neposrednega vpliva na Dunajčane. Zato smo razvili tudi druge programe, kot so teden kolesarjenja, kolesarjenje v starih oblačilih, kolesarska modna revija, kolesarska parada, filmski festival in podobno. Začeli smo tudi obsežno oglaševalsko kampanjo. Verjamemo, da bo vse skupaj pripeljalo do uresničitve cilja, ki smo si ga zadali – 10-odstotni delež kolesarjev pri uporabi različnih transportnih sredstev na Dunaju do leta 2015. Mislim, da je to magična meja, verjame-mo, da se bodo od tod dalje stvari začele dogajati tudi brez velikih oglaševalskih kampanj. Pravzaprav v naslednjih letih ni-

mamo finančnih sredstev za oglaševanje. Verjamemo, da bodo nadaljnji razvoj generirale tudi vidne spremembe v uličnem prostoru. Ena od težav v tem letu je bilo sicer vreme – ob koncu maja je bilo nenavadno hladno in vožnja s kolesom v dežju in snegu ni bila ravno zabavna. K sreči se je te dni (op. p. – z gospodom Dvorakom smo se pogovarjali sredi junija) vreme izboljšalo in kolesarska sezona se je končno začela.«

– Sprejetje strategije za povečanje kolesarskega prometa je za Dunaj nekaj novega. Od kod je prvotno prišla spodbuda za ta korak? Iz vse močnejšega mednarodnega gibanja, ki si prizadeva za izboljšanje kolesarskih pogojev v mestih, ali morda iz lokalne skupnosti, ki je zahtevala boljše pogoje za kolesarjenje?

»Povedano po pravici – iz koalicije. V preteklosti je bilo upravljanje Dunaja stoddstotno v rokah socialnih demokratov. Že takrat so obstajali programi, povezani s kolesarjenjem, pravi premik pa se je zgodil s sklenitvijo nove koalicije in z nastopom podžupanje Vassilakou iz stranke zelenih. Da bi dosegli spremembo, korak naprej znotraj mestnih oddelkov, je bilo pomembno, da se cilj o 10 % zapiše v koalicijski program. Na tej osnovi sem bil določen za organizacijo konference Velo-city, na enaki osnovi je bila ustanovljena agencija za mobilnost. Od tod naprej smo bili na dobri poti. Pravzaprav je šlo za

Slika 2: Kolesarji na Dunaju trenutno predstavljajo 6 % vseh udeležencev v prometu, s posebno strategijo želijo do leta 2015 ta delež dvigniti na 10 % (vir: avtor).

kombinacijo mednarodnega trenda za krepitev kolesarjenja in spremenjene položaja na lokalni politični sceni.«

– kateremu temeljnemu principu ste sledili, ko ste izdelovali splošne načrte za izboljšave kolesarske infrastrukture in ko ste določali konkretne izboljšave v uličnem prostoru? Kako ste pristopili k problematiki enakovredne obravnave različnih uporabnikov prostora? Omenili ste že, da

Slika 3: Med svetovno kolesarsko konferenco Velo-city so na Dunaju pripravili bogat spremljajoči ulični program (vir: avtor).

predvsem v historičnih delih mesta ni veliko prostora.

»Če želite podvojiti uporabo koles, je najlažje odvzeti prostor ali pešcem, česar nismo želeli storiti, ali javnemu prevozu, kar prav tako ni bila naša izbira. Torej smo morali prostor pridobiti na račun avtomobilov. Tu smo sledili dvema osnovnima pristopoma. Prvi se nanaša na urejanje mirujočega prometa. Veliko prostora nam je prinesel parkirni režim, po katerem morajo obiskovalci mesta za enodnevno parkiranje odšteti 20 evrov. Drugi pristop se nanaša na spremembo prometnega režima – uvedbo enosmernega prometa in različnih označb na cestišču, ki urejajo souporabo prostora med kolesarji in avtomobili. To so poceni rešitve. Če niso mogoče, je seveda treba investirati v novo infrastrukturo in urediti kolesarske steze. Poudaril bi tudi rešitev, pri kateri si kolesarji prostor delijo z avtobusi, to rešitev uporabljamo pogosto. Imamo pa tudi poseben zakon, ki če so kolesarske steze preobremenjene, kolesarjem omogoča vožnjo po cestišču, tudi če vzporedno z njim poteka kolesarska steza. Obstajajo torej različne okoliščine in specifične rešitve za vsako od njih – glede na rezultate spremljanja ukrepov, ki smo jih izvedli, stvari tudi sprti prilagajamo.«

– Območja, ki so v souporabi med različnimi uporabniki, so z vidika omejenega prostora, ki je na voljo, primerna rešitev. Kaj pa varnostni vidik? Kot ste omenili, si kolesarji na Dunaju prostor pogosto delijo z avtobusi in s taksiji. Moje izkušnje potrjujejo, da taksisti kolesarja pogosto sili-

jo k vožnji po skrajnem desnem robu voznega pasu, vzdolž katerega so v isti smeri parkirani avtomobili. Kolesar se pri tem počuti izpostavljenega.

»Res so nekatere pomembne povezave v mestu urejene tako. Ampak včasih je središču mesta to edina mogoča rešitev – mesto je zelo gosto pozidano in 11 metrov široke ulice preprosto ne omogočajo drugih rešitev. Kakor koli – v večini primerov vzdolž zelo prometne avtobusne proge ne boste našli parkirnih mest, zato temu ne posvečamo tolikšne pozornosti. V največ primerih ta rešitev deluje kar dobro.«

– Kako spremljate dogajanje na terenu po izvedbi kolesarskih ukrepov oziroma izboljšav kolesarske infrastrukture – kakšna orodja uporabljate?

»Izvajamo štetje. Pred konferenco Velo-city smo postavili novi merilni mesti, ki sta javne narave, tako da lahko vsakdo spremlja, kaj se dogaja. Imamo tudi več drugih merilnih postaj, ki nam povedo, kakšen je odstotek uporabnikov na kolesih in ali ta narašča ali upada. Take meritve izvajamo začasno, da bi prepoznali, ali je bila investicija primerna in upravičena. Sodelujemo tudi z nevladnimi organizacijami s področja kolesarjenja, ki so seznanjene z dogajanjem na terenu.«

– Pomembnost promoviranja kolesarjenja ste že omenili. Ste na Dunaju razvili kakšne posebne pristope, da bi ljudi spodbudili k uporabi koles?

Slika 4: Poleg investicij v novo infrastrukturo so na Dunaju pogoje za kolesarjenje izboljšali tudi z manjšimi ukrepi, npr. z jasnim označevanjem vozišč in razporejanjem novih znakov (vir: avtor).

»Eden od načinov je promoviranje pozitivnih učinkov, ki jih ima kolesarjenje – v smislu ‚kolesarjenje je zdravo‘. Poslužujemo se tudi pristopov, ki predstavljajo kolesarjenje kot trendovski način gibanja po prostoru. Prav tako so v pomoč izjave znanih osebnosti, v katerih te povedo, da kolesarijo. Po mestu imamo tudi veliko novih kolesarskih trgovin, v katerih je mogoče kupiti trendovska kolesa – število teh se je v zadnjih dveh letih podvojilo. Po mestu pa zagotavljamo tudi dovolj varnih parkirnih kapacitet – to je na Dunaju posebno pomemben vidik! V nekaterih mestih, npr. v Münchnu, lahko kolo preprosto pustiš na stranski cesti, na Dunaju pa to ni mogoče – tu ga moraš prikleniti na varen drog, sicer ga ne vidiš več. (Ne)varnost parkiranih koles je bila poudarjena tudi kot najpogostejši razlog, ko smo ljudi spraševali, zakaj ne uporabljajo kolesa. Problem varnih parkirnih mest za kolesa na Dunaju še vedno obstaja, ne v zaposlitvenih conah, ampak predvsem v stanovanjskih območjih. Veliko starih stavb ima majhna dvorišča, na katerih ni prostora za shranjevanje koles, zato je treba kolo nositi po stopnišču v stanovanje. To ljudi odvrača od uporabe. Na delovnih mestih pa se je v naši raziskavi kot pomemben pokazal obstoj prostora za tuširanje – neobstoj možnosti za tuširanje je bil drugi najpogostejši odgovor na vprašanje, zakaj zaposleni ne uporabljajo kolesa. Če želimo ljudi spodbuditi, naj se s kolesom vozijo v službo, jim moramo torej zagotoviti varna parkirna mesta za kolesa in prostore za tuširanje na delovnem mestu.«

– Ste v zvezi s tem razvili tudi kakšne posebne kampanje, ki bi ljudi nagovarjale k temu, naj se v službo vozijo s kolesom?

»Res je, *S kolesom v službo* je velika akcija, ki poteka na evropski ravni. V Avstriji jo koordinira nevladna organizacija IG Fahrrad. To poletje organizirajo velik dogodek, na katerem bodo podelili tudi nagrade. V okviru te akcije štejejo tudi prevožene kilometre.«

– Kako pa k vsakodnevni kolesarjenju pritegnete šola-jočo se populacijo?

Slika 5: Na Dunaju posebno pozornost posvečajo zagotavljanju infrastrukture za varno parkiranje koles (vir: avtor).

»Spoznali smo, da sta v tem starostnem obdobju dve specifični skupini – starejša in mlajša. Starejša že uporablja kolesa z motorjem, ki so tudi do 25 kilometrov na uro hitrejša od običajnih koles. To je lahko nevarno, zato za šola-jočo se populacijo od šestnajstega leta naprej izvajamo posebne programe. Posebno pozornost namenjamo najmlajšim – če je njihova izkušnja s kolesom pozitivna, je verjetneje, da bodo kolo uporabljali tudi naprej v odrasli dobi. To je eden od naših ciljev. Na Dunaju smo razvili posebne programe za najmlajše. V preteklosti smo jih kolesarjenja učili na posebnih zaprtih poligonih, v t. i. kolesarskih vrtcih. Danes te programe izvajamo v parkih in ob koncu teh se otroci v spremstvu podajo tudi na ulico – na Dunaju npr. na Ringstrasse. Tako jih uvajamo tudi v resnične okoliščine in tudi otrokom je tako učenje zanimivejše. Opremiti jih poskušamo tudi z zemljevidi varnih kolesarskih poti v šolo. Žal jih nimamo za vse šole, vendar se trudimo, da so na voljo vsaj v predmestjih.«

– Je zagotavljanje varnih poti v šolo neposredno povezano tudi z urejanjem mesta?

»Povezava obstaja – če šola izrazi zanimanje, preverimo poti do šole in namestimo nove ulične oznake. Ti pristopi bi lahko bili še veliko bolj razviti, toda mislim, da je začetek dober.

– Zagotavljanje primerne infrastrukture za kolesarjenje in spodbujanje meščanov, da bi kolesarili po vsakdanjih opravkih, je za urrejevalce mesta gotovo velik izziv. Kaj bi iz mozaika dunajskih izkušenj poudarili za konec pogovora?

»Imenovanje in podelitev polnih pooblastil kolesarskemu koordinatorju sta bila za razvoj kolesarjenja na Dunaju zelo pomembna koraka. Brez polnega mandata pri koordiniranju dela sedmih mestnih oddelkov se resnična sprememba ne bi mogla zgoditi! Prav tako pomembna je bila izbira prave promocijske strategije, ki nagovarja različne potencialne ali že aktivne mestne kolesarje. Kombinacija obojega se je na Dunaju izkazala za zmagovalno.«

– Gospod Dvorak, hvala, da ste svoje poznavanje kolesarske problematike na Dunaju delili z nami. Želim vam uspešno doseganje ciljev do leta 2015 in še naprej!

Intervjujal: Matej Nikšič, četrtek, 13. 6. 2013

Matej Nikšič
Urbanistični inštitut Republike Slovenije, Ljubljana
E-pošta: matej.niksic@uirsi.si

Tatjana CAPUDER VIDMAR

Esej o prostoru

Uvod

Po krizah družbe, nastalih zaradi različnih vzrokov, kot so bile npr. kuga ob koncu 14. stoletja, premena družbene reda iz fevdalizma v meščanstvo v 17. stoletju (Nizozemska, Anglija) ali naftna kriza v sedemdesetih letih 20. stoletja, so se praviloma pojavila iskanja novih rešitev v arhitekturnem, urbanem in krajinskem prostoru. Katarza je po omenjenih krizah vrnila pogled v antiko tako v renesansi, kot tudi v klasicizmu in postmoderni. Pogled v antiko je oblikoval formalne rešitve v arhitekturi in razvoju mest, kar je še posebej izrazito izjalo postmoderno.

Po sodobni krizi globalnega finančnega sistema bo v katarzi, ki sledi, treba najti in videti vrednote (arhitekturnega, urbanega in krajinskega) prostora, jih spoštovati in s sodobnimi izraznimi sredstvi prostor oblikovati v skladu z njegovo naravo ter z naravo in ljudmi, vpetimi vanj.

Zato je najprej treba razumeti definicije prostora in nato razvoj človekovega oblikovalskega odnosa do prostora skozi zgodovino.

Definicije prostora

Priti v stik s prostorom, pomeni, dotakniti se ga, se vanj živeti, z njim živeti, ga opazovati, spoznavati njegov značaj, strukturo in gibanje – in besede pri tem ne morejo pomagati, kajti proces mišljenja razdrobi celoto v fragmente.

Ali lahko kljub temu razmislimo, kaj je prostor?

Prostor se razlikuje od časa, materije in energije, čeprav vsi našeti elementi s prostorom vred tvorijo entiteto, v katero sta vpeti družba s svojo kulturo in narava, torej vsa bitja z vsemi svojimi potenciali in ravnmi bivanja. Elementi entitete in vpetosti bivanja v njej so med seboj v večplastnih in večdimenzionalnih odnosih in kontinuirano, vendar ne vplivajo nujno drug na drugega.

Naj naštejemo nekaj definicij prostora:

- Po definiciji nekaterih slovarjev^[1] je prostor nekaj, kar je nesnovno in neomejeno, v čemer se nahajajo telesa in se v njem premikajo.
- Einstein je leta 1915 ugotovil, da o prostoru ne smemo razmišljati kot o nečem, kar je sestavljeno iz delcev, in da snov vpliva na prostor prav tako, kot prostor vpliva na snov.
- Po definiciji teorije kaosa »prostor ni evklidski sistem, temveč pripada (naravnim), na videz neurejenim sistemom, v katerih se neka lastnost ohranja, medtem ko se vse drugo spreminja. Ta lastnost, ki jo imenujemo samopodobnost, in ki v morfogenezi pomeni fraktalno podobnost prek različnih meril, pri čemer so najmanjša merila odločilna, je univerzalna in velja za vsak prostor.«^[2]
- Po določenih matematičnih teorijah je prostor štiridimenzionalen.^[3]
- Rudy Rucker trdi, da prazen prostor ni popolna praznina ter da tako kot prostor ni popolnoma prazen, snov ni popolnoma trdna.^[4]

Če povzamemo zgornje definicije, je prostor praznina (*void*), ki nikakor ni izpraznjena, temveč ima svoje lastnosti. Te lastnosti so vnaprej dane in obstajajo tudi brez materije, vendar materija vpliva nanje prav tako, kot vplivajo lastnosti prostora na materijo.

Trditve se skladajo z definicijo arhitekture, ki pravi, da je arhitektura umetnost oblikovanja prostorov.

Vendar zgodovina razvoja mest dokazuje, da lastnosti prostora – in s tem tudi prostor – niso bile vedno upoštewane. Kadar se je to zgodilo, je bil prostor z vplivom materije, ki jo je človek vstavil vanj, prevladan in s tem premagan. Njegova pripoved ni bila slišana, arhitekturne in urbane oblikovalske rešitve pa so (bile) odtujene od prostora. Sodobna kriza prostora je posledica tudi te odtujenosti.

Poglejmo, kdaj v zgodovini lahko opazimo vzroke odtujenosti od prostora.

Pogled v zgodovino oblikovanja prostora

Človek poskuša prostor obvladati (obvladovati), vedno ko vstopi vanj, da bi se v njem naselil in v njem preživel. Končni cilj je prostor popolnoma obvladati. Kako to naredimo, je odvisno od civilizacijskega odnosa do kozmogonije sveta. Če pogledamo v zgodovino, prepoznamo več stopenj tega odnosa: od popolne podrejenosti kozmogoniji sveta do poskusa popolnoma racionalnega obvladovanja vsega vesolja.

Oblikovanje prostora starega Egipta je bilo podrejeno razumevanju kozmogonije sveta: Nil, ki teče od juga proti severu, je delil svet na svet živih, v katerem sonce vzhaja, in na svet mrtvih, v katerem sonce zahaja. Ves svet/prostor je bil zajet v konstantno ponavljajoči se krožni ritem. Hieroglif za egipčanski prostor/mesto je krog, razdeljen s pravokotnima osema, z osjo Nila in osjo sonca. To je bila podoba razumevanja egipčanskega prostora in temu razumevanju je bilo podrejeno tudi oblikovanje tega prostora.

Arhaičen in klasičen prostor antične Grčije so opredeljevali personificirani bogovi. Skrbeli so za tiste prostore, ki so jim bili po značaju podobni, v katerih so se božanske lastnosti stopile z značajem prostora in mu tako dajale božanske moči.^[5] Te so potem skrbele za ljudi, naseljene v tem prostoru. Arhitekturne in urbane postavitve v grški prostor so bile odgovor na danosti in značilnosti prostora, izhajale so iz pripovednosti prostora in bogov, ki so v njem domovali. Le tako so bile inherentni del prostora, bile so vraščene vanj in so ga nadgrajevale. Arhitekturne ter urbane forme in kompozicije so prostor razlagale, pripovedovale o njem, s tem pa ga delale vidnejšega. Bile so materializirana prisotnost prostorskih potencialov in s tem vidna pripoved oziroma vidna interpretacija grških prostorov.

V antičnem Rimu se je pogled na prostor temeljito spremenil. Rimska *castra*, vojaški tabori, so prevzeli vlogo osvajanja novih svetov. Osvajalci so varovali *genius* svojega izvornega mesta – Rima. Kamor koli so prišli, so ga prinesli s seboj in ga vtisnili v neznane novoosvojene prostore. Kot je bil *topos/locus* metoda konstrukcije argumenta v retoriki antične Grčije, tako je bilo prenašanje *geniusa loci* rimski retorični argument oziroma metoda prenašanja rimske ideologije v osvojene in zavojevane prostore. Rimski odnos do prostora ni več potreboval pomoči personificiranih

bogov. Zavojevalci so suvereno, samozavestno in brezkompromisno postavljali matrike *Romae quadratae* povsod, kjer so zmagovali, in jih navezovali na pomenoteno mrežo centuriacije, ki je tekla po celotnem imperiju, z izhodiščem v *Caput mundi*. *Civis romanus*, prebivalec rimskega imperija, je bil poistoveten z ideologijo svojega zavojevalskega mesta.

Medtem ko so starim Grkom pomagali obvladovati prostor personificirani bogovi, so antični Rimljani obvladovali svoj imperij z vojaško močjo. Preden so bili prostori zunaj imperija zavojevani, so bili razumljeni kot sovražna okolja, ki so imperij in njegove cilje ogrožala, zato jih je bilo treba obvladati, odločujoče vplivati nanje in imeti nad njimi oblast. V takem odnosu so postali zavojevani prostori predmet posedovanja in podrejeni centralnemu (birokratskemu) ideološkemu modelu, v katerem posameznim prostorom znotraj modela ni bilo več dovoljeno biti.^[6]

Grški in rimski odnos do prostora sta popolnoma različna principa obvladovanja prostora in temelj dihotomije v arhitekturnem, urbanem in krajinskem oblikovanju prostora, sprva v zahodnoevropski kulturi, danes pa je njena razsežnost že globalna.

Srednjeveški pragmatizem ter racionalna izraba zemljišč in drugih naravnih virov sta narekovala prepoznavanje in spoštovanje topografskih značilnosti in značilnosti prostora. Hkrati sta bila prostor in narava razumljena kot božje delo in zato kot absolutna resnica^[7], ki ji je bilo prostorsko oblikovanje podrejeno.

Po razpadu zahodnorimskega imperija je dihotomija odnosa do prostora najprej (prikrito) zajela renesanso. Na eni strani je humanizem renesančnega človeka postavil v središče vesolja po analogiji Zemljinega središčnega položaja v vesolju, ki je veljalo od Ptolemeja do Kopernika. Z osredičenjem v prostoru in kot izhodišče proporcionalne harmo-

nije prostora se je renesančni človek približal poziciji boga. To je bilo (verjetno) veličastno občutenje samega sebe znotraj prostora. Vse pomembne renesančne arhitekturne, urbane (*idealna mesta*) in parkovne rešitve so izraz te osredičenosti in proporcionalne harmonije. V kompozicijah visoke renesanse vlada popolno ravnotežje in mir. Dvom je izvzet. Vlada božanski red, v katerem je zlati rez najpopolnejše razmerje in krog idealen lik.

Snovanje božanskega ideala v obliki kroga pa je idealna renesančna mesta odtujilo od prostorov, v katere naj bi bila postavljena. V iskanju antičnih vzorov je bila prisotna slutnja, da bi bilo po teh vzorih mogoče ustvariti popolno arhitekturno, urbano in parkovno kompozicijo, toda renesansa se je naslonila najprej na rimske vire, saj so ostanki rimskega imperija arhitektom/umetnikom tako rekoč ležali pod nogami. Vzori so bili praviloma razumljeni formalno v obliki idealne geometrije in razmerij, pri tem pa v *idealnih mestih* ni bil realiziran odnos antične Grčije do prostora.

Ko je v Italiji cvetela renesansa, se je druga stran dihotomije odnosa do prostora izrazila pri oblikovanju kolonij v Amerikah. Načrte za kolonialna mesta so snovali birokrati, ki so živeli v Evropi, odmaknjeni od realnih prostorov kolonij, ki jih niso nikoli videli ne doživeli. V Amerikah ni bilo težnje po graditvi idealnih mest s pripovedjo božanske osredičenosti v prostoru. Pomembno je bilo pridobitniško osvajanje ozemelj. Rimski model je bil lahko seveda vzor takim ciljem.

Z odkrivanjem novih svetov na Zemlji so bile nenadoma odkrite nove resnice o vesolju. Do takrat je osredičenost vesolja in človeka v njem dajala občutek varnosti, ki pa je bil dramatično izgubljen, ko se je Zemlja izmaknila iz središčnega položaja na Kopernikovo krožnico in zatem še na Keplerjevo elipso. Zemlja je postala le ena od mnogih planetov oson-

čja. Giordano Bruno je predvideval, da je vesolje neskončno in da obstaja več svetov (galaksij). Dramo teh spoznanj dokazujejo nenadne dramatične forme v arhitekturi in drugih umetnostih – najprej v manierizmu in nato v baroku. Izvrženost na rob eliptične poti okoli sonca je temeljito zamajala občutek varnosti v prostoru. Baročni monarhi so poskušali občutek varnosti obnoviti z močno vpetostjo svojih dvorcev v širši krajinski prostor, tako da so jih postavili na osi, pripete na neskončnost. Še enkrat je zavest o zgradbi sveta vplivala na oblikovanje prostora.

Velike baročne prostorske kompozicije ter renesančna *idealna mesta* in vrtovi lebdijo nad značilnostmi prostora prav tako, kot lebdi rimska centuriacija, ki je upoštevala topografijo le izjemoma, takrat ko je bila ta tehnološko nepremagljiva.

Industrijska revolucija je poglobila razsvetljenski racionalizem in odtujenost od prostorskih značilnosti. Arhitekturne in urbanistične rešitve progresističnih modelov^[8] moderne lebdijo v prostoru: Le Corbusierjevi mesti La Ville Radieuse in La Ville Contemporaine sta npr. postavljeni na pilote, s cestami vred. Te potekajo na ravni mezanina. Narava, nad katero lebdi mesto, je postala objekt rekreacijske rabe in hkrati romantičnega pogleda, postala je nekaj, kar je v odmiku od urbanega, čeprav je v resnici tako blizu. Narava in prostor/materija/energija/čas sta razpadla na posamezne funkcionalne enote, podobno kot tudi sicer arhitektura in urbanizem. Kakovostni arhitekturni in urbani prostori moderne so nastali le s kreacijo posameznih genialnih arhitektov, ki so se pri oblikovanju odzvali na prostorske danosti, včasih morda le še intuitivno.

V drugi polovici 20. stoletja sta rast svetovnega prebivalstva in pospešena deagrarizacija zahtevali hitro in množično gradnjo. Postmoderna je želela najti rešitev iz krize, ki jo je v prostoru

povzročilo ekspanzivno gradbeništvo pozne moderne. Kot že prej renesansa in klasicizem se je tudi postmoderna naslonila na antična izhodišča, vendar spet le formalno z iskanjem arhitekturnih in urbanih oblikovnih rešitev. Čeprav so ključni postmodernistični avtorji govorili o kontekstu in identiteti, je bilo razumevanje prostora antične Grčije praviloma spregledano. Arhitektura se je velikokrat spremenila v retrogradni kič, zaradi katerega je postmoderna pravzaprav izgubila kredibilnost.

Sodobni čas v primežu globalne ekonomske krize vsekakor zahteva ponovno ovrednotenje odnosa do prostora.

Povzetek: samopodobnost prostora

Če izhajamo iz ugotovitev, da je prostor praznina (*void*), ki nikakor ni izpraznjena, temveč ima svoje lastnosti, da so te lastnosti apriorne, vnaprej dane, in da obstajajo tudi brez materije, da materija vpliva nanje prav tako, kot vplivajo lastnosti prostora na materijo, da je ključna lastnost prostora samopodobnost prostora, medtem ko se vse druge lastnosti prostora spreminjajo, potem je prostor neevklidski sistem. Ta v arhitekturnem, urbanem in krajinskem oblikovanju ni vedno viden, čeprav je prisoten. Neopažen in preglašen je takrat, ko je kakršna koli paradigma arhitekturnega, urbanega ali krajinskega oblikovanja posledica ideološke moči. Zaradi nje je nujnost medsebojnega uravnotežanja med človekom, družbo, naravo in prostorom/materijo/energijo/časom ne spoštovana in prezrta. Ko ena entiteta preglaši drugo, je ravnotežje porušeno. Takrat tudi prostor zdrсне v krizo.

Da bi lahko izstopili iz nje, je treba ponovno prisluhniti prostoru, ga čutiti, videti, prepoznati njegove značilnosti, jim dovoliti biti, jih spoštovati, potem pa s sodobnim izražanjem graditi forme,

ki so pripoved teh spoznanj ter hkrati omogočajo preživetje naravi in družbi.

.....
doc. dr. Tatjana Capuder Vidmar, univ. dipl. inž. arh.

Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta, Oddelek za krajinsko arhitekturo, Ljubljana
E-pošta: tatjana.capudervidmar@bf.uni-lj.si

Opombe

[1] Na primer Slovar slovenskega knjižnega jezika, Oxford Dictionary itd.

[2] Gleick, J., *Kaos*, str. 105, 111, 289.

[3] »For P. D. Ouspensky, the four dimensions was not only a spacial concept but a type of consciousness, an awareness of greater complexities and higher unities.« Rucker, R., *The Fourth Dimension*, str. 59.

[4] »... empty space is not a pure nothingness«, Rucker, R., *The Fourth Dimension*, str.77.

»... under the geometrodynamical viewpoint, space is not really empty and matter is not really solid. Space is ... a continuous substance that is curved in higher dimensions. And matter is a sort of patterning ...«, Rucker, R., *The Fourth Dimension*, str. 83.

[5] Prim.: Schulz, Ch. N., *Meaning in Western Architecture*.

[6] Prim.: Heidegger, M., *Das-Sein*.

[7] Prim.: Chartrska šola, 12. stol.

[8] Prim.: Choay, F.

Špela KRYŽANOWSKI

Feng šuj in projekt vitalne hiše

Feng šuj je del tradicionalnega kitajskega znanja, katerega cilj je ustvariti zdravo in harmonično okolje za življenje in delo. Izhaja iz kitajske filozofije in se je na različnih območjih Kitajske razvijal več tisoč let, najprej kot umetnost pravičnega oblikovanja grobov, pozneje pa kot umetnost gradnje bivališč. V zgodovini sta se izoblikovali dve veliki šoli feng šuja: šola oblike in šola kompasa. Šola oblike je intuitivnejša, šola kompasa pa bolj matematična. Obema je skupno, da opazujeta tok življenjske sile *qi* po pokrajini ali prostoru in ocenjujeta njeno kakovost. Feng šuj je danes ena najstarejših formaliziranih in neprekinjenih tehnik raziskovanja ustroja narave. Zanimanje za feng šuj se je na Zahodu povečalo predvsem v zadnjih tridesetih letih, s pojavom priročnikov o feng šuju v zahodnoevropskih jezikih. Kljub priljubljenosti tematike, ki je svoj vrh doživela okrog leta 2005, se arhitekturna stroka v Sloveniji in v tujini do feng šuja ni opredelila. Strokovnih arhitekturnih člankov ali knjig na to temo pravzaprav ni. Hkrati je obstaja problem strokovnosti večine dostopne literature in zelo majhno število izvedenih znanstvenih analiz, ki bi na akademski način lahko potrdile ali ovrgle učinkovitost tehnik feng šuja. Zato se vsekakor pojavlja vprašanje, na kakšen način bi bilo mogoče tradicionalno znanje feng šuja uporabiti na sodoben način, v zahodnjaški arhitekturni praksi 21. stoletja? Kje je največja razlika med klasičnim oblikovanjem in tistim, ki upošteva tudi principe feng šuja? In ne nazadnje, zakaj feng šuj sploh upoštevati?

Veliko priporočil fengšujevske šole oblike se v klasični projektantski praksi, vsaj

tisti boljši, že upošteva. In to praviloma ne načrtno kot del feng šuja, ampak intuitivneje, kot del dobre projektantske prakse. To je tisto, čemur pravimo zdrava kmečka pamet, po kateri je na primer bolje sedeti ob robu ali zidu, kot pa sredi odprtega prostora. Osnovne psihološke principe dobrega bivalnega okolja, o katerih govori tudi šola oblike, simbolizira pa jih kompozicija petih fengšujevskih živali, vsi nekako že nosimo v sebi, in to, kar praviloma manjka, je le, da bi si morali znati bolje prisluhniti. Na drugi strani pa za fengšujevsko šolo kompasa v klasičnem oblikovanju ni alternative. Kompasne smeri so klasičnemu projektantu pomembne samo z vidika večje ali manjše osončenosti objekta, rojstni podatki stanovalcev ali natančen datum zaprtja konstrukcije pa na zasnovo tlorisa ali notranjo opremo ne vplivajo.

Na splošno lahko rečemo, da se uporabe principov feng šuja v projektu praviloma ne vidi na prvi pogled. Če gre seveda za praksa ali projektanta feng šuja, ki ne uporablja kitajskih simbolov (na primer vetrnih zvončkov, tradicionalnih kitajskih kipov ali drugega okrasja). S kitajskimi simboli ni nič narobe, če so vključeni v celovit koncept, niso pa nujno potrebni za dober feng šuj prostora. Enako učinkoviti so lahko

Slika 1: Vitalna hiša – ptičja perspektiva (ilustracija: David Hosta)

simboli iz lokalnega kulturnega okolja. Največja vrednost feng šuja je v vsebini ne v zunanjem videzu. S pomočjo fengšujevske šole kompasa, natančneje vzhodno od zahodnjaškega sistema, je tako na primer mogoče za vsako osebo izbrati spalnico, ki ji z vidika rojstnega datuma in geometrije objekta najbolj ustreza. Podobno velja za izbiro barvnih kombinacij za prostor, pri kateri se najprej upošteva rezultate fengšujevske analize časa (na primer *xuan kong*). Tako bo prevladujoče bela dnevna soba v duhu elementarne faze kovine govorila o umirjanju časovnih zvezd zemlje v prostoru, vendar samo tistemu, ki bo o tej informaciji poučen. Za vse druge bo to pač prijetna, prevladujoče bela dnevna soba. Feng šuj namreč ni stil, ampak je vsebina. Obležemo ga lahko v poljubno obliko, stilni izraz ali usmeritev. Pri feng šuju gre najprej za izogibanje res slabih in privabljanju ugodnih vplivov. Kakovosti bivanja, ki naj bi iz tega sledila, ni mogoče prepoznati samo iz tlorisa ali je opaziti na fotografiji v reviji. Tukaj ne gre za fotogeničnost rešitve, ampak najprej za njeno vsebino.

Pa vendar, ali nam feng šuj lahko ponudi tudi izhodišča za popolnoma svojstven pristop v oblikovanju? Nekaj, kar bi se tudi vidno razlikovalo od utečene projektantske prakse? Po odgovor na to vprašanje je treba nazaj na začetek, h kitajski filozofiji. Tisto, kar je pri feng šuju v primerjavi s klasično projektantsko prakso najbolj unikatno, je njegov koncept življenjske energije *qi*. *Qi* naj bi se gibala kot veter in voda (izraz feng šuj dobesedno pomeni veter in voda), zato naj bi tudi arhitektura, ki jo uteleša poskušala, posnemati njeno gibanje. Kaj

to pomeni v praksi? Odgovor je osupljivo preprost: oblikovanje brez vogalov in ravnih črt. Tovrsten tip oblikovanja z mehкими gibajočimi se linijami se je pogosteje začel uveljavljati v zadnjih dveh desetletjih, in sicer s prihodom sodobne računalniške tehnologije, ki je izvedbo fizično omogočila, predvsem pa poenostavila. Kljub vsemu v zahodnjaškem svetu še vedno močno prevladuje »štirioglato« oblikovanje. Zato ne gre samo za tehnologijo, ampak bolj za dejstvo, da je ves naš način delovanja utemeljen na vogalu (oziroma pravemu kotu) in ravni črti. Pravi kot v gradnji je primarno rezultat gravitacije. Steber in preklada, tvorita pravi kot in sta arhetipski model gradnje. Ravna črta in ortogonalna geometrija sta model za učinkovitost in industrijski razvoj. V naravi pa ravnih črt in pravokotnih vogalov praviloma ni. Tam, kjer so, pomenijo nenadno spremembo in uničenje (na primer klif, slap, prepad in podobno). Narava se giba v mehkih valujočih linijah. Pokrajine, ki omogočajo in podpirajo življenje, so praviloma mehke. Reke vedno vijugajo, griči so rahlo zaobljeni. Tudi raziskave, izvedene v okviru okoljske psihologije, potrjujejo, da imajo ljudje raje zaobljene linije kot ravne črte. Zaobljena linija je dinamična, skrivnostna in mehka. Zaobljena linija je simbol ženskega principa in tega v sodobnem tehnicistično-utilitarističnem svetu zelo primanjkuje.

Primer arhitekture, ki uteleša princip mehkega gibanja življenjske energije *qi*, je konceptualni projekt Vitalna hiša^[1]. Ta je zasnovana tako, da je njena osnovna geometrija v celoti sestavljena iz krivulj in ravnih črt, praviloma brez pravih kotov. Na ta način je mogoče oblikovati v vseh merilih, tako enoprostorne razstavne paviljone kot velike poslovne stavbe. Prav tako ni omejitve v višini. Zgradbe so lahko pritlične ali večetažne. Poleg geometrije, ki upošteva gibanje življenjske sile *qi*, je pri vitalni hiši poudarjen tudi pojem vitalnosti, živosti. Hiša je obravnavana kot živ,

Slika 2: Vitalna hiša – vrtno pročelje (ilustracija: David Hosta)

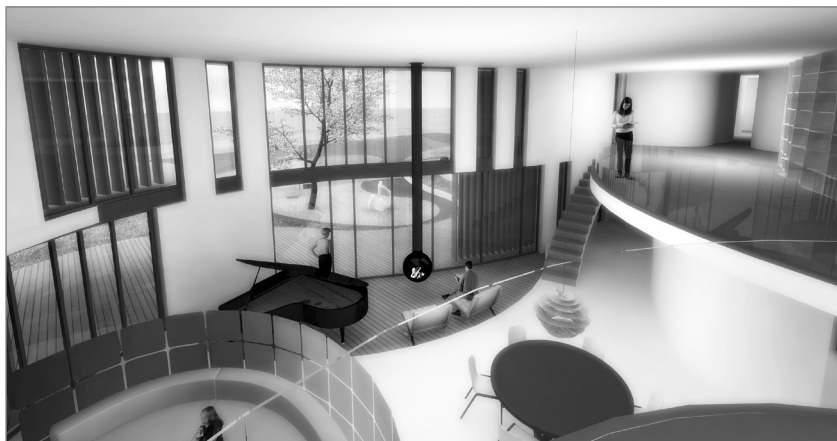
zdrav in vitalen organizem. S pomočjo radiestezijske in sodobnih spoznanj bioinformacijske tehnologije je oblikovano optimalno bivalno okolje za počitek in regeneracijo in spodbudno dinamično okolje za uspešno delo. S pomočjo metodologij feng šuja je prostor prilagojen tudi rojstnim podatkom uporabnikov, osnovni legi hiše na lokaciji in izračunom vplivov časa. Hkrati so seveda upoštevani tudi lokalno podnebje in sodobna dognanja ter uveljavljeni standardi projektantske prakse: optimalno izkoriščanje osonečenja, ustrezna energetska učinkovitost, povezovanje notranjih in zunanjih ambientov, odpiranje na kakovostne poglede, upoštevanje funkcionalnih potreb naročnika in oblikovanje doživljajsko bogatega prostora. Uporabljeni materiali za izgradnjo hiše so kar najbolj ekološki in hkrati čim vitalnejši. Za to so posebej primerni naravni materiali: les, kamen, opeka in

slama. Bolj ko so uporabljeni materiali živi, večjo življenjsko moč imajo in lažje podpirajo vitalnost uporabnikov. V procesu nastajanja objekta zato poleg naročnika in projektanta sodeluje tudi razširjena ekipa strokovnjakov, ki vključuje tudi radiestezijske, bioenergetike, praktika feng šuja in strokovnjake za informacijsko biotehnologijo. Projekt Vitalne hiše tako uspešno združuje vrhunsko oblikovanje in tradicionalno modrost in dokazuje, da je feng šuj mogoče uporabiti tudi kot izhodišče za sodobno projektiranje.

.....
mag. Špela Kryžanowski univ.dipl.inž.arh.
Arhitekta arhitekti, d. o. o., Ljubljana
E-pošta: spela.kry@gmail.com

Opombe

[1] Arhitekta arhitekti, d. o. o., avtorji projekta: Špela Kryžanowski, udia, Bojan Leva, udia, in Darja Valič, udia, Ljubljana, 2011.

Slika 3: Vitalna hiša – notranjost (ilustracija: David Hosta)

Damjana ZAVIRŠEK HUDNIK
 Špela NARDONI KOVAČ
 Miha KAJZELJ
 Marjeta MOHORIČ PETERNELJ

Urejanje odprtih javnih površin na Jezerskem – vidna podoba kraja kot osnova za razvoj

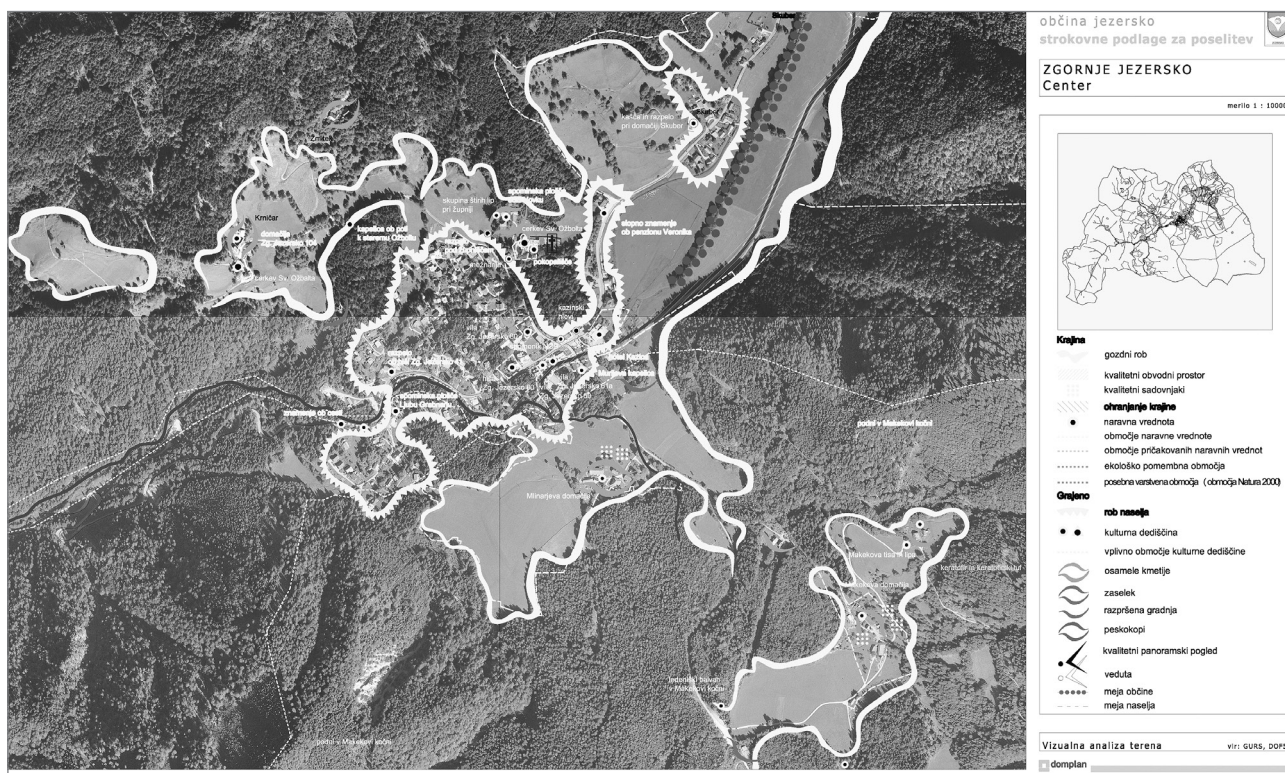
Turizem se je na Jezerskem začel razvijati konec 19. stoletja. V tej visoko ležeči in odmaknjeni alpski dolini so kot prvi gostje prevladovali Čehi, takratni lastniki tovarn na Kranjskem. Število turistov se je povečevalo do prve svetovne vojne in nato ponovno po letu 1935. V tem času je imel kraj več turističnih postelj kot današnji turistični center Davos.

Če so v času pred drugo svetovno vojno na Jezerskem letovali premožnejši

ljubitelji gora, miru in spokojnosti, se je to po njej popolnoma spremenilo. Zasebne sobe so bile nacionalizirane in spremenjene v vojaška in druga stanovanja. Med letoma 1953 in 1982 je v kraju delovala bolnišnica za očne bolezni in Jezersko je veljalo za klimatsko zdravilišče, razvit pa je bil tudi socialni turizem.

V zadnjem desetletju poskušajo na Jezerskem ponovno pritegniti obiskovalce – predvsem tiste, ki se želijo izogniti

večjim turističnim središčem ter iščejo neposrednejši stik z naravo in lokalnimi prebivalci. Ponuditi jim želijo rekreativni, gorniški in izletniški turizem s ponudbo lokalnih kmetij. Tovrstni obiskovalci iščejo nekaj drugačnega – ne zanimajo jih klasični »turistični produkti«, ampak si želijo svobodo, da jih ustvarjajo sami. Tem zahtevnim gostom je v kraju treba zagotoviti ustrezno infrastrukturo.

Slika 1: Strokovne podlage za poselitev – Zgornje Jezersko – center

Slika 2: Strokovne podlage za poselitve – Raven

Osnova za razvoj podobe kraja in dejavnosti v njem je njegovo celovito prostorsko načrtovanje. Čeprav občinska uprava nima popolnoma začrtane vizije razvoja, je oblikovanje jasne in prepoznavne vidne podobe gorskega kraja določila za temelj, na katerem poskuša graditi njegov razvoj.

Za Jezersko je v pripravi nov občinski prostorski načrt, ki predvideva sonaravni razvoj kraja in dejavnosti v njem. Temeljno načelo prostorske strategije Občine Jezersko je vzdržan prostorski razvoj, kar pomeni zagotavljanje take rabe prostora in prostorskih ureditev, ki ob varovanju okolja, ohranjanju narave in trajnostni rabi naravnih dobrin, ohranjanju kulturne dediščine ter drugih kakovosti naravnega in bivalnega okolja omogoča zadovoljitev potreb sedanje generacije brez ogrožanja prihodnjih.

Kulturna krajina Jezerskega z značilnim poselitvenim vzorcem na območju nekdanjega odtekelega ledeniškega jezera je do danes dokaj dobro ohranjena. Obdajajo jo gorski masivi, na eni strani

Karavanke in na drugi Kamniško-Savinjske Alpe. Poselitveni vzorec tvorijo samotne kmetije v obliki celkov, ki so pahljačasto razporejene po robu naravnega amfiteatra, in značilne jesenove živice, ki se od kmetij žarkasto sproščajo proti nekdanjemu dnu jezera.

Kompleksi domačij in njihova umestitev v prostor, značilna parcelacija, sistem potokov, jesenovih mejic in živic, morene in druge reliefne značilnosti, gozdni rob ter značilni pogledi na prostorske dominante (naravne in kulturne), samotne kmetije s pripadajočimi zemljišči v celkih z ohranjenimi visokodebelnimi sadovnjaki in suhimi travišči na senožetih ter s starimi drevesi, predvsem lipami, so dobro ohranjeni. Pestrost ohranjenega in negovanega naravnega okolja in bogata kulturna dediščina so dobra osnova za razvoj sonaravnega turizma ter spodbujanje razvoja trajnostnih oblik rekreacije in dejavnosti, ki so usklajene z naravnimi danostmi.

Osnutek občinskega prostorskega načrta predvideva razvijanje pristočasnih

dejavnosti, ki ne zahtevajo posebne rekreacijske infrastrukture v smislu kulturnega turizma (na primer tematske poti), oživitve tradicionalnih obrti, dejavnosti kmetij in kulinarne ponudbe. Razvoj turizma naj poteka v smeri povezav posameznih domačij z arhitekturno, etnološko in s kulturno potjo. Kmetije, vključene v sistem poti, s ponudbo domačih pridelkov in izdelkov ter z možnostjo nastanitve v preurejenih objektih, ki niso v uporabi. Novogradnje in ureditve naj bodo skladne s tipološkimi zakonitostmi lokalne arhitekture in naravne krajine, zgrajene iz avtohtonih materialov. Ohranijo se gručasta poselitve, merila in razmerja objektov, njihova oblika, pročelja in strehe.

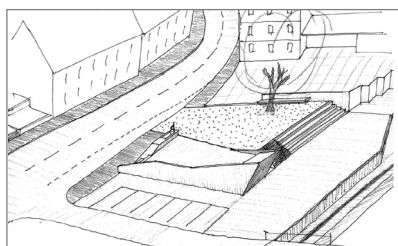
Že kratek pregled uspešnih turističnih krajev pokaže, da so za njihovo privlačnost zelo pomembni urejenost, opremljenost in »živost« odprtih javnih površin, ki so namenjene prebivalcem in obiskovalcem. Čeprav ima kraj stoletno tradicijo turizma, se v njem niso izoblikovali javni prostori za druženje na prostem. Delno je to posledica spe-

cifičnega podnebja z dolgo zimo, delno pa tudi introvertiranega značaja prebivalcev. Eden od ciljev v razvoju kraja so urejene odprte javne površine.

Idejna zasnova je obsegala urejanje značilnih ambientov Jezerskega: območje ob deželnem kamnu v dolini Kokre, nov osrednji trg, gozdno jaso ob avtobusni postaji in tematsko pot med središčem kraja Zgornje Jezersko in Planšarskim jezerom kot najprivlačnejšo točko za obiskovalce. V tej idejni zasnovi so podani predlogi za oblikovanje avtentičnih ureditev javnih površin, ki bi obiskovalce usmerjale k spoznavanju bogate naravne in kulturne dediščine kraja, prebivalcem pa omogočale bivanje in druženje v kakovostno oblikovanem javnem prostoru. V skladu z novo podobo javnih prostorov je bila oblikovana urbana oprema (klopi, koši za smeti, ograje in označevalne table turistične infrastrukture).

Ureditev krajevnega središča

S predlagano ureditvijo središča bi kraj dobil kakovosten odprt javni prostor, ki bi omogočal izvedbo krajevnih prireditev, turističnih dejavnosti ter druženje prebivalcev in obiskovalcev na prostem. V idejni zasnovi je predvidena razdelitev osrednje javne površine v kraju na oblikovno in višinsko poudarjen element razgledne ploščadi in na trg za prireditve, ki se odpira proti goram. Glavni simbolni element trga je velika obstoječa lipa, pod njo dolga klopa. Urejanje se nadaljuje proti občinski stavbi. Pred njo je na obeh straneh ceste predvideno avtobusno postajališče. Ureditev ob avtobusnem postajališču se nadaljuje na

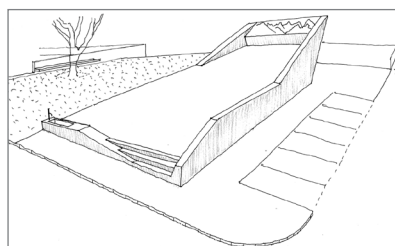
Slika 3: Ureditev krajevnega središča

gozdno jaso nad cesto, ki postane del urejenih zelenih površin kraja.

Tematska pot med središčem Jezerskega in Planšarskim jezerom je zasnovana po trasi fosilnega izgona Jezernice. Vsebinsko se navezuje na ledeniški nastanek Jezerskega in izvor krajevnega imena. Geografsko-naravoslovne vsebine obiskovalcu predstavljajo zgodovino Jezerskega, njegovih prebivalcev ter naravne in kulturne posebnosti konkretnih pojavov ob poti. Posamezne točke so zaradi svojih značilnosti posebej urejene in opremljene z urbano opremo (informacijska tabla, klopa, miza in koš).

Pot se začne v središču Jezerskega, za občinsko stavbo, kjer bodo obiskovalci s pomočjo velike panoramske in informativne table dobili vse osnovne informacije o kraju in tematski poti. V nadaljevanju poti so na devetih mestih postavljene manjše informativne table, na določenih odsekih z lepim razgledom ali ambience so klopi in mize, na križiščih poti pa dodatne usmerjevalne table.

Pri Planšarskem jezeru je ponovno umeščen nekoliko večji informativni plato, saj gre za območje največje koncentracije obiskovalcev, kar pomeni, da bo za določene obiskovalce to mesto vstopna točka na tematsko pot. Pot se konča ob robu Planšarskega jezera. Zasnovana je sonaravno, upošteva obstoječe poti, na mestih, na katerih je prehodnost za vozičke ali gibalno ovirane otežena, je predvidena peščena izravnava. Pot je po vsej dolžini enostransko zamejena s smrekovimi oblicami. Potek poti je tako

Slika 4: Osrednji trg kot prostor za druženje in prireditve in razgledna točka

označen, hkrati pa je poseg v naravno okolje minimalen.

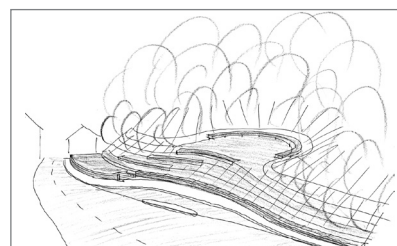
Cilj zasnove je nadgraditev sprehoda v celovito estetsko doživetje – izobraževalne informacije o geografskem in geološkem razvoju doline in kraja dopolniti z usmerjanjem pozornosti sprehajalcev na kakovostne prostorske ambience, dolge poglede v okolico.

Počivališče ob reki Kokri in ureditev ob deželnem kamnu

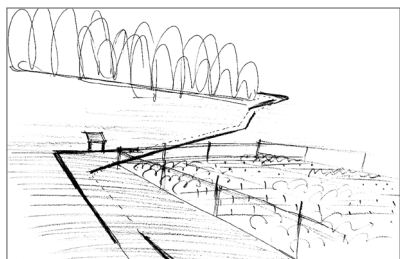
V dolini reke Kokre, ob deželnem kamnu, ki je nekoč označeval mejo med Koroško in Kranjsko, je predvidena ureditev občestnega počivališča, na katerem bo mogoč postanek avtomobilov, ogled deželnega kamna in počitek ob reki. Deželni kamen je prostorsko utešnjen ob cesti, dostop do njega pa ni varen za obiskovalce. Z umestitvijo kamna na poudarjen pas, ki predstavlja nekdanjo mejo, z ureditvijo varnega dostopa do njega in s postavitvijo informativne table bo kraj pridobil novo turistično točko. Poleg parkirišč je na območju predvidena ureditev počivališča z mizo in dolgo klopjo na ravni prodne terase reke Kokre.

Urbana oprema

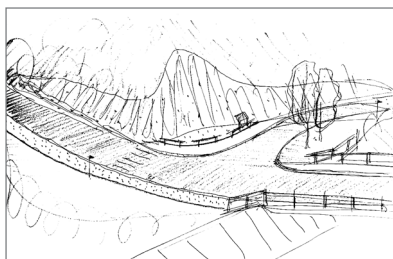
Celovit pristop k urejanju predvideva tudi zasnovo urbane opreme, ki bo skladna s podobo kraja in bo sledila potrebam sodobnega obiskovalca. Osnovni elementi opreme so klopa, miza in smetnjak. Oblikovanje se z uporabo materiala navezuje na lokalne danosti – bogastvo lesa. Klopa kot osrednji element je oblikovana iz masivnega lesa z dodatkom kovine. Zasnovana je

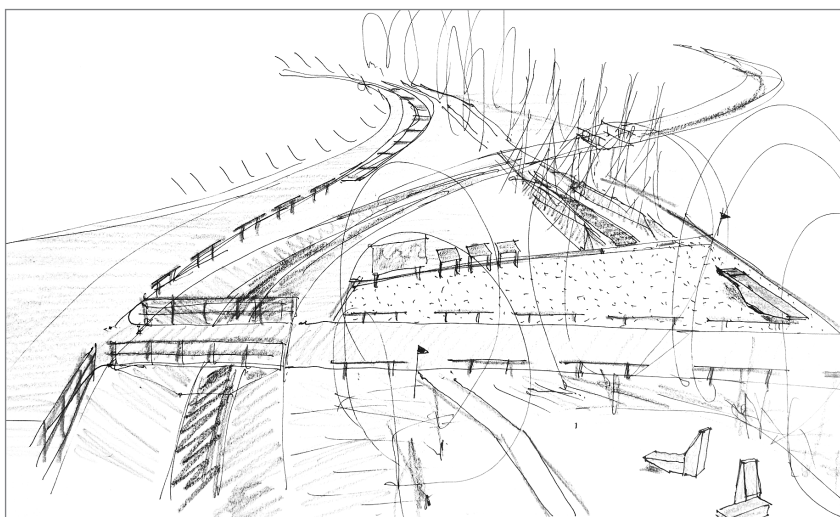
Slika 5: Ureditev ob avtobusnem postajališču

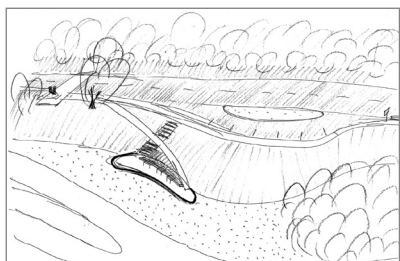
Slika 6: Pot preko travnika do izгона

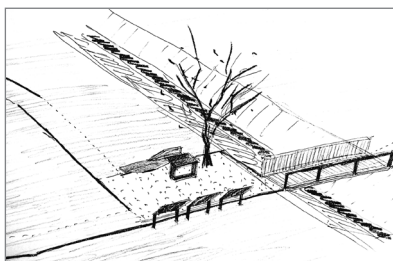
Slika 7: Pot mimo morene

Slika 8: Ureditev pred Planšarskim jezerom

Slika 9: Počivališče ob reki Kokri in ureditev ob deželnem kamnu

Slika 10: Osnovi elementi urbane opreme: klop, miza in tabla za informacije

v različnih dolžinah, z naslonjalom ali brez njega – tako se lahko prilagodi različnim okoliščinam in potrebam v prostoru. Miza in smetnjak sta iz surovega ploščatega železa, z dodatkom lesa. Oblikovanje je sodobno, vendar izčiščeno vsega nepotrebnega, zato se zlahka vključuje v naravni ambient gorskega prostora.

Jezersko je le eden od potencialnih slovenskih turističnih biserov. Njihove skupne značilnosti so izjemne naravne danosti prostora, bogata zgodovina, veliko drobnih neokrnjenih ambientov in večinoma malomaren odnos do njih. Temelj razvoja kraja vidimo v prepoznavnosti naravnih in prostorskih vrednot ter spoštljivi in subtilni nadgradnji obsto-

ječega kakovostnega okolja po principu ustvarjanja sožitja med danostmi in posegi v prostor. Ta naj ne izhaja iz romantičnega ponavljanja elementov iz preteklih obdobj, ampak v njihovi sodobni interpretaciji.

Naročnik:

Občina Jezersko

Avtorji idejne zasnove urejanja odprtih javnih površin in urbane opreme:

Miha Kajzelj

Špela Nardoni Kovač

Damjana Zaviršek Hudnik

Skice:

Miha Kajzelj

Avtorici osnutka občinskega prostorskega načrta:

Marjeta Mohorič Peternelj

Andreja Škerjanc

.....
 Damjana Zaviršek Hudnik, univ. dipl. inž. arh.
 Rožna dolina, Cesta XV/14, Ljubljana
 E-pošta: damjana.zavirsek@hiserise.si

Špela Nardoni Kovač, univ. dipl. inž. arh.
 Rožna dolina, Cesta XV/14, Ljubljana
 E-pošta: spela.nardoni@hiserise.si

Miha Kajzelj, univ. dipl. inž. arh.
 Resljeva cesta 33, Ljubljana
 E-pošta: miha.kajzelj@guest.arnes.si

Marjeta Mohorič Peternelj, univ. dipl. inž. arh.
 Grajska pot 15, Škofja Loka
 E-pošta: marjeta.mohoric@domplan.si

Matej NIKŠIČ

V troje – spodbujanje vsakdanjega urbanega kolesarjenja

Časovni okvir projekta: vsakoletna akcija, od leta 2010

Izhodišča projekta

Vsak dan se na delo prevaža veliko ljudi po vsej Sloveniji. Kar tri četrtine vseh osebnih prevozov po navadi naredimo na razdaljah, krajših od pet kilometrov, okoli eno petino pa na razdaljah, krajših kot kilometer in pol. To se kaže tudi pri izpustih emisij toplogrednih plinov, saj je dobrih 20 % emisij v Sloveniji posledica cestnega prometa, od tega okoli 40 % emisij nastaja prav z mestno vožnjo.

Kolesarjenje je lahko zanimiva alternativa iz več razlogov: ne povzroča izpustov CO₂, v mestnih središčih je časovno izjemno učinkovita rešitev, saj se lahko kolesarji izognejo prometnim zastojem in jim ni treba iskati parkirnega prostora, hkrati prihranijo denar za gorivo in parkirnino ter se lahko pripelejo neposredno do točke, do katere so se odpravili, ob tem pa z rednim gibanjem skrbijo za svoje zdravje.

Namen, cilji in vsebina projekta

V troje je projekt spodbujanja kolesarjenja na delo v skupinah po tri, pri čemer je glavni cilj, da bi ljudje v Sloveniji v čim večjem številu uporabljali kolo za svoje prevozno sredstvo. Akciji se lahko pridružijo kolesarske trojke – po trije sodelavci, sošolci, prijatelji, družinski člani ipd., ki sodelujejo kot ekipa in za pot na delo, v šolo ipd. med traja-

njem akcije uporabljajo kolesa. Iz enega podjetja ali organizacije lahko sodeluje tudi več ekip. Pomembno je, da je ekipa združena v skupnem prizadevanju, da za svojo obliko mobilnosti uporablja kolo namesto avtomobila. Ekipe, ki med trajanjem akcije uspejo zbrati več prekolesarjenih kot neprekolesarjenih dni, se uvrstijo v boben za nagradno žrebanje.

Najpomembnejši rezultati projekta V štirih letih izvajanja akcije so udeleženci po vsej Sloveniji prekolesarili že 268.761 kilometrov in s tem ogljični odtis zmanjšali za 43,5 ton (za izračun uporabljena ocenjena vrednost 162 g/km).

Partnerji v projektu

Akcija, ki so jo začeli prostovoljci, poteka v organizaciji Društva Urbani premiki v sodelovanju z Urbanističnim inštitutom Republike Slovenije, s Svetom za preventivo in vzgojo v cestnem prometu ter s pomočjo prijateljev in podpornikov projekta. Pokrovitelj glavnih nagrad v letu 2013 je bilo Veleposlaništvo Kraljevine Nizozemske v Republiki Sloveniji v sodelovanju s Studiem Moderna.

Financiranje projekta

Akcija *V troje* je bila leta 2012 v okviru kampanje *Do the right mix* uvrščena

med primere dobre evropske prakse na področju mobilnosti. V letu 2014 bodo aktivnosti delno sofinancirane s sredstvi Evropske komisije v okviru programa spodbujanja trajnostne urbane mobilnosti.

Prihodnje aktivnosti

V letu 2014 bo akcija potekala v mesecu maju. Prijave na spletni strani bodo mogoče v aprilu, kolesarjem prijazna podjetja pa vabimo že zdaj, naj se nam pridružijo kot podporniki projekta.

Kontaktna oseba na UIRS

Matej Nikšič, matej.niksic@uirs.si

Več informacij

vtroje@uirs.si, www.vtroje.si

.....
Matej Nikšič
Urbanistični inštitut Republike Slovenije,
Ljubljana
E-pošta: matej.niksic@uirs.si

SLONEP®
www.slonep.net

Matej NIKŠIČ

Smernice za prenavo karakterističnih območij mesta Ljubljane – Litostrojsko in Savsko naselje

Časovni okvir projekta: marec–julij 2013

Izhodišča projekta

Strateški del Občinskega prostorskega načrta Mestne občine Ljubljane med ključne cilje trajnostnega razvoja uvršča ohranjanje in povečanje identitete mesta ter spoštovanje značilnosti in prepoznavnosti mestnih delov, ne samo v zgodovinskem jedru, ampak tudi v okolici. V Ljubljani je bilo identificirano 15 tipov karakterističnih območij (med njimi Litostrojsko in Savsko naselje) z izrazitimi urbanistično-arhitektonskimi značilnostmi, ki poleg območij kulturne dediščine, zaščitenih po kriterijih zakona o varstvu kulturne dediščine, odločilno prispevajo k identiteti mesta.

Namen, cilji in vsebina projekta

Osnovni namen priprave oblikovalskih smernic je natančno vrednotenje urbanističnih in arhitektonskih značilnosti območja, ozaveščanje lastnikov, prebivalcev in drugih uporabnikov prostora o urbanističnih in arhitektonskih kakovostih območja ter pomoč pri odločitvah za posege v prostor. Smernice so pripravljene kot strokovne podlage za načrtovanje obsežnejših prenovitvenih posegov in definirajo izhodišča za varovanje in prenavo obravnavanih območij oz. njihovih delov. Temeljijo na domnevi, da je pri posegih v prostor pomembno enakovredno upoštevati obstoječe vrednote in omogočati razvoj potencialov, ki jih ima prostor.

Smernice se nanašajo na pozidan in nepozidan prostor, predvsem na zunaj vidne elemente urbane forme, kot so: odnos do naravne in urbane krajine, ulična mreža in ulični tipi, parcelna mreža, zazidalni sistem, silhueta in vedute, horizontalni in vertikalni gabariti, pročelja, kompozicijski in členitveni principi, strešine, stavbno pohištvo, urbana oprema itd.

Najpomembnejši rezultati projekta

Analiza obravnavanih območij je pokazala, da sta Litostrojsko in Savsko naselje pomembna dokumenta povojnega urbanizma in arhitekture z bolj ali manj ohranjenimi ključnimi potezami. Odlikujejo ju kakovostni javni odprti prostori, bogastvo zelenih površin, bližina storitev in ne nazadnje kakovostna stanovanjska arhitektura, ki po nekaterih standardih (npr. velikost, moden stanovanjski tloris, veliki balkoni, neposredna povezava z zelenim okoljem, skupni prostori) presega sodobno tipsko blokovsko arhitekturo, ki je prevladovala v povojnih stanovanjskih naseljih. Ključni problemi obeh naselij so slaba vzdrževanost stavbnega fonda, parkiranje, stihijska prenova in nenadzorovano sekanje drevnine, kar zmanjšuje kakovost obeh območij.

Da bi poudarili kakovosti, ki jih imata območji, in opozorili na trende, ki vodijo v gradacijo prostora, sta bili za širšo javnost izdelani zloženkni Dragoce-na urbanistična dediščina: Litostrojsko naselje, Savsko naselje.

Partnerji v projektu

Naročnik: Mestna občina Ljubljana
Izvajalec: Urbanistični inštitut Republike Slovenije, raziskovalna skupina (po abecednem redu): Nina Goršič, Breda Mihelič, Sabina Mujkič, Matej Nikšič, Biba Tominc

Kontaktna oseba na UIRS

Matej Nikšič, matej.niksic@uirs.si

.....
Matej Nikšič
Urbanistični inštitut Republike Slovenije,
Ljubljana
E-pošta: matej.niksic@uirs.si

Nina GORŠIČ, Biba TOMINC, Boštjan KERBLER

Okrogla miza in »Sprehod za vse« na temo dostopnosti za vse v Kranju

Med evropskim tednom mobilnosti sta Mestna občina Kranj in Urbanistični inštitut Republike Slovenije v četrtek, 19. septembra 2013, v Kranju organizirala dogodka na temo »Dostopnost kulturne dediščine in njenih vsebin v starem Kranju za vse«. Namen delavnice in okrogle mize je bilo ozaveščanje javnosti o potrebah gibalno oviranih, slepih in slabovidnih ter gluhih in naglušnih oseb glede dostopa do kulturne dediščine.

Delavnica »Sprehod za vse« se je začela pred Kranjsko hišo (TIC Kranj), kjer smo se spoznavali s problematiko komunikacije gluhih in naglušnih. Pot smo nadaljevali z belo palico in tako prikazali izkušnje slepih in slabovidnih. Sprehod se je končal v gradu Khislstein (Gorenjski muzej), v katerem smo opozorili na arhitekturne ovire, s katerimi se gibalno ovirani soočajo pri vstopanju v objekte kulturne dediščine. Na poti so strokovnjaki podali strokovno znanje, študentje Društva invalidov študentov Slovenije pa so pripovedovali zgodbe iz svojih izkušenj. Obiskovalci so lahko videli, kako poteka ogled mesta s turističnim vodnikom in tolmačem, skozi ozko ulico so se lahko preizkusili v hoji z belo palico in s »črnimi« očali, na koncu pa so lahko pri vožnji z invalidskim vozičkom ugotovili, kaj pomenijo različni tlaki v starem mestnem jedru in na kaj vse je treba upoštevati pri prenovi objektov kulturne dediščine, da gibalno ovirane osebe pri vstopanju nimajo težav.

Na okrogli mizi so bili najprej predstavljeni rezultati terenske analize o dostopnosti kulturne dediščine in njenih vsebin v Kranju, ki jo je izvajal Urbanistični inštitut Republike Slovenije za projekt CLEAR – *Cultural Values and Leisure Environments Accessible Roundly for All*. Sledil je pogovor o ovirah v prostoru in pri komunikaciji za osebe z oviranostmi s številnimi zelo zanimivimi gosti

Slika 1: Utrinki z delavnice »Sprehod za vse« (foto: Mojca Črnič)

iz različnih društev oseb z oviranostmi iz Kranja in s predstavniki Zavoda za kulturno dediščino Slovenije območne enote Kranj, turistično-informacijskega centra Kranj, Policijske uprave Kranj in Društva študentov invalidov Slovenije. Sodelovali so še arhitekti in krajinska arhitektka ter podžupanja Nada Mihajlovič. Oba dogodka je spremljal tolmač.

Zasnovo obeh dogodkov so pripravili sodelavci Urbanističnega inštituta Republike Slovenije, Nina Goršič, Biba Tominc in Boštjan Kerbler.

Kontaktna oseba na UIRS

Nina Goršič, nina.gorsic@uirs.si

Več informacij

www.clear-see.eu

.....
Nina Goršič, univ. dipl. inž. arh.
Urbanistični inštitut Republike Slovenije,
Ljubljana, Slovenija
E-pošta: nina.gorsic@uirs.si

Biba Tominc, univ. dipl. geogr. in pedagog.
Urbanistični inštitut Republike Slovenije,
Ljubljana, Slovenija
E-pošta: biba.tominc@uirs.si

Boštjan Kerbler, prof. geogr. in zgod.
Urbanistični inštitut Republike Slovenije,
Ljubljana, Slovenija
E-pošta: bostjan.kerbler@uirs.si

Programme co-funded by the
EUROPEAN UNION

CLEAR

**SOUTH EAST
EUROPE**

Transnational Cooperation Programme

MESTNA OBČINA KRANJ

Mednarodni projekt EASA 013 »Reaction«: Žužemberk, 4. 8.–17. 8. 2013

V Žužemberku se je 17. avgusta 2013 končalo dvotedensko mednarodno druženje mladih arhitektov, katerega najpomembnejši projekt je bila postavitev novega paviljona na Grajskem trgu starega mestnega jedra. Gradnja objekta se je začela v okviru 33. mednarodnega tabora EASA – European Architecture Student Assembly (Evropskega združenja študentov arhitekture), sicer pa je bil projekt predhodno zasnovan s pomočjo mednarodnega razpisa in nato izbran v sodelovanju z občani Žužemberka. Med taborom, ki je potekal od 4. avgusta, so v mestu v sklopu 29 delavnic nastali tudi manjši paviljoni, inštalacije, vidne projekcije, besedila in drugi izdelki, ki so postavljeni na ogled po vsem Žužemberku. Med njimi so tudi hiška na drevesu, manjši betonski paviljon po vzoru slavne kapele bratov Klaus, pomol na reki Krki z mlinskim kolesom, atraktivna inštalacija iz tankih elastičnih lesenih desk, več manjših rečnih plovil in nočna osvetlitev mesta s pomočjo optičnih kablov.

EASA je največja neprofitna mreža študentov arhitekture v Evropi. Nastala je leta 1981 v Liverpoolu kot odgovor na takratno stanje družbe. Ustanovitelji so se želeli povezati s študenti iz drugih evropskih držav z izmenjavo izkušenj, kulture, idej in misli. S skupnimi močmi lokalnih prebivalcev so predlagali rešitve za razvoj okolja. Od takrat naprej se vsako leto v poletnih mesecih zbere okoli 500 študentov z več kot 200 evropskih fakultet za arhitekturo.

Tabor EASA 2013, katerega nosilna tema oz. naslov je bil »Reaction« (Reakcija), je tokrat prvič potekal v Sloveniji. Na njem se je zbralo okoli 500 študentov arhitekture in oblikovanja iz kar 50 držav. Slovensko ekipo je zastopalo sedem študentov iz ljubljanske in mariborske fakultete za arhitekturo. Program tabora je vključeval različne praktične in teoretične delavnice ter predavanja arhitektov oz. drugih strokovnjakov na specifično temo. Namen projekta je bil, da se s skupnimi močmi ustvarijo pozitivne spremembe v mestu, ki naj bi se osredotočile na lokalne ljudi, kulturo in znanje. V ta namen so študentje tesno sodelovali tudi s krajanji, s katerimi so izmenjevali izkušnje ter se učili starih tradicij gradnje in oblikovanja predmetov, kot tudi zanimivih lokalnih običajev. Delavnice so potekale skoraj vsak dan od zore do mraka. Udeleženci tabora pa so bili v tem času nastanjeni v žužemberški osnovni šoli.

Kot je bilo že omenjeno, je bil v okviru projekta predhodno razpisan tudi mednarodni natečaj za izgradnjo večnamenskega paviljona, na katerega se je prijavilo več kot 80 ekip z vsega sveta, izbor najboljših rešitev pa je potekal lokalno. Pred razpisom natečaja so organizatorji priredili delavnico, v okviru katere so prebivalce vprašali, kaj bi si želeli imeti na trgu, ki je bil včasih »generator« socialnega življenja, danes pa služi kot parkirišče in občasn timer prostor za tržnico. Meščani so bili enotni, da si želijo pokrit ali vsaj delno pokrit prostor za

sedenje, druženje in pogovarjanje. Ta naj bi omogočal tudi različne kulturne dogodke ter prodajo in promocijo lokalnih izdelkov. Paviljon je tako lociran na majhnem travniku med drevesi, kjer je nekoč stala po drugi svetovni vojni porušena cerkev sv. Jakoba.

Več o projektu EASA 2013 najdete na spletni strani: www.easa013.si

Dodatne informacije:
Matic Brdnik, soorganizator dogodka EASA 013
e-naslov: matic.brdnik@gmail.com,
media@easa013.si
telefon: 040 899 154

Povezave:
FB: www.facebook.com/easa013
Twitter: www.twitter.com/easasi

**Občina
Žužemberk**

easa013 reaction

Predstavitev knjige *Orodja za usmerjanje in nadzor urbanih oblik*

Naslov: Orodja za usmerjanje in nadzor urbanih oblik

Avtorica: Kaliopa Dimitrovska Andrews

Recenzenta: Breda Mihelič in Fedja Košir

Založba: Urbanistični inštitut Republike Slovenije

Zbirka: Urbani izziv – publikacija

Kraj in leto izdaje: Ljubljana, 2012

Število strani: 102 strani

[ISBN 978-961-6390-31-6]

Orodja za usmerjanje in nadzor urbanih oblik so natančno določena v veljavni slovenski zakonodaji o prostorskem načrtovanju. Vendar pa jih, kot opazamo, večinoma redko uspešno udeležujemo v načrtovanju bivalnega okolja. Vzrokov je gotovo veliko, od političnih do ekonomskih, med njimi sta tudi slabo razumevanje zakonskih določil in nestrokovnost. Zato se je v slovenski načrtovalski praksi že dolgo kazala potreba po tem, da je treba podrobneje določiti vplive oblikovalskih meril na razvoj fizičnih struktur in ugotoviti, katere elemente razvoja fizičnih struktur bi morali z vidika varovanja podobe mesta in posameznih vrednot lokalnega urbanega okolja usmerjati in nadzorovati. To je danes še posebej pomembno, ker v skladu s paradigmo trajnostnega razvoja načrtujemo predvsem rast naselij »navznoter« – v obstoječe urbano tkivo –, kot so posegi dograditve, prenove in (re)urbanizacije obstoječih stavbnih zemljišč.

Kaliopa Dimitrovska Andrews v monografiji na podlagi proučevanja planerske zakonodaje v državah z razvito tržno ekonomijo in poglobljene interdisciplinarne razprave o estetiki grajenega okolja opredeljuje osnovna urbanističnooblikovalska merila, ki so pomembna za estetski razvoj mesta. Avtorica razvije metodološko ogrodje za usmerjanje in ocenjevanje kakovosti urbanističnega oblikovanja in ekonomske učinkovitosti prostorskih načrtov. Urbanističnooblikovalska merila razvrsti glede na vlo-

go, ki jo imajo na posameznih ravneh planiranja (splošni in lokalni), in glede na zahtevnost posamezne lokacije (od nadzora pri urbanistični zasnovi do arhitekturnega detajla). Mnoga od naštetih oblikovalskih meril so pomembna za splošno zasnovo mesta oziroma mestnega območja, za lokalno urbano kompozicijo in tudi za arhitekturno oblikovanje objekta. Avtorica uporabo metodološkega ogrodja za usmerjanje in ocenjevanje kakovosti urbanističnega oblikovanja v praksi utemeljuje na podlagi študij dveh primerov iz Ljubljane. V prvem primeru je metoda uporabljena kot orodje za usmerjanje »reurbanizacije degradiranega območja« (nekdanje vojašnice – *stanovanjska soseska Poljana*), v drugem primeru kot orodje za ocenjevanje urbanističnooblikovalske kakovosti primerov »notranjega razvoja naselij« (*kondominij Trnovski pristan in stanovanjski objekt Gradaška*).

Monografija v besedi, sliki ter na podlagi obsežnega nabora znanstvene in strokovne literature ponazarja vpliv meril na razvoj fizičnih struktur mesta, vsebuje

Monografija dr. Kaliope Dimitrovske Andrews je prvo izvirno znanstveno delo o teoriji urbanističnega oblikovanja v slovenskem jeziku. Pomembna je zlasti za razvoj urbanih znanosti in načrtovalske prakse, kot tudi za uvajanje nove terminologije s področja urbanističnega oblikovanja. Namenjena je akademski in strokovni javnosti ter študentom različnih študijskih smeri, povezanih z raziskovanjem in načrtovanjem prostora.

Iz recenzije doc. dr. Brede Mihelič

pa tudi strnjeno razpravo o vlogi estetike v zgodovini planiranja mest, o oblikovanju v sodobnih planerskih sistemih v izbranih evropskih državah (Avstrija, Danska, Francija, Nemčija, Nizozemska in Velika Britanija) in o estetiki grajenega okolja. Avtorica je pri pisanju izhajala iz spoznanja, da so lahko le jasno opredeljene kategorije primerljive na posameznih ravneh planiranja ter pri hierarhičnem stopnjevanju zahtevnosti pri umerjanju in izvajanju nadzora v oblikovanju. Glede na to je v praksi posamezne elemente teh kategorij treba predstaviti z oblikovalskimi merili urejanja, razložiti njihove značilnosti ter v obliki priporočil povzeti tiste vidike, ki so pomembni za načrtovanje in izvajanje nadzora pri oblikovanju. Ker je kvalitativna merila težko nadzorovati brez predhodnega poznavanja načel dobrega oblikovanja, je monografija z elementi priročnika tudi poučno izobraževalno gradivo ter koristen pripomoček za prostorske načrtovalce in planerske oziroma urbanistične službe.

Boštjan Kerbler

Vsebina monografije in njena elaboracija sta izvrsten dokument o ravni, ki se je doslej izoblikovala v slovenskem razpravljanju o svetovnem in slovenskem urbanizmu. Za kakovost besedila je pomembno dejstvo, da so na enem mestu zbrane številne trditve in ugotovitve različnih raziskovalcev urbanega fenomena, pri čemer so očitne tudi divergence interesov nekaterih usmeritev. Glavni deziderati dobrega urbanističnega oblikovanja naj bi bili kontekst, kotinuiteta in identiteta. Participacija javnosti v procesu planiranja in projektiranja postane v tem kontekstu »afirmativna personalizacija«. Bralec se lahko sam odloči, čemu bo pritrnil.

Iz recenzije prof. dr. Fedja Koširja

Predstavitev knjige

Prostorskonačrtovalska kompozicija

Naslov: Prostorskonačrtovalska kompozicija

Avtor: Andrej Pogačnik

Recenzenta: Kaliopa Dimitrovska Andrews in Fedja Košir

Založba: samozaložba

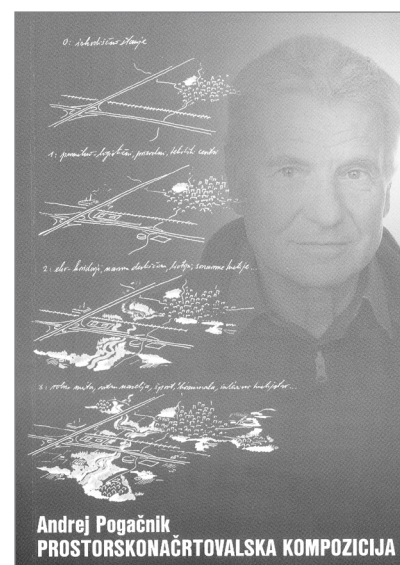
Kraj in leto izdaje: Ljubljana, 2013

Število strani: 254 strani

[ISBN 978-961-276-743-3]

Monografija Andreja Pogačnika je zasnovana kot esej. Avtor v prvem delu knjige predstavi razvoj prostorskih kompozicij v posameznih zgodovinskih obdobjih in različnih delih sveta. Kot je v spremni besedi zapisala recenzentka Kaliopa Dimitrovska Andrews, »se ta del bere kot potopis prostorskega načrtovalca – planerja, ki je proučeval in opazoval ta fenomen *in situ*, kot svetovni popotnik, kar avtor gotovo je«. V tem delu avtor predstavi tudi posamezne vidike pojavnosti prostorskih kompozicij, kar omogoča lažje razumevanje kompleksnosti tega pojava. V osrednjem delu Andrej Pogačnik govori o postopku prostorske sinteze. Prikazana so kompozicijska načela (tudi priporočila) za različne rabe in posege v prostor, navedeni pa so tudi splošni napotki za prostorske načrtovalce v zvezi s snovanjem sinteze rabe tal pri načrtovanju mest in krajin, in sicer na vseh ravneh prostorskega načrtovanja (lokalni, regionalni in državni ravni) in pri konkretnih nalogah. Avtor v sklepu razmišlja

o prihodnosti prostorske sinteze in prepričan je, »da se bosta znanost in stroka [...] vse bolj ukvarjali z urejanjem prostora kot celote, ne pa le z urejanjem okolice zgradb ali z oblikovanjem mesta in krajine« (str. 239), kar se po avtorjevem mnenju trenutno dogaja v slovenskem prostoru. Kot namreč pojasnjuje v uvodu, »iz strokovnega dela urbanistov [...] vse bolj izginja celostna vizija prostorske kompozicije. Zamenjujejo jo sledenje sektorskim omejitvam oziroma področnemu načrtovanju [...] Ob tem se izgublja celovita prostorska sinteza, ki povezuje in nadgrajuje prostorske sisteme in jim daje novo, dodano vrednost« (str. 12). Zaradi tega se avtor v knjigi (in z njeno vsebino) obrača na strokovnjake, ko pravi, da morajo »urbanisti in prostorski planerji znova najti svoj poklic. Zavedati se morajo, da so prav oni najbolj merodajni za določitev rabe tal, za načrtovanje omrežij naselij, koridorjev infrastrukture, prostorov ohranjanja narave. Izobraženi morajo biti kot sintetiki in kreativci, ne pa kot specialisti.

Poklic arhitekta, tj. nadgraditelja, terja projektiranje stavb in okolice kot celote, poklic krajinskega arhitekta zahteva oblikovanje zelenih prostorov in varstva kulturne krajine, poklic prostorskega načrtovalca pa analogno zahteva sočasno, sintezno komponiranje vseh prostorskih struktur [...] Cilj tega pisanja je torej okrepiti samozavest urbanistov in jim dati spodbude za razmišljanje o celovitih prostorskih kompozicijah (str. 12–13) [...] Zato naj bo pričujoči esej izziv in spodbuda raziskovalcem. Mlajšim ter manj izkušenim praktikom naj bo napotek k snovanju prostorskih načrtov. Prispeva naj k bolj razvojnim in hkrati vzdržnim, bolj humanim in bolj ekološkimi prostorskimi zasnovam, kar pomeni, k večji kulturi urejanja prostora« (str. 240).

Boštjan Kerbler

Nova knjiga prof. Andreja Pogačnika je nekaj posebnega. Prostorskoarhitektonska kompozicija, s proučevanjem katere se avtor uspešno ukvarja že vrsto let, je tokrat predstavljena esejistično kot nauk zgodovine in kot postopek [...] Zato o pričujoče gradivo z bogato slikovno in grafično ponazoritvijo koristen pripomoček k snovanju bolj primernih, bolj trajnostnih prostorskih načrtov [...]

Iz recenzije izr. prof. dr. Kaliope Dimitrovske Andrews

Od zgodovinske retrospektive preide v interpretacijo, kaj je (prostorska) kompozicija, kar potem uporabi za prikaz postopkov (prostorske) sinteze v dvainsedemdesetih konkretnih primerih, ki jim je dodana deveterica case studies [...] Ne bom se čudil, če bo tekst navdušil razmeroma širok krog občinstva in doživel pozitivno oceno insiderskih kritikov.

Iz recenzije prof dr. Fedja Koširja

Podelitev Nagrade Maksa Fabianija 2012 (Grad Štanjel, 28. september 2013)

Nagrado Maksa Fabianija 2012, ki jo podeljujejo Društvo urbanistov in prostorskih planerjev Slovenije, Ustanova Maks Fabiani in Občina Komen v sodelovanju z ministrstvom za kulturo ter ministrstvom za infrastrukturo in prostor, je prejel projekt z naslovom Občinski prostorski načrt Mestne občine Ljubljana (MOL).

Nagrajeni projekt so po naročilu MOL izdelali: Urbanistični inštitut RS (strateški del), Ljubljanski urbanistični zavod (izvedbeni del) in OIKOS (okoljsko poročilo).

Boštjan Cotič, predsednik DUPPS

Slika 1: Na fotografiji (od desne proti levi): Miran Gajšek in Tomaž Souvan, predstavnika MOL, Mojca Šašek Divjak, predstavnica Urbanističnega inštituta RS, in Ferdo Jordan, predstavnik LUZ.

DUPPS
TSPAS

DRUŠTVO
URBANISTOV IN
PROSTORSKIH
PLANNERJEV
SLOVENIJE

TOWN AND
SPATIAL
PLANNING
ASSOCIATION OF
SLOVENIA

PRIPRAVA OGLASOV za posebno izdajo revije *Urbani izziv*

Osnovni tehnični podatki

Oblikovani oglasi morajo biti pripravljene v enem od naslednjih formatov:

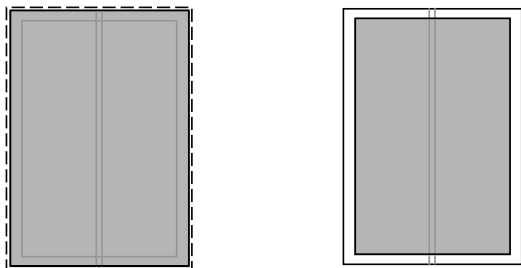
- TIFF,
- PDF/AI (fonti besedil morajo biti pretvorjeni v krivulje).

Resolucija gradiva mora biti visoka, najmanj 300 dpi. Gradivo mora biti pripravljeno v črno-beli tehniki.

Velikosti in cene oglasov

Oglasi so lahko pripravljene za objavo v živi rob ali znotraj paginacije. Pri pripravi oglasa za objavo v živi rob je treba na vseh straneh dodati 3 mm za porezavo, upoštevati pa je treba tudi vezavo revije, zato mora biti odmik besedila vsaj 10 mm od levega roba. Vse objavljene cene oglasov vključujejo DDV in veljajo za objavo znotraj revije, v rubriki, namenjeni za oglaševanje. Cena objave oglasa med prispevki, torej zunaj posebne rubrike za oglaševanje, je višja za 100 %.

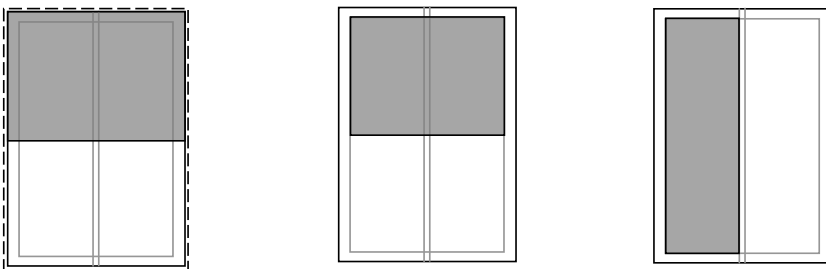
CELOSTRANSKI OGLAS

Velikost:
210 x 297 mm *ali* 170 x 240 mm

Cena: 150 €

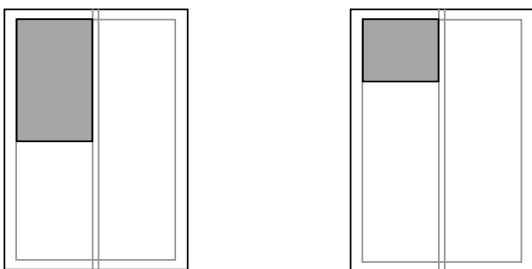
POLSTRANSKI OGLAS

Velikost:
210 x 148 mm *ali* 170 x 120 mm
ali 81 x 240 mm

Cena: 100 €

MANJŠI OGLAS

Velikost:
81 x 120 mm *ali* 81 x 60 mm

Cena: 50 €

Ustrezno pripravljene oglasi morajo biti poslani najkasneje do **1. julija** na elektronski naslov urbani.izziv@uirs.si Naročilnice za objavo oglasov morajo biti poslane po elektronski ali navadni pošti na naslov uredništva: Urbanistični inštitut Republike Slovenije, *Urbani izziv* – uredništvo, Trnovski pristan 2, SI-1000 Ljubljana, Slovenija.